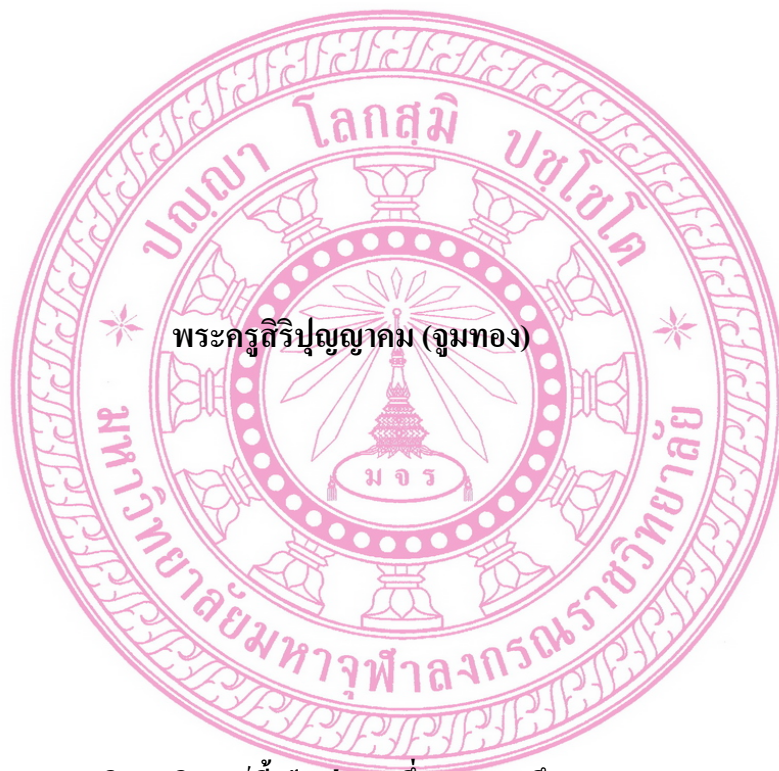


ศึกษาความเพียรในพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในผญาอีสาน
STUDY THE EFFORT IN BUDDHISM THAT APPEARED
IN PHAYA I-SAAN



วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๕๔

ศึกษาความเพียรในพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในผญาอีสาน



วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๕๔

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

**STUDY THE EFFORT IN BUDDHISM THAT APPEARED IN
PHAYA I-SAAN**

PRHAKRUSIRIBUNÑĀKHUM (CHUMTHONG)



**A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of
The Requirement for the Degree of
Master of Arts
(Buddhist Studies)**

**Graduate School
Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Bangkok, Thailand**

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้นับวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา



(พระสุธีธรรมมานูัตร์)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์ ประธานกรรมการ
(พระมหาวิ มหาปัญญา, ผศ. ดร.)

..... กรรมการ
(พระครูศรีปริยัตยาภิวัฒน์, ดร.)

..... กรรมการ
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.บุญเลิศ ราชิต)

..... กรรมการ
(ดร.เรืองเดช เขจรศาสตร์)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ พระครูศรีปริยัตยาภิวัฒน์, ดร. ประธานกรรมการ
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.บุญเลิศ ราชิต กรรมการ

ชื่อวิทยานิพนธ์ : ศึกษาความเพียรในพระพุทธศาสนาที่ปรากฏ
ในผญาอีสาน

ผู้วิจัย : พระครูสิริบุญญาคม (จุมทอง)

ปริญญา : พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (พระพุทธศาสนา)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ : พระครูศรีปริยัตยาภิวัฒน์, ดร. M.A., Ph.D.
: ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.บุญเลิศ ราโชติ M.A., Ph.D.

วันสำเร็จการศึกษา : ๑๕ มีนาคม ๒๕๕๕

บทคัดย่อ

การศึกษาวิจัยเรื่อง “ความเพียรในพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในผญาอีสาน” มีวัตถุประสงค์ ๓ ประการดังต่อไปนี้ ๑) ศึกษาความเพียรในพระพุทธศาสนา ๒) ศึกษาประวัติความเป็นมาและคุณค่าของผญาอีสาน ๓) ศึกษาความเพียรในพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในผญาอีสาน โดยใช้วิธีการศึกษาเชิงคุณภาพคือเน้นการศึกษาวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) และภาคสนาม (Field Research) โดยการลงพื้นที่เก็บข้อมูลทั้งเป็นการสัมภาษณ์ ผลการวิจัยพบว่า ความเพียรคือความบากบั่น ความกล้า ความพยายาม ความขะมักเขม้น ความหมั่น ความก้าวไปอย่างไม่ท้อถอย ความเพียรมีปรากฏในหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า เช่น อปัณณกปฏิบัติ ๓ เวสัชชกรณธรรม ๕ พละ ๕ โภชนงค์ ๗ สัทธรรม ๗ มรรคมีองค์ ๘ นาดกรณธรรม ๑๐ บารมี ๑๐ เป็นต้น

ผญา คือ ความรู้ ปัญญา คำพูดที่นักปราชญ์ใช้ในการสั่งสอนประชาชนในเขตภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (ชาวอีสาน) โดยภาษาที่ใช้ก็เป็นภาษาเฉพาะถิ่นอีสาน ส่วนลักษณะของผญา คือ มีลักษณะเป็นถ้อยคำพูดที่ไพเราะมีสัมผัสกันเป็นกลอนสั้นๆ น่าฟัง ให้คิดเตือนใจได้เป็นอย่างดี โดยมีระดับในการใช้แต่ละโอกาส บุคคล สถานที่อย่างเหมาะสม มีเหตุผลในคำผญานั้นๆ อยู่ในตัวบทผญาแต่ละบท และก็มีคุณค่าหลายประการ เช่น เป็นสื่อในการถ่ายทอดความรู้สึก การอบรมสั่งสอน การโน้มน้าวจิตใจ เป็นมรดกที่คุณค่าทางภาษา เป็นภาพสะท้อนของสภาพทางสังคม และให้ความบันเทิงใจ

ผญาอีสานได้กล่าวถึงความเพียรที่ปรากฏในพระพุทธศาสนา เช่น วิธีการดำเนินชีวิต การสร้างคุณงามความดี และเพียรในการศึกษาเล่าเรียน ซึ่งหลักความเพียรเหล่านี้ ชาวบ้านตำบลนิคมสร้างตนเองลำโดมน้อยรู้จักวิธีการประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันเป็นอย่างดี

Thesis Title : Study the effort in Buddhism that appeared in Phaya I-saan

Researcher : Phrakhrusiribunnakhum (Chumthong)

Degree : M.A. (Buddhist Studies)

Thesis Supervisory Committee

: Phrakrusipariyatpivatthana, M.A., Ph.D.

: Asst.Prof. Dr. Boonlert Rajhoti, M.A., Ph.D.

Date of Graduation : March 15, 2012

Abstract

This thesis entitled “Study the Effort in Buddhism that appeared in Phaya-I saan”, is aimed following the objectives; 1) to study the effort in Buddhism; 2) to study the background and value of Phaya I-saan, and 3) to study the effort in Buddhism that appeared in Phaya I-saan. The quality research method was selected by using documentary and field research by interviewing

This Research result found that:

The effort is an attempt, exertion, energy, vigor endeavor and perseverance. The effort that appeared in Buddha ‘s teachings as; practice in right way (apannapadipadha), perfect confidence (Vesarajjakaranadhamma),the powers (pala), factors of Enlightenment (Bojjanga), the true dhamma (saddhamma), Noble eightfold path (maggha),virtues which make for protection (Nathakaranadhamma), and ten perfections (Parma),etc.

Phaya is the local philosophy, intellectual, wisdom which using for educate and teach the people at the Northeastern of Thailand (I.saan). The dialect speech was used, the character of Phaya are; beauty dialect words, short proverbs which suitable in hearing but teaching words hidden. All dialect Phayas can be used according to each times, person and place; which reasonable proverbs in its, also many values; as pass on good feeling, educate, persuade, heritage language, reflect the social situation and for entertainment.

Effort in Buddhism that appeared in Phaya I-saan as like; in the way of life, good deed activity and effort in education. All of them, the people in Nikhumsang touring Lamdomnoi, Sirinthorn District, Ubonratchathani Province well understanding in applying for daily life.

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์เล่มนี้สำเร็จได้ด้วยความช่วยเหลือจากผู้มีอุปการคุณหลายๆ ท่าน ขอขอบคุณมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตอุบลราชธานีที่เปิดโอกาสให้ผู้วิจัยได้เข้ามาศึกษาเล่าเรียน เพื่อนำความรู้และประสบการณ์ออกไปใช้ในการพัฒนาประเทศชาติพระศาสนาต่อไป

ขออนุโมทนาและเจริญพรขอบคุณคณาจารย์และเจ้าหน้าที่ของศูนย์บัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตอุบลราชธานี โดยเฉพาะพระสุเชี่ย สุวณฺณเถโร (ยนต์) ที่ได้ช่วยให้คำแนะนำผู้วิจัยด้วยกุศลจิต พร้อมด้วยคณะครูโรงเรียนพระปริยัติธรรมศรีอุดมวิทยาทุกท่าน และคณะทำงานร่วมรุ่นทุกท่าน ตลอดจนครูอาจารย์ทุกท่านที่ประสิทธิ์ประสาทวิชากรให้จนได้นำมาใช้ประกอบในการเขียนวิทยานิพนธ์เล่มนี้

ขอกราบขอบคุณพระครูศรีปริยัตยาภิวัฒน์ ดร. ประธานกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ และเจริญพรขอบคุณผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. บุญเลิศ ราชิตี กรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ ดร.เรืองเดช เขจรศาสตร์ กรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์ ที่ได้ให้คำแนะนำปรึกษาในการศึกษาค้นคว้าข้อมูล ขั้นตอนการเรียบเรียงข้อมูลและการจัดรูปแบบตามระเบียบของบัณฑิตวิทยาลัย รวมทั้งคำแนะนำ ปรึกษา ชี้แนะและตรวจสอบแก้ไขข้อบกพร่องต่างๆ แก่ผู้วิจัยเป็นอย่างดีตลอดมา ทั้งนี้เพื่อให้วิทยานิพนธ์นี้มีความสมบูรณ์ ผู้วิจัยมีความซาบซึ้งในความเมตตาอนุเคราะห์ของทุกท่านที่กล่าวมา

หากคุณความดีที่เกิดจากวิทยานิพนธ์นี้ ผู้วิจัยขอน้อมบูชาคุณพระรัตนตรัย พระคุณของมารดาบิดา ผู้ให้กำเนิด ครูอุปมา อาจารย์ผู้ประสิทธิ์ประสาทวิชาความรู้ ผู้มีพระคุณ ญาติสนิท มิตรสหาย และขออานิสงส์ในคุณงามความดีที่เกิดจากการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ จงบังเกิดมีทั่วถึงกันทุก ๆ ท่าน ด้วยไมตรีจิตอย่างจริงใจ

พระครูสิริบุญญาคม (จุมทอง)

๑๒ มีนาคม ๒๕๕๕

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ค
กิตติกรรมประกาศ	ค
สารบัญ	จ
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ	ฉ
บทที่ ๑ บทนำ	
๑.๑ ความเป็นมาและความสัมพันธ์ของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๒
๑.๓ ขอบเขตของการวิจัย	๓
๑.๔ ปัญหาที่ต้องการทราบ	๓
๑.๕ คำจำกัดความที่ใช้ในการวิจัย	๓
๑.๖ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๕
๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย	๑๐
๑.๘ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	๑๐
บทที่ ๒ ความเพียรในพระพุทธศาสนา	๑๑
๒.๑ ความหมายของความเพียร	๑๑
๒.๑.๑ ความหมายตามรูปศัพท์	๑๑
๒.๑.๒ ความหมายจากคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท	๑๑
๒.๑.๑.๑ ความหมายจากนักวิชาการ และนักปราชญ์โดยทั่วไป	๑๓
๒.๑.๑.๒ คำที่เป็นไวพจน์ของ “ความเพียร”	๑๔
๒.๒ การเกิดขึ้นของความเพียร	๑๕
๒.๓ เหตุเกิดความเพียร	๑๘
๒.๓.๑ เหตุแห่งการปรารถนาความเพียร	๑๘
๒.๓.๒ ธรรมที่เป็นเหตุเกิดวิริยะ	๑๙
๒.๔ หลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับความเพียร	๒๕

บทที่ ๓ ประวัติความเป็นมาและคุณค่าของพญาอีสาน

๓.๑ ประวัติความเป็นมาและคุณค่าของพญาอีสาน	๓๒
๓.๑.๑ ความหมายของพญาอีสาน	๓๒
๓.๑.๒ ประวัติความเป็นมาของพญา	๓๕
๓.๒ ประเภทของพญา	๓๗
๓.๓ คุณค่าของพญาอีสาน	๔๒
๓.๔ ความสำคัญของพญาที่มีต่อสังคมชาวอีสาน	๔๔

บทที่ ๔ ความเพียรในพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในพญาอีสาน

๔.๑ ความเพียรที่ปรากฏในพญาอีสาน	๔๗
๔.๒ ความเพียรในพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในพญาอีสาน	๕๘
๔.๒.๑ ความเพียรในการดำเนินชีวิต	๕๕
๔.๒.๒ พญาความเพียรเกี่ยวกับการทำความดี (บุญบาป)	๗๓
๔.๒.๓ พญาความเพียรเกี่ยวกับการศึกษา	๗๗
๔.๓ การประยุกต์ใช้ความเพียรในพระพุทธศาสนา	๘๐
๔.๓.๑ การประยุกต์ใช้ความเพียร	๘๐
๔.๓.๒ การดำเนินชีวิตตามหลักกรรมความเพียร	๘๒
๓.๓.๓ การประยุกต์ใช้พญาความเพียรในการทำงาน	๘๓
๓.๓.๔ การประยุกต์ความเพียรในพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในพญาอีสาน	๘๕

บทที่ ๕ สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

๕.๑ สรุปผลการวิจัย	๘๘
๕.๒ ข้อเสนอแนะของการวิจัย	๙๑

บรรณานุกรม ๙๒

ประวัติผู้วิจัย ๙๘

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

อักษรย่อในงานวิจัยเล่มนี้ ได้กล่าวถึงที่มาในพระไตรปิฎก คือ เล่ม / ข้อ / หน้า อาทิ เช่น ที.ม. (ภาษาไทย) ๑๐ / ๑๐๘ / ๑๔๑ หมายถึง สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย มหาวรรค (ภาษาไทย) พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๐ ข้อที่ ๑๐๘ หน้าที่ ๑๔๑

			พระวินัยปิฎก	
วิ.ม.	(ไทย)	=	วินัยปิฎก มหาวรรค	(ภาษาไทย)
			พระสุตตันตปิฎก	
ที.ม.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย มหาวรรค	(ภาษาไทย)
ที.ปา.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฎีกาวรรค	(ภาษาไทย)
ม.ม.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก มัชฌิมกายนิกาย มัชฌิมปิณฑาสกั	(ภาษาไทย)
ม.มู.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก มัชฌิมกายนิกาย มูลปิณฑาสกั	(ภาษาไทย)
สั.ส.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย สคาถาวรรค	(ภาษาไทย)
สั.ม.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย มหาวรรค	(ภาษาไทย)
อง.เอกก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย เอกกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ทุก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ทุกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.จตุกก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย จตุกกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ปัญจก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ปัญจกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ฉกุก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ฉกุกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.สตตก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย สตตกนิบาต	(ภาษาไทย)
ขุ.อป.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย อปทาน	(ภาษาไทย)
ขุ.ธ.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ธรรมบท	(ภาษาไทย)

พระอภิธรรมปิฎก

อภ.วิ.(ไทย) อภิธรรม วิภังค์

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ผลงาอีสานมีกำเนิดเป็นเวลายาวนานกล่าวคือเกิดพร้อมการก่อตั้งสังคมาอีสาน ซึ่งเกิดจากผู้ที่มีความรู้ทางภาษาดี เฉลียวฉลาด มีความคิด ความรู้ ประสบการณ์ เมื่อเห็นสถานการณ์ หรือเหตุการณ์นั้น ๆ สามารถถ่ายทอดออกมาเป็นผลงาได้ แต่ส่วนมากแล้ว คือเกิดจากผู้ที่เคยบวชเรียน เขียนอ่าน บางรูปก็อยู่ในเพศเป็นบรรพชิต ซึ่งปราชญ์เหล่านี้ มีความรู้ทั้งภาษาบาลี และสันสกฤต และภาษาอีสานเองที่เป็นเอกลักษณ์อยู่ก่อนแล้ว

ความจริงแล้ว ในภาคอีสาน มีการประพันธ์วรรณกรรม ๒ อย่าง คือ ๑) คำประพันธ์ประเภทร้อยแก้ว หรือตำนานร้อยแก้ว แต่งเป็นคำพูดธรรมดา ใช้เขียนเป็นอักษรตัวธรรม สำหรับพระภิกษุสามเณรใช้ศึกษาเล่าเรียน และเทศน์ธรรมวัตร อบรมสั่งสอนญาติโยม ๒) คำประพันธ์ประเภทร้อยกรอง หรือตำนานร้อยกรอง แต่งเป็นกาพย์กลอน มีเนื้อความสละสลวย ฟังแล้วได้สาระและความสนุกสนานเพลิดเพลินใจ เขียนอักษรไทยน้อยสำหรับคฤณต์ชายหญิงได้ศึกษาเล่าเรียน และใช้อ่านให้กันฟังเวลาว่างหรือเทศกาล^๑

ผลงาของชาวอีสานแฝงด้วยคำสอนทางพระพุทธศาสนา ที่บรรพบุรุษชาวอีสานได้แต่งเป็นร้อยกรองไว้ และอนุรักษสืบต่อกันมาเป็นรุ่นๆ จากอดีตจนถึงปัจจุบัน ผลงา บางชนิดเป็นถ้อยคำตำนานเป็นปริศนาอันไพเราะคมคาย มีความลึกซึ้งกินใจ เป็นกลอนพื้นบ้านอีสานที่นิยมพูดในโอกาสพิเศษ โอกาสต่างๆ เช่น ผลงาปริศนา เมื่อฟังแล้วก็สามารถนำไปตีความเป็นคติสอนใจได้ ผลงาบางบทกล่าวแสดงทัศนคติอย่างใดอย่างหนึ่งด้วยถ้อยคำอันไพเราะและคมคาย และมีทั้งผลงาคำสั่งสอน คำเตือนมากมาย โดยในสังคมาชาวพุทธปัจจุบันมีการนำเอาผลงาไปใช้ ในการอบรมสั่งสอนสาธุชนทั่วไป เพราะผลงาภาษิตมีเนื้อหาวางขวางทั้งฝ่ายคติโลกและคติธรรม ผลงาในปัจจุบันเป็นภาพสะท้อนแก่สังคมาอย่างหนึ่ง ซึ่งถือว่าเป็นส่วนสำคัญที่จะนำไปปรับใช้ในสังคมา และผลงาถือว่าเป็นปรัชญาที่จะนำไปปรับทั้งในทางที่เป็นประโยชน์และในทางที่เป็นปัญหา ที่เป็นประโยชน์เพราะเป็นสิ่งที่มีคุณค่า

^๑อดิศร เพียงเกษ, “หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเรื่องบุญบาป ที่ปรากฏในผลงาอีสาน”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔), หน้า ๒.

อย่างไรก็ตาม เมื่อพูดไปแล้ว ฌญาอีสานได้รับอิทธิจากพระพุทธศาสนาเป็นอย่างมาก ทั้งแนวคิด และหลักการปฏิบัติ ที่สำคัญคือหลักความเพียร ดังผลงว่า

“โลกมันตั้งเที่ยงหมั้น คือ เกิด แก่ เจ็บตาย แทน

เป็นผู้ชายกะนั่งคิด เกิดตายให้เห็นแจ้ง

ศีลห้าศีลแปดนั้น โลกแต่งแต่ปะถม แท้คย

ในศีลทานเฮาหมั้น กะนั่งให้เห็นแจ้ง

ชายนั่นเว็นชั่วไว้ เฮ็ดแต่ทางดี

อย่าประมาทศีลทาน ชาติชายสกุลกล้า”^๒

ความหมายคือใน โลกนี้มีเกิดแก่เจ็บตายเป็นสังขธรรม เกิดเป็นลูกผู้ชายต้องใช้ความเพียรพยายามหมั่นคิดคำนึงให้เข้าใจแจ่มแจ้งในเรื่องนี้ อนึ่งศีลห้า ศีลแปด นั้นมีมาตั้งแต่ก่อนแล้ว ต้องเพียรพยายามรักษาศีล และทำบุญทำทาน เว้นการทำชั่วทำแต่ความดี อย่าประมาทในศีลทาน จึงจะได้ชื่อว่าเป็นชายสกุลกล้า

จากการสังเกตผลงข้างต้น พบว่า ปราชญ์อีสานได้ประยุกต์ใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาทั้งในเรื่องไตรลักษณ์ การรักษาศีล ความไม่ประมาทโดยเชื่อมโยงกับหลักความเพียร กล่าวคือเมื่อเห็นความเปลี่ยนแปลง ความไม่จริง ความทุกข์ และความไร้ตัวตนแล้ว ไม่มีสิ่งอื่นนอกจากการทำความดี ดังนั้น จึงสอนให้มีความเพียรในการทำความดี และความไม่ประมาทต่อการรักษาความดี

เนื่องด้วยความสำคัญดังกล่าว ผู้วิจัยคิดว่า ปราชญ์อีสานประยุกต์ใช้หลักความเพียรในพระพุทธศาสนาเข้าในฌญาอีสาน ทั้งในด้านการดำเนินชีวิต การทำความดี และการศึกษาเล่าเรียน เป็นต้น ดังนั้นจึงผู้วิจัยเลือกจะศึกษาในเรื่องนี้

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- ๑.๒.๑ เพื่อศึกษาความเพียรในพระพุทธศาสนา
- ๑.๒.๒ เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาและคุณค่าของฌญาอีสาน
- ๑.๒.๓ เพื่อศึกษาความเพียรในพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในฌญาอีสาน

^๒บุญเกิด พิมพัรเมธากุล, ฆะหยง ภูมิปัญญาท้องถิ่นชาวอีสานและคนลาวล้านช้าง, (ขอนแก่น: บริษัท ขอนแก่นคัลนนานาธรรมจำกัด, ๒๕๔๔), หน้า๑๘๗-๑๘๘.

๑.๓ ขอบเขตการวิจัย

๑.๓.๑ **ขอบเขตด้านเนื้อหา**เกี่ยวกับความเพียรในพระพุทธศาสนา ประวัติความเป็นมาและคุณค่าของผญาอีสานและความเพียรในพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในผญาอีสาน

๑.๓.๒ **ขอบเขตด้านที่มาของข้อมูล** คือเอกสาร งานวิจัย และการสัมภาษณ์เกี่ยวกับผญาอีสานจากบุคคลที่มีความสามารถในด้านนี้

๑.๓.๓ **ขอบเขตด้านสถานที่**มาของข้อมูลซึ่งได้มาจาก ห้องสมุดมหาจุฬาลงกรณวิทยาเขตอุบลราชธานี, ห้องสมุดมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ห้องสมุดสารสนเทศมหาวิทยาลัยราชภัฏ, ห้องสมุดสารสนเทศมหาวิทยาลัยอุบลราชธานี ห้องสมุดประชาชนอุบลราชธานี, ศูนย์บริการเว็บไซต์ เป็นต้น

๑.๓.๔ **ขอบเขตด้านรวบรวม เรียบเรียง** จัดทำเป็นรูปเล่มเสนอต่ออาจารย์ที่ปรึกษาตรวจสอบความถูกต้อง

๑.๔ ปัญหาที่ต้องการทราบ

๑.๔.๑ ความเพียรในพระพุทธศาสนาเป็นอย่างไร

๑.๔.๒ ประวัติความเป็นมาและคุณค่าของผญาอีสานเป็นอย่างไร

๑.๔.๓ ความเพียรในพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในผญาอีสานเป็นอย่างไร

๑.๕ คำนิยามศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย

ความเพียร (วิริยะ) หมายถึง ความพยายามที่ต้องการประสบความสำเร็จ มีความเพียรทางร่างกาย และความเพียรทางจิตใจ

“ผญา” หมายถึง ถ้อยคำ สำนวน ในภาษาถิ่นอีสานที่เป็นทั้งภาษิตสอนใจ คำพังเพย คำอวยพร คำพูดเกี่ยว เป็นต้น

ผญาภาษิต หมายถึง ผญาที่มีเนื้อหาเป็นคติเตือนใจหรือถ้อยคำที่เป็นคติคำสอนส่วนมากแล้วจะมีเนื้อหาเกี่ยวกับศาสนา สำหรับผญาภาษิตนี้มุ่งที่จะกล่าวถึงผญาภาษิตสังคมอีสานในอดีตและปัจจุบัน

ภูมิปัญญาชาวบ้าน หมายถึง การมีความรอบรู้ของชาวบ้านที่เรียนรู้มีประสบการณ์สืบต่อกันมาทั้งประสบการณ์ของตนเอง เรียนรู้จากผู้มีประสบการณ์ที่สั่งสมสืบต่อกันมา หรือภูมิ

ปัญญาชาวบ้าน หมายถึงทุกอย่างที่ชาวบ้านนั้นๆคิดได้เอง ในการนำมาใช้แก้ไขปัญหาซึ่งเป็นองค์ความรู้ทั้งหมดของชาวบ้าน ในที่นี้ได้มุ่งที่จะกล่าวถึงภูมิปัญญาของชาวบ้านในภาคอีสาน โดยเฉพาะ “ผญา” เป็นภูมิปัญญาของบรรพบุรุษชาวอีสาน

วรรณกรรม หมายถึงเอกสารหรือหนังสือพื้นบ้าน ที่ได้บรรยายเล่าเรื่องความเป็นมาต่าง ๆ หรือจะเป็นการเล่าเรื่องสืบทอดกันมา ซึ่งอาจจะเป็นนิทาน นิยาย ผญา คำกลอน คำภาษิต ในที่นี้จะหมายถึงวรรณกรรมพื้นบ้านอีสาน โดยเฉพาะผญา

ผญาเกี่ยว หมายถึงผญาที่หนุ่มสาวใช้พูดเกี่ยวกับ พูดเรื่องความรัก ขอความเห็นใจ เปิดเผยความในใจความสงสัย ในที่นี้หมายถึงเฉพาะผญาเกี่ยวของคนในสังคมอีสาน

มุขปาฐะ หมายถึงการบอกเล่า การถ่ายทอดเป็นภาษาพูด ไม่มีการจดบันทึกไว้เป็นลายลักษณ์ ซึ่งแม้แต่เพียงคำกล่าวเล่าเรื่อง บอกเล่ากันมาด้วยวาจาเท่านั้น

หลักธรรม หมายถึงคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าหรือข้อที่ควรประพฤติปฏิบัติสืบทอดกันมา

ภาคอีสาน หมายถึง เขตหรือภาคหนึ่งทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย อยู่บนที่ราบสูงโคราช มีแม่น้ำโขงกั้นเขตทางตอนเหนือและตะวันออกเฉียงของภาค ทางด้านใต้จรดชายแดนกัมพูชา ทางตะวันตกมีเทือกเขาเพชรบูรณ์และเทือกเขาแดงพญาเย็นเป็นแนวกั้นแยกจากภาคเหนือและภาคกลาง

อำเภอสิรินธร หมายถึง อำเภอที่เป็นพื้นที่ออกหาข้อมูลโดยการสัมภาษณ์ เป็นอำเภอหนึ่งของจังหวัดอุบลราชธานี

ผญาอีสาน หมายถึง คำสอนของคนโบราณที่ใช้สั่งสอนคนในสังคมด้านต่างๆ

ประเภทของผญา หมายถึง การแบ่งหมวดหมู่ตามหลักคำสอนของแต่ละเรื่องแต่ละหมวด

ผญาเกี่ยวกับความเพียร หมายถึง แนวคิดหรือปัญญาที่กล่าวถึง ความบากบั่น ความพยายามและความอดสาหัส

๑.๖ ทบทวนเอกสารและรายงานผลการวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑.๖.๑ หนังสือ

สำลี รักสุทธี ได้รวบรวมผลญาไว้ในหนังสือ **ผลญา ปรัชญาการดำเนินชีวิตอันล้ำค่าของชาวอีสาน** ว่าความจริงแล้วภาษานั้นมีการพัฒนาคลี่คลายขยายตัวมาเป็นลำดับตามความเปลี่ยนแปลงทางการศึกษา เมื่อมีคำและความหมายของคำมากขึ้นคนมักจะพูดหรือนำคำมาเชื่อมต่อกันให้มีความสละสลวยไพเราะมากขึ้นตามลักษณะของคนไทยที่เรียกว่า เป็นคนเจ้าบทเจ้ากลอน ซึ่งคนอีสานก็เป็นเช่นนั้นเพียงแต่คำคล้องจองของชาวอีสานนั้นไม่ได้เรียกว่า กาพย์ กลอน ฉันท์ ฯลฯ แต่เรียกว่า “ผลญา” คำที่คนโบราณอีสานนำมาเชื่อมต่อเป็นผลญานั้นก็เช่นเดียวกันกับที่นักกลอนทลัษณ์ไทยนำคำมาแต่งเป็นคำประพันธ์ชนิดต่างๆ นั้นเอง ซึ่งจะให้ทั้งสาระและความไพเราะ^๑

ปรีชา พิณทอง ได้รวบรวมบทผลญาต่างๆ พร้อมกับความหมายไว้ในหนังสือ **ไขภายิตโบราณอีสาน** ว่า คำพูดของนักปราชญ์โบราณอีสานเฉพาะที่เป็นภายิตสั้นๆ ไม่มีในหนังสือผูกหนังสือมัดของอีสาน จะมีก็แต่ที่ปากคำของครูบาอาจารย์หรือผู้เฒ่าผู้แก่ เมื่อเวลาท่านอบรมสั่งสอนลูกหลานของท่าน ท่านมักจะยกคำพูดชนิดนั้นขึ้นมาตั้งแล้วสารกยนิทานมาประกอบ ผู้เป็นลูกหลานของท่านก็จดจำเอาภายิตนั้นนำมาเล่าสืบต่อกันมา ท่านได้จัดหมวดผลญาไว้ทั้งสิ้น ๑๑ หมวด^๒

อุดม บัวศรี ได้รวบรวมผลญาไว้ในหนังสือ **ผลญาก้อม ปรัชญาชีวิตชาวอีสาน** ว่า การจะเข้าใจผลญาก้อมของอีสานได้ถูกต้องนั้น ไม่ใช่เรื่องง่ายเท่าใดนัก แต่ก็ไม่ยากเกินไปขนาดต้องเกิดเป็นชาวอีสาน เพียงแต่ศึกษาวัฒนธรรมประเพณี และวิถีชีวิตเขาอย่างยุติธรรมและให้เกียรติก็พอจะเข้าใจได้ การตีความหมายตามคำพูด อาจได้ความสนุกสนานหรือจำขึ้น แต่จะไม่ได้เนื้อหาคงความคิด หากไม่แปลความหมายออกมาให้ตรงกับความหมายที่แท้จริงของผลญา^๓

^๑สำลี รักสุทธี, “ปรัชญาการดำเนินชีวิตอันล้ำค่าของชาวอีสาน”, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์พัฒนาศึกษา, ๒๕๔๑), หน้า ๑๘๕.

^๒ปรีชา พิณทอง, **ผลญา ไขภายิตโบราณอีสาน**, (อุบลราชธานี: โรงพิมพ์ศิริธรรม, ๒๕๒๘), หน้า ๒๒๕.

^๓อุดม บัวศรี, **ผลญาก้อม ปรัชญาชีวิตชาวอีสาน**, (ขอนแก่น: โรงพิมพ์พระธรรมจันทร์, ๒๕๔๐), หน้า ๑๔๕.

จรรุวรรณ ธรรมวัตร ได้รวบรวมผลญาไว้ในหนังสือ **ผลญา บทกวีของชาวบ้าน** ว่าผลญา และวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้อง ลักษณะของผลญา ภาพชีวิตของผลญา ลักษณะคำประพันธ์แบบผลญา และรวบรวมผลญาจากชาวบ้าน แล้วแบ่งประเภทของผลญาออกเป็น ๕ ประเภท คือผลญาเกี่ยว ผลญาเกี่ยว แบบตลก ผลญาภายิต ผลญาอวยพร และผลญาแบบสารริก^๖

พรชัย ศรีสารคาม ได้รวบรวมผลญาไว้ในหนังสือ **ผลญาอีสาน** โดยแบ่งเป็นตอนๆ เริ่มต้นจากเปิดผ้ากั๋ง คำคม โตงเตย บั้นผลญาเกี่ยวสำหรับชาย บั้นผลญาเกี่ยวสำหรับผู้หญิง และผลญาเกี่ยวบั้นอื่นๆ แล้วสรุปผลญาเป็นคำคมแสดงอารมณ์ของชาวบ้าน เพื่อสะท้อนให้เห็นถึงความคิด ความเชื่อ วิถีชีวิต และค่านิยมของคนอีสาน^๗

สวิง บุญเจิม ได้รวบรวมผลญาไว้ในหนังสือ **ผลญา** โดยแบ่งออกเป็นบั้นเกี่ยวย่อยๆ เรียงตามลำดับตัวอักษรไว้ถึง ๔๖ บั้น เช่น บั้นเกลี้ยง บั้นคองคอย บั้นคันเจ้า บั้นใจประสงค์ บั้นซาตา บั้นดีแถลง เป็นต้น รวมทั้งผลญาภายิต ผลญาหย่อย ผลญาท้อม ผลญาปริศนา และแนวการแต่งผลญาไว้ด้วย^๘

อดิศร เพียงเกษ ได้รวบรวมผลญาไว้ในหนังสือ **วัฒนธรรมอีสาน** โดยส่วนใหญ่เป็นผลญาภายิต แบ่งออกเป็น ๕ ประเภท คือ คำผลญาสุภายิตเตือนใจ คำผลญาภายิตเกี่ยวกับความสามัคคี คำผลญาภายิตเพื่อความยุติธรรม คำผลญาสุภายิตบ่าวสาว และคำผลญาปริศนา^๙

อุดม บัวศรี ได้รวบรวมผลญาไว้ในหนังสือ **ผลญาท้อมปรัชญาชีวิตชาวอีสาน** ว่า การจะเข้าใจผลญาท้อมของอีสานได้ถูกต้องนั้น ไม่ใช่เรื่องง่ายเท่าใดนัก แต่ก็ไม่ใช่ยากเกินไปขนาดต้องเกิดเป็นชาวอีสาน เพียงแต่ศึกษาวัฒนธรรมประเพณี และวิถีชีวิตเขาอย่างยุติธรรมและให้เกียรติก็พอจะเข้าใจได้ การตีความหมายตามคำพูด อาจได้ความสนุกสนานหรือจำขัน แต่จะไม่ได้เนื้อหาของความคิด หากไม่แปลความหมายออกมาให้ตรงกับความหมายที่แท้จริงของผลญา^{๑๐}

^๖จรรุวรรณ ธรรมวัตร, **ผลญา บทกวีของชาวบ้าน**, (กาฬสินธุ์: โรงพิมพ์จินตะกัณฑ์การพิมพ์, ๒๕๒๖), หน้า ๒๒๕.

^๗พรชัย ศรีสารคาม, **ผลญาอีสาน**, (มหาสารคาม: โรงพิมพ์อักษรทองการพิมพ์, ๒๕๒๒), หน้า ๑๑๒.

^๘สวิง บุญเจิม, **ผลญา**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๗), หน้า ๑๒๕.

^๙อดิศร เพียงเกษ, **วัฒนธรรมอีสาน**, (ขอนแก่น: ห้างหุ้นส่วนจำกัดขอนแก่นการพิมพ์, ๒๕๓๕), หน้า ๑๑๕.

^{๑๐}อุดม บัวศรี, **ผลญาท้อมปรัชญาของชีวิตอีสาน**, (ขอนแก่น: พระธรรมจันทร์, ๒๕๔๐), หน้า ๕๕.

๑.๖.๒ วิทยานิพนธ์

พระครูอภิรักษ์ชัยมงคล (พระมหาตุ้ กิตฺติวณฺโณ/วงษ์มณี): ได้ศึกษาการศึกษาผญาเชิงจริยธรรมที่พระสงฆ์ชาวอีสานนำไปใช้ จากการวิจัยของท่านพบว่า “โลกมันตั้งเที่ยงมัน คือ เกิดแก่เจ็บตาย แท้หนา เป็นผู้ชายคะนึ่งคิด เกิดตายให้เห็นแจ้ง สีสห้าสีสแปดนั้น โลกแต่งปางปะถม แท้คายในศีลทานเฮา หมั้นคะนึ่งให้เห็นแจ้ง ชายนั้นเว้นชั่วไว้ให้เฮ็ด แต่ทางดี อย่าประมาทศีลทาน ชื่อว่าชายสกุลกล้า” มีนัยทางจริยธรรมว่าโลกมนุษย์มีการเกิดตายเป็นธรรมดาของทุกคนและเป็นสังขารดั่งนั้นคนที่เป็นลูกผู้ชายต้องขยันหมั่นเพียรคิดพิจารณา ไตร่ตรองให้เข้าใจแจ่มแจ้งองนึ่งศีล ๕ ศีล ๘ นั้นมีมาตั้งแต่ปางก่อนแล้วต้องหมั่นรักษาศีลและให้ทานเว้นการทำชั่วแล้วกระทำความดีอย่าประมาทในศีลทานจึงจะได้ชื่อว่าเป็นชายสกุลกล้าอย่างแท้จริงเล่าขานกันมาหรือมีผู้นิยมเรียกกันในเวลาต่อมาว่า “วรรณกรรมมุขปาฐะ” คิดว่าด้วยการทำบุญ - บาปในบทผญาอีสานก็เป็นไปตามแนวคำสอนทางพระพุทธศาสนาเป็นหลักสำคัญและส่วนใหญ่คือการทำบุญตามแนวแห่งบุญกิริยาวัตถุ ๑๐ เป็นหลักและในการทำบาปก็อยู่ในขอบเขตของอกุศลกรรมบถ ๑๐ เป็นสำคัญ ที่นอกไปจากนั้น เป็นประเด็นย่อยที่เพิ่มเติมเข้ามา ซึ่งนับเป็นความชาญฉลาดของปราชญ์ชาวอีสาน ที่ประยุกต์เพิ่มให้ใช้ได้ใ้ในภาคปฏิบัติอันแสดงถึงภูมิปัญญาที่น่าสรรเสริญ^{๑๑}

พระมหาพรชัย สุรปญฺโญ ได้ศึกษาวิจัย เรื่องพุทธจริยธรรมที่ปรากฏในสุภายิตผญาอีสาน ผลการศึกษาพบว่า “ผญา” เป็นวรรณกรรมทางภาษาอันล้ำค่าของวัฒนธรรมอีสาน ซึ่งได้บ่งบอกถึงวิถีชีวิต คติความเชื่อ จาริตประเพณี เศรษฐกิจและสังคมการต่อสู้ดิ้นรน ความรู้สึกนึกคิด คติธรรมคำสอน และปรัชญาชีวิต ที่แฝงไว้บนอารมณ์สุนทรีย์ภาพทางภาษา ผญาตรงกับคำว่า “ปรัชญา” ในภาษาสันสกฤต และคำว่า “ปัญญา” ในภาษาบาลี ดังนั้นผญาจึงหมายถึงปัญญาหรือความรู้ มีลักษณะเป็นคำคม มีความหมายลึกซึ้งในเชิงเปรียบเทียบ ซึ่งเป็นการแสดงถึงคารมคมคายของผู้พูด มีลักษณะเป็นวรรณกรรมมุขปาฐะที่สืบทอดต่อกันมา^{๑๒}

นิตยา ภักดีบัณฑิต ได้ศึกษาเรื่อง ผญาภาษิต: การศึกษาเชิงวิเคราะห์ ผลการศึกษาพบว่า ที่มาของผญาภาษิต มาจากแหล่งต่างๆ คือธรรมชาติ อาชีพการงาน ประเพณี ความเชื่อ ศาสนา วรรณกรรมการเล่น ดนตรี เครื่องใช้ อาหาร และการกระทำ ผญาภาษิตมีคุณค่าต่อสังคม

^{๑๑}พระครูอภิรักษ์ชัยมงคล, “การศึกษาศึกษาผญาเชิงจริยธรรมที่พระสงฆ์อีสานนำไปใช้สอน”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘), หน้า ๑๑๕.

^{๑๒}พระมหาพรชัย สุรปญฺโญ (สันทอด), “พุทธจริยธรรมที่ปรากฏในสุภายิตผญาอีสาน”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๕๑, หน้า ๒๒๘.

ในสมัยก่อนมาก เพราะมีบทบาทในการอบรมสั่งสอนบุคคลหลายระดับ ซึ่งผู้ที่เชื่อฟัง และปฏิบัติตามจะได้รับความสุข ความสำเร็จ ในด้านการทำงานและการดำเนินชีวิต^{๑๑}

พระมหาประหยัด ปัญญาโร (สุนนท์) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง **ศึกษาจริยธรรมที่ปรากฏในล้ากลอน** ผลการศึกษาพบว่า จริยธรรมในสังคัมอีสานมีอยู่ ๒ ลักษณะ คือ จริยธรรมด้านจารีตและจริยธรรมด้านหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา ชาวอีสานนับถือพระพุทธศาสนาแบบชาวบ้าน คำสอนที่ปรากฏในล้ากลอนเป็นคำสอนในระดับโลกิยะ ซึ่งเป็นรากฐานจริยธรรมที่เกี่ยวกับการดำเนินชีวิต และเป็นกลไกในการจัดระเบียบสังคม คำสอนที่ได้รับการเสนอช้อย่อยที่สุด คือ คำสอนในเรื่องบุญกรรม^{๑๒}

อดิศร เพียงเกษ ได้ศึกษาวิจัยหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเรื่อง **บุญ-บาป ที่ปรากฏในผญาอีสาน** ผลจากการศึกษาพบว่า สังคมโบราณอาศัยคำสอนของพระพุทธศาสนาเป็นที่ยึดเหนี่ยว จิตใจ เป็นข้อวัตรปฏิบัติของพุทธศาสนิกชน ให้อยู่ในกรอบประเพณีที่ดีงาม คนอีสานที่เรียนหรือเข้าใจหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนา และมีความสามารถในการถ่ายทอดเป็นคำผญาได้ ก็นำคำสั่งสอนนั้นมาผูกเป็นผญา ใช้อบรมสั่งสอนกุลบุตรกุลธิดา เป็นการถ่ายทอดจากปากต่อปากจดจำ^{๑๓}

นิตยา ภัคดีบัณฑิต ได้ศึกษาเรื่อง **ผญาภาษิต: การศึกษาเชิงวิเคราะห์** ผลการศึกษาพบว่า ที่มาของผญาภาษิต มาจากแหล่งต่างๆ คือธรรมชาติ อาชีพการงาน ประเพณี ความเชื่อ ศาสนา วรรณกรรมการเล่น ดนตรี เครื่องใช้ อาหาร และการกระทำ ผญาภาษิตมีคุณค่าต่อสังคมในสมัยก่อนมาก เพราะมีบทบาทในการอบรมสั่งสอนบุคคลหลายระดับ ซึ่งผู้ที่เชื่อฟัง และปฏิบัติตามจะได้รับความสุข ความสำเร็จ ในด้านการทำงานและการดำเนินชีวิต^{๑๔}

บุญส่ง ลินธุ์นอก ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง **การเปรียบเทียบจริยธรรมชาวบ้านที่ปรากฏอยู่ในวรรณกรรมท้องถิ่นชาวไทยภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคเหนือ** พบว่า จริยธรรมชาวบ้านที่

^{๑๑}นิตยา ภัคดีบัณฑิต, “ผญาภาษิต: การศึกษาเชิงวิเคราะห์”, **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๖๒), หน้า ๑๘๑.

^{๑๒}พระมหาประหยัด ปัญญาโร (สุนนท์), “จริยธรรมที่ปรากฏในล้ากลอน”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๖๔, หน้า ๒๘๔.

^{๑๓}อดิศร เพียงเกษ, “หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเรื่องบุญ-บาปที่ปรากฏในผญาอีสาน”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔), หน้า ๒๐๗.

^{๑๔}นิตยา ภัคดีบัณฑิต, “ผญาภาษิต: การศึกษาเชิงวิเคราะห์”, **วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**, (มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม, ๒๕๖๒).

เกี่ยวข้องกับคำสอนเรื่อง บุญ - บาป ที่ปรากฏในวรรณกรรมท้องถิ่นอีสานนั้น ได้รับอิทธิพลจาก พระพุทธศาสนา คือ มีความเชื่อว่าผลบุญและบาปในอดีตส่งผลกระทบต่อปัจจุบัน และปัจจุบันก็เป็นสถานที่ ที่คนเราจะต้องสะสมเสบียง คือ บุญเพื่อจะได้ส่งผลกระทบต่ออนาคต ความเชื่อ

ดังกล่าวนี้ แสดงให้เห็นว่า อนาคตของเราจะดีหรือไม่ขึ้นอยู่กับกระทำของเราเอง กวีได้พยายามนำเอาความเชื่อเรื่องบุญ - บาป มาใช้ประโยชน์ในแง่ของสังคม เช่น ความสงบเรียบร้อย การอนุรักษ์ธรรมชาติ เป็นต้น^{๑๑}

พระวิเชียร สารโท ได้วิจัยพบว่าปริศนาธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในผญาอีสานนั้น มีส่วนเกี่ยวกับการสอนให้คนดำเนินชีวิตในทางที่ถูกต้องและเหมาะสมรู้จักในสิ่งที่ดีและไม่ดี เป็นปริศนาที่มีทั้งระดับต้นและระดับลึก แฝงไปด้วยคำตั้ง คำสอน มีข้อคิดคติสอนใจ เพื่อใช้ในการอบรมสั่งสอนสมาชิกในสังคมเกี่ยวกับการดำเนินชีวิตในสังคม การปกครอง เศรษฐกิจและความเชื่อทางศาสนา สอดแทรกไปด้วยข้อคิดและหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาที่มีอิทธิพลต่อชาวอีสานเป็นอย่างมาก^{๑๒}

นางสาวสุวรรณี เลื่องยศลีชากุล ผลการศึกษาวิจัยพบว่า หลักธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงแก่บริษัท ๕ ซึ่งจัดเป็นหมวดธรรมจำนวนหลายหมวดธรรมนั้น จะมีความเพียรปรากฏทุกหมวด เช่น อิทธิบาท ๔ พละ ๕ อินทรีย์ ๕ โภชนังค์ ๗ มรรคมีองค์ ๘ ความเพียรจะต้องมี องค์ธรรมอื่นมาปฏิบัติร่วมกัน เป็นธรรมที่สนับสนุนกันและกัน ผู้ปฏิบัติจึงสามารถ บรรลุธรรมได้ ความเพียรของพระโศภณเถรี เป็นกุศลธรรมที่ได้ตั้งสมมาจากอศิตชาติด้วยความปรารถนาตำแหน่งผู้เป็นเลิศด้านปรารถนาความเพียร ในปัจจุบันชาติ แม้ท่านเป็นภิกษุณีที่บวชเมื่อแก่ แต่ท่านมีความเพียรเจริญกายนุสสนาสติปัญญาในทุกอิริยาบถจึงบรรลุอรหัตผลในขณะดั้นน้ำ พระพุทธเจ้าทรงยกย่องว่าเป็นยอดของภิกษุณีทั้งหลาย ผู้ปรารถนาความเพียรการประยุกต์หลักความเพียรมาใช้ในสังคมปัจจุบัน เป็นการจำแนกความเพียรแบบโลกิยะ ด้วยการเป็นผู้ขยัน ไม่เกียจคร้านในการเลี้ยงชีพ การประกอบกิจการ การแสวงหาโภคทรัพย์ เพื่อประโยชน์สุขในการครองเรือน ส่วนความ

^{๑๑} บุญส่ง สิ้นธุ์นอก, “การศึกษาเปรียบเทียบจริยธรรมชาวบ้านที่ปรากฏในวรรณกรรมท้องถิ่นของชาวไทยภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคเหนือ”, วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๓๒).

^{๑๒} พระวิเชียร สารโท, “การศึกษาเชิงวิเคราะห์ปริศนาธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏใน “ผญา” อีสาน”, วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาพระพุทธศาสนาและปรัชญา (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒), หน้า ๑๐๔.

เพียรแบบโลกุตตระ เป็นความเพียรแบบบรรพชิต ปฏิบัติเพื่อละอกุศลธรรม เจริญในกุศลธรรม หรือ การเจริญสติปัฏฐานเพื่อบรรลุป่าหมาย คือ มรรค ผล นิพพาน^{๑๕}

๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยแบ่งการดำเนินงานออกเป็น ๒ ขั้นตอน คือ

๑.๗.๑ การวิจัยเชิงเอกสาร

เป็นศึกษาค้นคว้าจากแหล่งข้อมูลปฐมภูมิ ได้แก่พระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา เป็นต้น ส่วนข้อมูลทุติยภูมิ ได้แก่เอกสาร ตำรา งานวิจัยที่เกี่ยวกับหลักธรรมความเพียรและผลยา เป็นต้น

๑.๗.๒ การวิจัยภาคสนาม

เป็นขั้นตอนเก็บข้อมูลโดยการสัมภาษณ์ จากประชากรและกลุ่มตัวอย่าง จำนวน ๑๕ รูป /คน โดยพื้นที่เก็บข้อมูลได้แก่ตำบลนิคมสร้างตนเองลำโดมน้อย อำเภอสิรินธร จังหวัดอุบลราชธานี

ทั้งนี้ ข้อมูลที่ได้จะถูกนำมาจัดเป็นหมวดหมู่ ประเมินหลักฐานพร้อมวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากเอกสาร และข้อมูลภาคสนามแล้วนำเสนอในลักษณะพรรณนาวิเคราะห์

๑.๘ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

๑.๘.๑ ทำให้ทราบถึงความเพียรในพระพุทธศาสนา

๑.๘.๒ ทำให้ทราบถึงประวัติความเป็นมาและคุณค่าของผลยา

๑.๘.๓ ทำให้ทราบถึงความเพียรในพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในผลยาอีสาน

^{๑๕}สุวรรณณี เลืองยศคือชากุล, “การศึกษาความเพียรของพระโสณเถรีที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาพระพุทธศาสนา, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๕๐), บทคัดย่อ.

บทที่ ๒

ความเพียรในพระพุทธศาสนา

บทที่ ๒ นี้ ผู้วิจัยมุ่งศึกษาสี่ประเด็นหลักด้วยกันคือ

๑. ความหมายของความเพียร
๒. การเกิดขึ้นของความเพียร
๓. เหตุเกิดความเพียร
๔. หลักธรรมที่เกี่ยวกับความเพียร

๒.๑ ความหมายของความเพียร

ความหมายของความเพียร ผู้วิจัยมุ่งจะกล่าวถึงความหมายตามรูปศัพท์ตามพระไตรปิฎก และตามทัศนะของนักวิชาการโดยทั่วไปดังนี้

๒.๑.๑ ความหมายตามรูปศัพท์

ความเพียร มีความหมายตามพจนานุกรมว่า ความบากบั่น ความกล้าแข็ง พยายามจนกว่าจะสำเร็จ บากบั่น ตรงกับภาษาสันสกฤตว่า วิริย ตรงกับภาษาบาลีว่า วิริย^๑ วิริยะ หมายถึงความเพียร ความบากบั่น ความกล้า มักใช้คู่กับคำ อุตสาหะ เป็น วิริยอุตสาหะ^๒ พยายาม ตรงกับภาษาสันสกฤตว่า วายาม ตรงกับภาษาบาลีว่า วายาม^๓ หมายถึง การปรารถนาความเพียรทางใจ ความขะมักเขม้น ความบากบั่น ความตั้งหน้า ความพยายาม ความอุตสาหะ ความทนทาน ความเข้มแข็ง ความหมั่น ความก้าวไปอย่างไม่ท้อถอย ความไม่ทอดทิ้งฉันทะ ความไม่ทอดทิ้งธุระ ความประคับประคองธุระไว้ด้วยดี วิริยะ วิริยอินทรีย์ วิริยพละ

๒.๑.๒ ความหมายตามพระไตรปิฎก

๑) พระวินัยปิฎก ในคัมภีร์มหาวรรค พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงเรื่องของความเพียรไว้ว่า สัมมวายามะ หมายถึง เพียรระวังความชั่วไม่ให้เกิดขึ้น เพียรกำจัดความชั่วที่เกิดขึ้นแล้ว เพียร

^๑ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, (กรุงเทพมหานคร: ศิริวัฒนาอินเตอร์พริ้นท์, ๒๕๔๖), หน้า ๘๐๒.

^๒เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐๗๕.

^๓อ้างแล้ว, หน้า ๗๕๘.

ทำความดีให้เกิด เพียรรักษาความดีไว้^๔ และพระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงเรื่องการปรารถนาคือเพียร พระโศภโณปิวิสะว่า หมายถึง การประกอบความเพียรในสัมมปปธาน^๕

๒) พระสูตรตันตปิฎก พระสารีบุตรเถระได้แสดงเรื่องของการเพียรไว้ในคัมภีร์ขุททกนิกาย มหานิทเทส ว่า การทำความเพียรและความบากบั่นให้มั่นคง คือ การปรารถนาคือเพียร การก้าวออก การก้าวไปข้างหน้า การย่างขึ้นไป ความพยายาม ความอดุสาหะ ความขยัน ความไม่ถอยกลับ ความมั่นคง ความทรงไว้ ความบากบั่นไม่ย่อหย่อน ความไม่ทอดทิ้งฉันทะ ความไม่ทอดทิ้งธุระ ความประคองธุระไว้ และอธิบายคำว่า พึงทำความเพียรและความบากบั่นให้มั่นคง คือ พึงทำให้หนักแน่น ได้แก่ พึงเป็นผู้มีการถือปฏิบัติมั่นคง มีการถือปฏิบัติแน่นแน่ว รวมความว่า พึงทำความเพียรและความบากบั่นให้มั่นคง^๖

พระอรรถกถาจารย์กล่าวไว้ในอรรถกถาสัพทสวสังวรสูตรว่า ความเพียรเป็นสภาวะที่แก่กล้า มีความประคับประคองจิตเป็นลักษณะ มีการอุปถัมภ์จิตเป็นกิจ มีความไม่ห่อหุ้มแห่งจิต เป็นเครื่องปรากฏ มีความเพียรเป็นคุณสมบัติหรืออาการอย่างหนึ่งของจิตเป็นคุณสมบัติที่เป็นกลางๆ ไม่ได้ ไม่ชั่ว ถ้าพากเพียรไปในทางที่ถูก เช่น หาเลี้ยงชีพอย่างสุจริต ให้ทานรักษาศีล เจริญภาวนา ก็จัดเป็นกุศลธรรม นำความสุข ความเจริญ และความสำเร็จมาสู่ชีวิต ถ้าพากเพียรไปในทางผิด เช่น เสพของมีนเมา เล่นการพนัน ฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ชีวิตก็มีแต่ความทุกข์ ความเดือดร้อน^๗ พระฎีกาจารย์กล่าวไว้ในสารัตถทีปนีฎีกาว่าปรารถนาคือเพียรหมายถึงระดมความเพียรอย่างเต็มที่^๘

๓) พระอภิธรรมปิฎก พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงเรื่องของการเพียรไว้ว่า การปรารถนาคือเพียรทางใจ ความขะมักเขม้น ความบากบั่น ความชวนชวน ความพยายาม ความอดุสาหะ ความทนทาน ความเข้มแข็ง ความหมั่น ความมุ่งมั่นอย่างไม่ถอย ความไม่ทอดทิ้งฉันทะ ความไม่ทอดทิ้งธุระ ความเอาใจใส่ธุระ^๙

^๔ วิ.ม. (บาลี) ๔/๑๓/๑๓, วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๓/๒๑.

^๕ วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๔๓/๕, วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๔๓/๖.

^๖ ขุ.ม. (บาลี) ๒๕/๒๐๑/๔๑๔-๔๑๕, ขุ.ม. (ไทย) ๒๕/๒๐๑/๕๕๕.

^๗ ม.ม.อ. (ไทย) ๑/๑/๑๓๘.

^๘ สารัตถ.ฎีกา (บาลี) ๓/๘๔/๒๕๒.

^๙ อภิ.วิ. (บาลี) ๓๔/๑๓/๒๓, อภิ.วิ. (ไทย) ๓๔/๑๓/๒๕.

๒.๑.๓ ความหมายตามทัศนะของนักวิชาการทั่วไป

สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์ ให้ความหมายไว้ว่า .วิริยะ หมายถึง ความเป็นผู้กล้าหาญ ศัพท์เดิมคือ วีระ แปลว่ากล้า ลงปัจจัยตามไวยากรณ์เป็น วิริยะ แปลว่าความเป็นผู้กล้า ที่เรียกว่าความเพียร เพราะมีอาการให้กล้าหาญ ไม่ย่อท้อ^{๑๑}

ความหมายในแง่นี้ ทรงแสดงมติให้เหตุผลว่า ที่แปลวิริยะว่าความเพียรนั้น แท้จริงก็เพื่อให้ความเพียรเป็นอุปการะต่อความกล้าหาญ คือเมื่อกล้าหาญในการทำกิจใดๆ กิจนั้นๆ จะสำเร็จลงได้ก็โดยอาศัยความเพียรเป็นเครื่องประคับประคองไป

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ให้ความหมายไว้ว่า วิริยะ หมายถึง .ความเพียร ความ อุตสาหะ แก่กล้ากล้า บากบั่น ก้าวไป ใจสู้ ไม่ย่อท้อ ไม่หวั่นกลัวต่ออุปสรรค และความยากลำบาก ความเข้มแข็ง กระตือรือร้น ยกจิตไว้ได้จากความหุดหุดถอยหรือท้อแท้ ความเพียรเพื่อละอกุศลธรรม และทำกุศลธรรมให้ถึงพร้อม ไม่ทอดธุระในกุศลธรรม^{๑๒}

พระเทพสิทธิมนี (ญาณสิทธิเถร, โฆคก. ป.ธ.๕) ให้ความหมายไว้ว่าวิริยะ หมายถึง เดช อำนาจ กำลัง ปราศจากความครั่นคร้าม อุตสาหะ บ่อแห่งไตรสิกขา และธรรมจักร^{๑๓}

พันตรี ป.หลงสมบุญ ให้ความหมายไว้ว่า วิริยะ คือ ความเพียร ความพยายาม ความกล้า ความกล้าหาญ ความเข้มแข็ง ความบากบั่น ความบึกบึน ความอดทน กำลัง เดช และอานุภาพ^{๑๔}

สมภพ ชีวรัฐพัฒน์ ให้ความหมายไว้ว่า วิริยะ หมายถึง ความกล้า เป็นเครื่องเผาผลาญ ความขลาดกลัว ท้อถอย ความยาก ความลำบาก ความไม่ก้าวหน้าให้หมดไป เป็นเหตุให้ทนทานต่อภัยและอุปสรรคต่างๆ ที่ขัดขวางการทำงาน เพื่อความเจริญทั้งทางโลกและทางธรรม^{๑๕}

^{๑๑}สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์, พระโอวาทธรรมบรรยาย เล่ม ๑, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๑๕), หน้า ๑๕๐-๑๕๒.

^{๑๒}พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับขยายความ, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๕), หน้า ๘๔๔, ๘๗๕, ๘๘๐.

^{๑๓}พระเทพสิทธิมนี (ญาณสิทธิเถร, โฆคก. ป.ธ.๕), โภธิปักขิยธรรม ๓๗ ประการ, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองการวิปัสสนาธุระ คณะ ๕ วัดมหาธาตุ, ๒๕๒๑), หน้า ๑๔๔.

^{๑๔}พันตรี ป. หลงสมบุญ, พจนานุกรม มทร-ไทย, (กรุงเทพมหานคร: อาหารการพิมพ์, ๒๕๔๐), หน้า ๖๖๐.

^{๑๕} สมภพ ชีวรัฐพัฒน์, มงคลธรรมกับคุณภาพชีวิต, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: นานาส์พิมพ์, ๒๕๔๐), หน้า ๒๑๐.

๒.๑.๔ หลักธรรมที่เกี่ยวกับความเพียร

อุสุสาหาตปฺป ปคฺคาหา วายาโม (จ) ปรกฺกโม

ปฺรชานํ วิริยํ (เจ) หา; อุชฺชาโม (จ) ธิตฺติ; (ศฺลฺลิตฺติ)^{๑๕}

ความพยายาม ความเพียร อุตสาหะ ๑๐ ศัพท์

๑) อุสุสาหา ความพยายาม ความเพียร ความอุตสาหะ ความบากบั่น ความพยายามที่อดทนต่อความทุกข์ยาก หรืออดทนต่อความทุกข์ยิ่งขึ้นไปอีก ชื่อว่าอุตสาหะ

๒) อาตปฺป ความพยายาม ความเพียร ความบากบั่น ความพยายามที่ทำการและจิตใจให้เร่าร้อนอยู่บ่อยๆ ชื่อว่าอาตปฺปะ

๓) ปคฺคาหา ความพยายาม ความเพียร ความพยายามขกจิตที่เร้นอยู่ให้ขึ้นมา ชื่อว่าปคฺคาหา หรือความพยายามที่ถือเอาปรมาตฺถ์ไว้เป็นที่อาศัยของตน ชื่อว่าปคฺคาหา

๔) วายามะ ความพยายาม ความเพียร ธรรมเครื่องช่วยให้บุคคลพยายาม ชื่อว่าวายามะ ความพยายามที่เป็นไปตลอดเวลา ชื่อว่าวายามะ หรือความพยายามที่เป็นไปทุกเมื่อเหมือนลม ชื่อว่าวายามะ

๕) ปรกฺกม ความพยายาม ความเพียร ความบากบั่น ความพยายามที่ย้ำไปทุกที่ ชื่อว่าปรกฺกมะ หรือความพยายามที่ย้ำความเกี่ยวเนื่องอันเป็นข้าศึก ชื่อว่าปรกฺกมะ

๖) ปฺรชาน ความพยายาม ความเพียร ขวนขวาย ความพยายามที่เริ่มทำ ชื่อว่าปฺรชาน

๗) วิริย ความพยายาม ความเพียร วิริยะ ขวนขวาย การทำในสิ่งที่ดี หรือของคนดี หรือความพยายามที่เป็นไปตามวิธี ชื่อว่าวิริยะ

๘) อีหา ความพยายาม ความเพียร ขวนขวาย ความเพียรที่ทำให้ไปสู่ ผลที่ดีและไม่ดี ชื่อว่าอีหา

๙) อุชฺชาโม ความพยายาม ความเพียร ขวนขวาย บากบั่น ความพยายามที่ช่วยให้ไปสู่ที่สูงขึ้น ชื่อว่าอุชฺชาโม

๑๐) ธิตฺติ ความพยายาม ความเพียร ความมุ่งมั่น ความพยายามอันเป็นที่ตั้งแห่งผลดีและไม่ดี ชื่อว่าธิตฺติ^{๑๖}

จากความหมายของวิริยะในลักษณะต่างๆ นี้ รวมความแล้ว วิริยะ ตามรูปศัพท์หมายถึง ความเพียร ความพยายาม ความบากบั่นมั่นคง กำลัง เดช และอานุภาพ

^{๑๕} พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหลวงชินวราดิวิวัฒน์, พระคัมภีร์อภิธานปิฎกปิฎกา หรือ พจนานุกรมภาษาบาลีแปลเป็นไทย, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, ๒๕๕๖), หน้า ๔๖.

^{๑๖} พระมหาสมปอง มุทิโต (แปลและเรียบเรียง), คัมภีร์อภิธานวรรณนา, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท ประชารวจศัพท์รัตนที่ตั้ง จำกัด, ๒๕๕๗), หน้า ๒๑๔-๒๑๖.

ความหมายตามรากศัพท์ [วิริระ] คือ ความกล้า ซึ่งเมื่อมีอยู่ในบุคคลใด บุคคลนั้น เป็นผู้มีความกล้าหาญในการสู้กิจ นำไปใช้เพื่อจุดหมายทั้งในทางโลกิยะและโลกุตตระ เป็นไปในทางกายและทางจิตใจ และอาจใช้ไปในทางดีและทางเสื่อมเสียก็ได้

๒.๒ การเกิดขึ้นของความเพียร

การเกิดขึ้นของความเพียรผู้วิชัยมุ่งจะกล่าวถึง องค์ของความเพียร, กระบวนการของความเพียร, วิถีขณะของจิตและองค์ประกอบของผู้ทำความเพียร ดังนี้

๒.๒.๑ องค์ธรรมของความเพียร

องค์ธรรมของความเพียร คือ วิริยเจตสิก เป็นความคิดปรุงแต่ง (สังขาร) อันเป็นเจตสิกที่เกิดพร้อมกับจิต อาจเป็นไปในฝ่ายดีหรือฝ่ายชั่วก็ได้ โดยขึ้นอยู่กับเงื่อนไขคือมูลรากที่เป็นกุศลหรืออกุศล^{๑๑} แอบแฝงอยู่ในซึ่งทำหน้าที่เป็นฐานของพฤติกรรม จะควบคุมพฤติกรรมทุกอย่างของมนุษย์ให้เป็นไปตามเจตจำนง และแรงจูงใจที่ชักใยอยู่ใน กล่าวคือ วิริยะที่จุดเริ่มต้นซึ่งเกิดจากการรู้จักคิดวิเคราะห์ วิจัย แยกแยะ เรียกว่า โยนิโสสัมมปธาน^{๑๒} คือความเพียรโดยอุบาย เพราะความเพียรโดยเหตุ อันเป็นกระบวนการของวิริยเจตสิก จะเป็นฐานของพฤติกรรมที่กำหนดทิศทางของการกระทำไปไปในทางดีหรือทางเสื่อมเสียก็ได้ ถ้าความคิดประกอบด้วยกุศลภาวนา ก็จะเชื่อมโยงไปสู่การปฏิบัติให้ใช้ความเพียรควบคุมดูแล และนำพฤติกรรมไปสู่การพัฒนาสร้างสรรค์ชีวิตให้ดีขึ้นต่อไป

๒.๒.๒ กระบวนการของวิริยเจตสิก

กระบวนการของวิริยเจตสิก เป็นสัมปยุตตธรรมที่วิริยะอุปถัมภ์อยู่ ย่อมไม่ทอดธุระเสมอ เหมือนงยศิระขึ้น แล้วเกิดความอดสาหะเป็นนิตย์ เพื่อความสำเร็จแห่งกิจของตนๆ และเมื่อสัมปยุตต เช่นนั้น บุคคลผู้ถึงพร้อมแล้ว ย่อมมีกายและจิตที่ขวนขวายอยู่เสมอ เพราะ มีประโยชน์เกื้อกูลของตนหรือผู้อื่นเป็นเหตุ^{๑๓} ในกระบวนการภายใน เมื่อจิตได้หน่วงเอาอารมณ์มาพิจารณาเลือกเฟ้น ยึดเอากุศลเจตสิกซึ่งเป็นสังขารปรุงจิตในฝ่ายดี มีลักษณะ ๔ ประการ คือ ๑. เกิด

^{๑๑} กุศลมูล ได้แก่ อกุละ อโทสะ อโมหะ, อกุศลมูล ได้แก่ โลกะ โทสะ โมหะ.

^{๑๒} ส.ส.อ. (ไทย) ๑/๒/๑๒.

^{๑๓} พระคันธสารากวีวงศ์ (แปล), อภิธัมมัตถสังคหะและปรมัตถทีปนี, หน้า ๒๖๔.

พร้อมกับจิต (เอกุปบาท) ๒. คับพร้อมกับจิต (เอกนิโรธ) ๓. มีอารมณ์อย่างเดียวกับจิต (เอกาลมพน) ๔. มีที่อาศัยเกิดอย่างเดียวกันกับจิต (เอกาตุภู) ^{๒๐}

๒.๒.๓ วิธีขณะของจิต

จิตมีการเกิดดับเร็วมาก จิตเกิดดับ ๑๗ ขณะ เท่ากับการเกิดดับของรูปหนึ่ง ^{๒๑} แต่ด้วยอาศัยวิริยเจตสิกที่มีความอุตสาหะเป็นลักษณะ (อุตสาหลภขณ) มีการอุดหนุนกำชูสหชาตธรรมเป็นรส (สหชาตานิ อุปตุ ฌมกนรสี) มีการไม่ย่อท้อถดถอยเป็นผล (อัสสีทนปจฺจุปฺภูฐาน) มีความสลดสังเวชเป็นเหตุใกล้ (สเวคปทฺภูฐาน) ^{๒๒} จิตจึงสืบต่อวิริยเจตสิกนั้นด้วยอาการเป็นไปอย่างต่อเนื่อง โดยไหลตัวจากกวางจิตแล้ว เกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไป แล้วเกิดขึ้นใหม่วนเวียนอยู่ในการอุปถัมภ์ของวิริยเจตสิก จนกว่าจะมีอารมณ์มากระทบทางทวารทั้ง ๖ ที่พร้อมจะแสดงออกเป็นการกระทำภายนอก วิริยเจตสิกก็จะแปรเปลี่ยนเป็นมโนกรรม และเจตนา แสดงออกพร้อมกายกรรมและวจีกรรมเป็นการกระทำ ความประพฤติกิจกรรมกรดำเนินชีวิตประจำวัน เพื่อเข้าถึงจุดหมายอย่างใดอย่างหนึ่งของชีวิตต่อไปโดยทั่วไป ความเพียรมี ๒ ทาง คือ ความเพียรทางกาย เช่น ทำการงานด้วยกาย หรือเดินจงกรม และความเพียรทางจิต เช่น ความเพียรในการละชั่ว ประพฤติดี

ความเพียรนี้ เป็นคำกลางๆ อาจจะใช้ในทางที่ผิดก็ได้ เช่น เพียรพยายามจะฆ่าคน เพียรพยายามจะลักขโมย อาจจะใช้ในทางที่ถูกก็ได้ เช่น เพียรศึกษาเล่าเรียน เพียรทำมาหากิน เพียรทำลายกิเลส ถ้าเพียรในทางที่ถูกที่ชอบ เรียกว่า สัมมาวายามะ เพียรชอบ แต่ถ้าเพียรในทางที่ผิดที่ไม่ชอบ เรียกว่า มิจฉาวยามะ เพียรผิดในการศึกษานี้ จะศึกษาเฉพาะความเพียรในทางที่ถูกที่ชอบเท่านั้นความเพียรมีปรากฏในหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้ามากมายหลายหมวด เช่น ในอปัลลณกปฏิปทา ๓ มีความเพียรที่เรียกว่า ชาตริยานุโยค ในอิทธิบาท ๔ ในอินทรีย์ ๕ ในพลละ ๕ และในโพชฌงค์ ๗ มีความเพียรที่เรียกว่า วิริยะ ในทิวฐฐัมมิกัตถประโยชน มีความเพียรที่เรียกว่า อุภูฐานสัมปทา ในมรรคมองค์ ๘ มีความเพียรที่เรียกว่า สัมมาวายามะ ส่วนในนาถกรรมธรรม ๑๐ มีความเพียรที่เรียกว่า วิริยารัมภะ เป็นต้น

^{๒๐} พระสังฆมมโชติกะ รัมมาจริยะ, ปรมัตถโชติกะ ปริงเฉทที่ ๑-๒-๓ จิต เจตสิก รูป นิพพาน หลักสูตรชั้นอุปาภิธรรมิกะตรี, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สุวรรณภูมิ, ๒๕๔๗), หน้า ๔๐.

^{๒๑} พระคันธสารากวีวงศ์ (แปล), อภิธัมมัตถสังคหะและปรมัตถทีปนี, หน้า ๔๗.

^{๒๒} บุญสรรรพกิจโกศล (โกวิท ปัทมะสุนทร), ลักษณะกิจอุทฺตะแห่งปรมัตถธรรม, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท คัลเลอร์ โฟร์ จำกัด, ๒๕๓๗), หน้า ๑๔.

๒.๒.๔ องค์ประกอบผู้ทำความเพียร

พระพุทธเจ้าแสดงองค์ประกอบผู้ทำความเพียรในปธานียังคสูตร^{๒๓} ว่า องค์ของผู้ที่จะกระทำความเพียรให้ประสบผลสำเร็จได้ มี ๕ ประการ คือ

๑. เป็นผู้มีศรัทธา เชื่อพระปัญญาเครื่องตรัสรู้ของพระตถาคตว่า แม้เพราะเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น เป็นพระอรหันต์ตรัสรู้ด้วยพระองค์เองโดยชอบ เพียบพร้อมด้วยวิชาและจรณะ เสด็จไปดี รู้แจ้งโลก เป็นสารถีฝึกผู้ที่ควรฝึกได้อย่างยอดเยี่ยม เป็นศาสดาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เป็นพระพุทธเจ้า เป็นพระผู้มีพระภาค

๒. เป็นผู้มีอาพาธน้อย มีโรคเบาบาง ประกอบด้วยไฟธาตุสำหรับย่อยอาหารสม่ำเสมอ ไม่เย็นนัก ไม่ร้อนนัก ปานกลาง เหมาะแก่การบำเพ็ญเพียร

๓. เป็นผู้ไม่โอ้อวด ไม่มีมารยา ทำตนให้เปิดเผยตามความเป็นจริงทั้งในศาสนา หรือในเพื่อนพรหมจารีผู้รู้ทั้งหลาย

๔. เป็นผู้ปรารถนาคความเพียร เพื่อละอกุศลธรรม เพื่อให้กุศลธรรมเกิด มีความ เข้มแข็ง มีความบากบั่นมั่นคง ไม่ทอดธุระในกุศลธรรมทั้งหลายอยู่

๕. เป็นผู้มีปัญญา คือ ประกอบด้วยปัญญาเป็นเครื่องพิจารณาเห็นทั้งความเกิด และความดับอันเป็นอริยะ ชำแรกกิเลส ให้ถึงความสิ้นทุกข์โดยชอบ

องค์ประกอบ ๕ ประการ นี้ วิริยะจัดอยู่ในหัวข้อ เป็นผู้ปรารถนาคความเพียร โดย มีปัญญา หนักแน่นและชักจูงไป อาศัยศรัทธาคความเชื่อที่ถูกต้องเป็นเหตุกระตุ้นให้เกิดแรงหนักแน่น เสริมการกระทำ ให้เป็นไปตามความเชื่ออย่างใดอย่างหนึ่งให้เกิดเป็นผลสำเร็จเป็นจริงขึ้นมาได้ กับความไม่มีโรค เป็นโอกาสที่จะต้องเร่งทำความเพียรสร้างสรรค์พัฒนาชีวิตให้ไม่ตกอยู่ในความประมาท และความเป็นผู้ไม่โอ้อวด ไม่มีมารยา ทำให้เป็นคนไม่มีมานะ ยกตนข่มท่าน รู้จักตัวเองในการที่จะใช้ความเพียรกำจัดข้อเสียทิ้งไป เสริมข้อดีให้เจริญยิ่งขึ้นไป เป็น ผู้ปรารถนาคความเพียร เพื่อละอกุศลธรรม เพื่อให้กุศลธรรมเกิด มีความ เข้มแข็ง มีความบากบั่นมั่นคง ไม่ทอดธุระในกุศลธรรมทั้งหลาย อยู่ เป็นผู้มีปัญญา ประกอบด้วยปัญญาอย่างอริยะ ที่ยังเห็นความเกิดและความดับสลาย ชำแรกกิเลสได้ อันให้ถึงความสิ้นทุกข์โดยชอบ

^{๒๓} อัง.ปญจก. (บาลี) ๒๒/๕๓/๖๐-๖๑, อัง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๕๓/๕๒.

๒.๓ เหตุเกิดความเพียร

เหตุเกิดความเพียรผู้วิชัยมุ่งจะกล่าวถึง เหตุเกิดจากสังเวควัตถุ เหตุแห่งการปรารถนาความเพียร,และภาวะธรรมที่ทำให้เกิดความเพียร ดังนี้

๒.๓.๑ เหตุเกิดจากสังเวควัตถุ

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) กล่าวว่าความเพียรจะเกิดขึ้นได้ก็เพราะสังเวควัตถุ^{๒๔} ซึ่งหมายถึง เรื่องที่น่าสลดใจ เรื่องที่พิจารณาแล้วจะทำให้เกิดความสังเวช คือ เร้าเตือนสำนึกให้มีจิตใจอ่อนมมาในทางกุศล เกิดความไม่ประมาทและมีกำลังใจที่จะทำความเพียรปฏิบัติธรรมต่อไป มี ๘ ประการ^{๒๕} คือชาติ ชรา พยาธิ มรณะ อปายทุกข์ วัฏฏมุลกทุกข์ในอดีต วัฏฏมุลกทุกข์ในอนาคต และอาหารปริเยญฺหิทุกข์ในปัจจุบัน สังเวควัตถุ ๘ ที่เป็นเหตุให้วิริยะเกิดขึ้น มุ่งหมายเอาวิริยะในฝ่ายดีเท่านั้น

พระสัทธัมมโชติกะ ชัมมาจริยะ ได้จำแนกสังเวควัตถุ ๘^{๒๖} มีดังนี้

๑. ชาติทุกข์ ๒. ชราทุกข์ ๓. พยาธิทุกข์ ๔. มรณทุกข์

๕. นiryทุกข์ ๖. ติรัจจันทุกข์ ๗. เปตติทุกข์ ๘. อสุรกายทุกข์

ปัญหาที่เกิดพร้อมด้วยโอดตปปะเป็นประธานนั้น เป็นตัวสังเวคะโดยแท้ และจะเกิดขึ้นได้ก็ต้องอาศัยสังเวควัตถุ ๘ ดังกล่าวแล้ว

คำว่า สังเวควัตถุ หมายความว่า ธรรมที่เป็นเหตุให้เกิดความสังเวชสลดใจ เพราะธรรมดาผู้ที่เป็นสัปบุรุษทั้งหลายนั้น เมื่อพิจารณาการเกิด แก่ เจ็บ ตาย และการที่สัตว์ทั้งหลายต้องการไปเสวยทุกข์ในนรกบ้าง เป็นสัตว์ดิรัจจันบ้าง เป็นเปรต เป็นอสุรกายบ้าง เหล่านี้ล้วนแต่เป็นของที่น่ากลัวทั้งสิ้น เมื่อพิจารณาเห็นดังนี้แล้ว บางพวกก็เกิดความเบื่อหน่าย ในการที่ต้องเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในสังสารวัฏฏ์ บางพวกก็กลัวภัยในการที่จะต้องไปเกิดในอบายภูมิทั้ง ๔ ดังนั้น ท่านเหล่านั้นจึงพยายามสร้างกุศลที่สามารถทำให้พ้นจากสังสารวัฏฏ์ หรือที่สามารถทำให้พ้นจากอบายภูมิทั้ง ๔ ได้ ชื่อนี้แสดงให้เห็นว่าสังเวควัตถุทั้ง ๘ อย่างนั้น เป็นเหตุใกล้ให้เกิดวิริยะในทางฝ่ายดี

^{๒๔} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๒๖๖.

^{๒๕} อภ.วิ.อ. (ไทย) ๒/๒/๑๔๗.

^{๒๖} พระสัทธัมมโชติกะ ชัมมาจริยะ, ปุจฉาวิสัชนาโชติกะ หลักสูตรอภิธรรมกถิกะ, หน้า ๘๖.

๒.๓.๒ เหตุแห่งการปรารถนาคติธรรม

ในทศสูตร พระสารีบุตรแสดงธรรมที่ควรเจริญ คือ อารัมภัตถุ ๘^{๒๗} หรือ วิริยารัมภัตถุ ได้แก่ กम्म มัคค เกลณญ และปิณฑ แต่ละข้อมี ๒ ข้อย่อย ดังนี้

๑) กम्म เกี่ยวด้วยการงาน มี ๒ คือ

(๑) การงานอย่างใดอย่างหนึ่งที่ทำสำเร็จไปแล้ว บุคคลบางคนทำงานอย่างใดอย่างหนึ่งเสร็จไปแล้ว ก็คิดว่างานอย่างอื่นที่เราทิ้งไว้ยังมี ฉะนั้น งานอย่างนี้เสร็จแล้ว เราก็จะต้องรีบทำงานนั้นต่อไป ข้อนี้ ได้แก่ วิริยะ เกิดขึ้น โดยอาศัยการงานที่ทำสำเร็จไปแล้ว

(๒) การงานอย่างใดอย่างหนึ่งที่จะลงมือทำ บุคคลที่จะต้องลงมือกระทำการงานอย่างใดอย่างหนึ่งแล้วก็คิดว่า งานที่เราจะต้องลงมือทำมีอยู่ ฉะนั้น เราจะต้องรีบทำงานอย่างนี้ให้เสร็จเร็วๆ คิดอย่างนี้แล้วก็มี ความพยายามทำงานนั้นๆ ให้เสร็จไป ข้อนี้ ได้แก่ วิริยะเกิดขึ้นโดยอาศัยการงานที่จะต้องลงมือทำ

๒) มัคค เกี่ยวกับการเดินทาง มี ๒ คือ

(๑) การเดินทางที่เพิ่งมาถึง บุคคลที่กลับจากเดินทางมาแล้วก็คิดว่า งานที่เราทิ้งไว้ยังมีอยู่ ฉะนั้น เราจะต้องรีบทำงานนั้นให้เสร็จ เมื่อคิดดังนี้แล้วก็มี ความพยายามทำงานที่ทิ้งไว้นั้นให้เสร็จไป ข้อนี้ ได้แก่ วิริยะเกิดขึ้นโดยอาศัยการเดินทางที่เพิ่งมาถึง

(๒) การเดินทางที่จวนจะไป บุคคลที่จะต้องเดินทางไปคิดว่า เราจะต้องเดินทางไปแล้ว งานที่ยังไม่เสร็จยังมีอยู่ จะต้องรีบทำให้เสร็จ เมื่อคิดอย่างนี้แล้วก็มี ความพยายามเกิดขึ้น ข้อนี้ ได้แก่ วิริยะเกิดขึ้นโดยอาศัยการเดินทางที่จวนจะไป

๓) เกลณญ เกี่ยวด้วยสุขภาพ มี ๒ คือ

(๑) มีร่างกายที่เริ่มสบาย บุคคลที่หายจากโรคร้ายไข้เจ็บใหม่ๆ คิดว่า เดียวนี้เราสบายแล้ว งานที่ทิ้งไว้ยังมีอยู่ ฉะนั้น จะต้องรีบทำ เมื่อคิดอย่างนี้แล้วก็มี ความพยายามเกิดขึ้น ข้อนี้ ได้แก่ วิริยะเกิดขึ้นโดยอาศัยร่างกายที่เริ่มสบาย

(๒) มีร่างกายที่เริ่มไม่สบาย บุคคลที่รู้สึกในร่างกายของตนว่า เริ่มมีอาการไม่สบายแล้ว จึงคิดว่าโรคนี้อาจจะเป็นมากขึ้นอีกก็ได้ ฉะนั้น เดียวนี้ยังพอทำงานไหวอยู่จะต้องรีบทำให้เสร็จไปเสียก่อน เมื่อคิดอย่างนี้แล้วก็มี ความพยายามเกิดขึ้น ข้อนี้ ได้แก่ วิริยะเกิดขึ้นโดยอาศัยร่างกายที่เริ่มไม่สบาย

^{๒๗} อัง.อุฎฐก. (บาลี) ๒๓/๘๐/๒๗๗, อัง.อุฎฐก. (ไทย) ๒๓/๘๐/๔๐๒-๔๐๔, ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๓๓๕/๒๒๕-๒๒๗, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๓๕/๓๔๓-๓๔๕.

๔) ปัญหา เกี่ยวกับอาหาร มี ๒ คือ

(๑) มีอาหารไม่สมบูรณ์ บุคคลที่ไม่สมบูรณ์ในเรื่องอาหารคิดว่า เราจะต้องรีบ ขวนขวายไปหาอาหารมาให้พอกิน หรือจะต้องพยายามทำงานเพื่อจะได้ค่าจ้างมาซื้ออาหารให้พอกิน หรือคิดว่าอาหารที่มีกินอยู่เพียงแค่นี้ก็พอเป็นไปได้ ฉะนั้น การงานที่มีอยู่ เราก็พยายามทำไปให้เสร็จ เมื่อคิดอย่างนี้แล้วก็มี ความพยายามเกิดขึ้น ข้อนี้ได้แก่ วิริยะเกิดขึ้น โดยอาศัยการมีอาหารไม่สมบูรณ์

(๒) มีอาหารบริบูรณ์ บุคคลที่สมบูรณ์ในเรื่องอาหารคิดว่า เต็มนี้เรากำลังมี อาหารสมบูรณ์ดีอยู่ ฉะนั้นจะต้องพยายามรีบทำงานให้เสร็จลุล่วงไป เพราะต่อไปอาหารอาจจะมี ไม่สมบูรณ์ก็ได้ ประการหนึ่ง หรือคิดว่า เรานี้ไม่ต้องลำบากในเรื่องแสวงหาอาหาร ฉะนั้นย่อมเป็น การสะดวกในเรื่องทำการงานให้สำเร็จได้ ฉะนั้น เราจะต้องพยายามทำงานนั้นให้สำเร็จไป เมื่อคิด อย่างนี้แล้วก็มี ความพยายามเกิดขึ้น ข้อนี้ได้แก่ วิริยะเกิดขึ้น โดยอาศัยการมีอาหารสมบูรณ์^{๒๘}

ในบรรดาวิริยารัมภวัตถุทั้ง ๘ อย่าง ที่เป็นเหตุใกล้ให้วิริยะเกิดได้นั้น เป็นวิริยะทั่วไป ฝ่ายดีก็ได้ ไม่ดีก็ได้ ถ้าผู้ที่ไม่มียอนิโสมนสิการ และมีโกสัชชะนั้น วัตถุ ๘ อย่างนี้ กลับ กลายเป็นกุสิดัตถุ^{๒๙} คือวัตถุที่เป็นเหตุให้เกิดความเกียจคร้านขึ้นได้

๒.๓.๓ ภาวะธรรมที่เป็นเหตุให้เกิดความเพียร

พระอรธกถาจารย์แสดงธรรมที่เป็นเหตุเกิดวิริยะในคัมภีร์ที่มณิกาย มหาวรรค อรรถกถา^{๓๐} มี ๑๑ ประการ พอสรุปความได้ดังนี้

๑) การพิจารณาเห็นภัยในอบาย หมายถึง การพิจารณาถึงความเสื่อม มองเห็นสภาพที่ปราศจากความเจริญ ความแร้นแค้น ความยากไร้เสียดใจ และความตกทุกข์ได้ยาก ทำให้เกิดความหวาดกลัว ไม่อยากตกอยู่ในสภาพเช่นนั้น เป็นเหตุกระตุ้นให้เกิดความพากเพียรพยายามในการแสวงหาความรู้ ในการประกอบอาชีพการงาน ในแง่ของการบำเพ็ญเพียรทางด้านจิตใจ การพิจารณาเห็นโลกและชีวิตตามความเป็นจริง แล้วเกิดสังเวชสลดใจ ก็เป็นเหตุให้เกิดวิริยะได้ ในคัมภีร์วิสุทธิมรรคใช้คำว่า ผู้สังเวชแล้วย่อมทำความเพียรโดย แยกกาย^{๓๑} โดยการน้อมจิตไปใน

^{๒๘} พระสัทธัมมโชติกะ ชัมมาจริยะ, ปุจฉาวิสัชนาโชติกะ หลักสูตรอภิธรรมกถิกะ, หน้า ๘๖.

^{๒๙} ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๓๓๔/๒๒๔-๒๒๕, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๓๔/๓๔๑-๓๔๒, อัง.อรรถก. (บาลี) ๒๓/๘๐/๒๖๕, อัง.อรรถก. (ไทย) ๒๓/๘๐/๔๐๐.

^{๓๐} ที.ม.อ. (ไทย) ๒/๒/๓๓๖-๓๓๗, อภิ.วิ.อ. (ไทย) ๒/๒/๑๓๘.

^{๓๑} วิสุทธิ. (ไทย) ๓/๑/๗๒.

วิริยะสัมโพชฌงค์ เมื่อพิจารณาดังนี้ ก็จะรู้ว่าเวลานี้เท่านั้น เป็นเวลาทำความเพียร ดังนั้น วิริยะสัมโพชฌงค์ ย่อมเกิดขึ้นได้^{๓๒}

๒) การพิจารณาเห็นอนิสงส์ของความเพียร คือพิจารณาเห็นว่า ความเพียรเท่านั้นที่จะทำให้ประสบผลสำเร็จ บรรลุเป้าหมายของชีวิต เช่น ทำให้เรียนสำเร็จ สร้างชีวิต ให้ก้าวหน้า จนถึงตัดกิเลสและพ้นทุกข์ได้อย่างสิ้นเชิง เมื่อพิจารณาแล้วก็เตือนตนให้เร่งทำความเพียรไม่ทอดอโย ไม่เกียจคร้าน วิริยะคือความเพียรก็เกิดขึ้นมาได้ด้วยเหตุนี้ในการปฏิบัติ ควรพิจารณาให้เห็นอนิสงส์ของความเพียรอย่างนี้ว่า คนเกียจคร้านไม่อาจได้ โลกุตตรธรรม ๕ คนที่มีความเพียรอันปรารถแล้วเท่านั้นอาจเพื่อได้. นี่เป็นอนิสงส์ของความเพียร ดังนี้ วิริยะก็ย่อมเกิดได้^{๓๓}

๓) การพิจารณาวิถีทางดำเนิน คือพิจารณาเห็นว่า วิถีทางดำเนินของบุคคล ผู้ที่ประสบผลสำเร็จในชีวิตในอดีตที่ผ่านมา ส่วนแต่อาศัยวิริยอุตสาหะ ต่อสู้ อดทนมาแล้วทั้งสิ้น เช่น พระพุทธเจ้า พระอริยสาวกบุคคลทั่วไปที่ประสบผลสำเร็จในชีวิต เช่น นายแพทย์ นักวิทยาศาสตร์ นักกีฬา นักวิจัยที่มีผลงานสร้างสรรค์ความเจริญก้าวหน้า เป็นต้น บุคคลเหล่านี้ล้วนผ่านอุปสรรคความยากลำบากมาได้ด้วยความเพียรพยายาม ความไม่ทอดอโย ความไม่ล้มเลิกความพยายาม จึงบรรลุถึงความสำเร็จได้ การพิจารณาถึงวิถีทางดำเนินนี้ ก็เป็นเหตุกระตุ้นให้เกิดวิริยะได้ ในการปฏิบัติ ควรพิจารณาวิถีทางที่ดำเนินไปว่า ควรดำเนินทางที่พระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า พระมหาสาวกทุกพระองค์ดำเนินไปแล้วทางนั้น คนเกียจคร้านไม่อาจเดินไปได้ ดังนี้ วิริยะก็ย่อมเกิดได้^{๓๔}

๔) ความตระหนักถึงการบริโภคปัจจัยในการเลี้ยงชีพ หมายถึง อาหารที่รับประทานทุกวัน รวมทั้งสิ่งของเครื่องอุปโภคบริโภค ไม่ว่าจะได้มาโดยการแลกเปลี่ยน หรือได้ด้วยสิทธิอันชอบธรรมใดๆ เป็นวิถีสำหรับช่วยให้ก้าวหน้าต่อไปสู่จุดหมายที่สูงกว่า คือการบำเพ็ญเพียรเพื่อพัฒนาคุณภาพจิต และพัฒนาปัญญา เพื่อความมีชีวิตที่قيامประณีตยิ่งขึ้นไป อันจะเป็นประโยชน์เกื้อกูลต่อการผุขุธรรม ชีวิต สังคม และการดำรงอยู่ด้วยดีของหมู่มนุษย์ จึงเกิดความเพียรในการประพฤติธรรม ซึ่งเป็นความชอบธรรมที่ชาวบ้านมองเห็นคุณค่า จึงสนับสนุนผู้บำเพ็ญเพียรประพฤติธรรมด้วยการนำอาหารไปมอบให้ด้วยความยินดี การประพฤติในลักษณะเช่นนี้ เป็นการ

^{๓๒} ที.ม.อ. (ไทย) ๒/๒/๓๓๗, อภิ.วิ.อ. (ไทย) ๒/๒/๑๓๘.

^{๓๓} ที.ม.อ. (ไทย) ๒/๒/๓๓๗, อภิ.วิ.อ. (ไทย) ๒/๒/๑๓๘.

^{๓๔} ที.ม.อ. (ไทย) ๒/๒/๓๓๗, อภิ.วิ.อ. (ไทย) ๒/๒/๑๓๘.

แสดงความเคารพในบิณฑบาตที่ตนบริโภค^{๓๕} ก็เป็นเหตุกระตุ้นให้เกิดความเพียรขึ้นมาได้ ความเพียรย่อมเกิดแก่ภิกษุผู้ที่บริโภคปัจจัยที่ประชาชนถวายเพื่อดำรงชีพ

๕) การพิจารณาความเป็นใหญ่แห่งการรับมรดก สำหรับบุคคลทั่วไป หมายถึง การพิจารณาถึงมรดกที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษ ได้ใช้เสพและบริโภคทรัพย์สิน และอาศัยอยู่ในแผ่นดินที่บรรพบุรุษแลกเอาไว้ด้วยเลือดเนื้อและชีวิต จึงเกิดความพากเพียรถือเป็นปัจจัยเกื้อหนุนพัฒนาชีวิต ทำการสร้างสรรค์ให้เกิดประโยชน์สุขยิ่งขึ้นต่อไป ความเพียรก็เกิดขึ้นได้ดังนี้

ในชุมชนสงฆ์การพิจารณาถึงความสำคัญว่า เป็นชุมชนที่พระพุทธเจ้าทรงตั้งขึ้นเพื่อให้เป็นศาสนาทายาทสืบทอดมรดกคือพระพุทธศาสนา มีหน้าที่ดำรงรักษาพระธรรมวินัย ในฐานะที่เป็นสมาชิกแห่งชุมชนสงฆ์หนึ่ง เมื่อได้ตระหนักถึงฐานะ ภาวะ และพระอรรถกถาจารย์ยังได้กล่าวไว้ในวิภังคอรรรถถา โดยกล่าวถึงผู้พิจารณาความ ยิ่งใหญ่แห่งความเป็นทายาทคือผู้รับมรดกว่า ชื่อว่ามรดกของพระศาสดา คืออริยทรัพย์นั้นยิ่งใหญ่แล มรดกนั้นอันผู้เกียจคร้านไม่อาจเพื่อได้ เหมือนอย่างว่า บิณฑมารดาทำบุตร ผู้ปฏิบัติผิดให้มีในภายนอกว่า "ผู้นี้มิใช่บุตรของเรา" บุตรนั้นย่อมไม่ได้มรดกโดยกาลอันล่วงไปแห่งบิณฑมารดา นั้นใด แม้ผู้เกียจคร้านก็ฉนั้นนั้น ย่อมไม่ได้มรดกคืออริยทรัพย์นี้ ผู้มีความเพียรอันปรารถแล้วนั้นแหละจึงจะได้"^{๓๖} ดังนี้

๖) การพิจารณาความมีพระศาสดาเป็นใหญ่ ข้อนี้มีความสำคัญมาก ซึ่งผู้ นับถือพระพุทธศาสนาจะต้องถือเอาพระพุทธเจ้าเป็นตัวอย่าง เป็นธงชัยของผู้มีความเพียรของ ผู้ประสบความสำเร็จในการตรัสรู้ธรรม เพราะพระพุทธเจ้าตรัสรู้ธรรมด้วยความเพียรอย่าง ยิ่งยวด ดังที่พระพุทธองค์ทรงอธิษฐาน จาคูระคมหาปธาน ในพระทัยว่า จะเหลืออยู่แต่หนึ่ง เอ็นและกระดูกก็ตามที เนื้อและเลือดในสรีระจงเหือดแห้งไปเกิด ยังไม่บรรลุผลที่พึงบรรลุด้วยริ้วแรงของบุรุษ ด้วยความเพียรของบุรุษ ด้วยความบากบั่นของบุรุษแล้ว จักไม่หยุด ความเพียร^{๓๗} แสดงให้เห็นถึงความเพียรอย่างไม่ย่อหย่อนของพระพุทธเจ้า จะสิ้นชีวิตก็ยอม ทรงเอาชีวิตเข้าแลกพระโพธิญาณ

สำหรับภิกษุ กล่าวถึงการพิจารณาความมีพระศาสดาเป็นใหญ่อย่างนี้ว่า พระศาสดาของเรายิ่งใหญ่ยิ่งนัก แม้หมื่นโลกธาตุก็ห้วนไหว ในเวลาที่พระศาสดาทรงถือปฏิสนธิในครรภ์พระมารดา แม้ในเวลาทรงออกผนวช แม้ในเวลาตรัสรู้ ในเวลาทรงแสดงธรรมจักร ในเวลาทำยมก

^{๓๕} ปินุฑปาตาปจายนั (ที.ม.อ. (บาลี) ๒/๓๘๖) ความเคารพในบิณฑบาต หมายถึงการที่ภิกษุบูชาบิณฑบาต คืออาหารของทากผู้ถวายด้วยสัมมาปฏิบัติของตน ซึ่งจะทำให้การถวายบิณฑบาตมีผลมาก (ที.ม.ฎีกา (บาลี) ๒/๔๑๓-๔๑๔).

^{๓๖} อภิ.วิ.อ. (ไทย) ๒/๒๑๓๕-๑๔๑.

^{๓๗} อจ.ทุก. (บาลี) ๒๐/๕/๕๐, อจ.ทุก. (ไทย) ๒๐/๕/๖๑.

ปาฏิหาริย์ ในการเสด็จลงจากเทวโลก ในการปลงพระชนมายุสังขาร แม้ในการปรินิพพาน همینโลกชาตก็หวั่นไหว การที่ท่านบวชในพระศาสนาของพระศาสดา เห็นปานนี้แล้วยังเป็นผู้เกียจคร้านควรแล้วหรือดังนี้ วิริยสัมโพชฌงค์ย่อมเกิดได้^{๓๔}

๗) การพิจารณาความมีชาติเป็นใหญ่ หมายถึง การพิจารณาถึงฐานะอันยิ่งใหญ่ของตน ที่ได้เกิดในยุคสมัยของพระพุทธศาสนา โดยมีพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นศาสดา เมื่อตระหนักถึงฐานะของตน และพระศาสดาที่ผ่านการสั่งสมบารมีมานานนับอสงไขยกัป จึงเกิดวิริยะความเพียรพยายาม ให้สมกับที่ได้เกิดมาพบพระพุทธศาสนา หรือในช่วงใกล้ เมื่อพิจารณาถึงความสงบร่มเย็นในประเทศที่อาศัยอยู่เพราะอิทธิพลของพระพุทธศาสนา ที่พระมหากษัตริย์ทุกพระองค์ทรงยึดถือเป็นหลักปฏิบัติสืบต่อมา มีจิตสำนึกถึงบุญของตนที่ได้เกิดในแผ่นดิน พระพุทธศาสนา ตระหนักเห็นความสำคัญ เกิดความเพียรช่วยกันจรรโลงสืบทอดต่อไป

สำหรับภิกษุ กล่าวถึงการพิจารณาความมีชาติเป็นใหญ่อย่างนี้ว่า แม้ว่าโดยชาติ บัดนี้ท่านไม่เป็นผู้มีชาติลามก คือประสูติในวงศ์ของพระเจ้าโอกากราช ที่สืบทอดกันมาโดยมหาสมมตประเพณี ตัวท่านก็นับว่าเป็นพระนัดดาของพระเจ้าสุทโธทนมหาราช และพระนางมหายาเทวี เป็นพระอนุชาของท่านพระราหุลพุทธชินโรตขึ้นชื่อว่า เธอเป็นพุทธชินบุตร เห็นปานฉะนี้แล้ว ไม่สมควรอยู่อย่างคนเกียจคร้าน ดังนี้ วิริยสัมโพชฌงค์ย่อมเกิดได้^{๓๕}

๘) การพิจารณาความมีสหพรหมจารีเป็นใหญ่ คือ ในท่ามกลางกัลยาณมิตร ที่ดำเนินชีวิตด้วยการอุทิศตนต่อจุดหมายสูงสุดของชีวิตอย่างใดอย่างหนึ่ง เช่น ในสังคมสงฆ์ ที่มีหน้าที่เกี่ยวกับการธำรงไว้ซึ่งพระธรรมวินัยโดยตรง เป็นชุมชนของผู้มีคุณธรรมหรือประพฤติปฏิบัติความดีไว้ได้มากที่สุด นับว่าได้กัลยาณมิตรที่ชักนำให้เกิดความเพียรพยายามตามไปด้วย หรืออาจพิจารณาว่า ท่านพระสารีบุตร ท่านพระโมคคัลลาน และพระสาวกผู้ใหญ่ ๘๐ รูปแทบตลอด (ตรัสรู้)โลกุตตรธรรม ด้วยความเพียรกันทั้งนั้น ตัวท่านจะดำเนินตามทางของ สพรหมจารีเหล่านั้นหรือไม่ดำเนินตามเล่า ดังนี้ วิริยสัมโพชฌงค์ย่อมเกิดได้^{๓๖}

๙) การงดเว้นบุคคลผู้เกียจคร้าน เมื่อจะทำความเพียรเพื่อจุดหมายอย่างใดอย่างหนึ่งนั้น ควรหลีกเลี่ยงจากบุคคลผู้เกียจคร้าน มีบุคคลจำนวนมากที่ไม่เคยสนใจการ พัฒนาจิต ไม่เคยพยายามชำระจิตให้บริสุทธิ์ เอาแต่กิน นอน และหาความสุขตามใจปรารถนา บุคคลเหล่านี้เปรียบเหมือนงู

^{๓๔} ที.ม.อ. (ไทย) ๒/๒/๓๔๑, อภ.วิ.อ. (ไทย) ๒/๒/๑๔๒.

^{๓๕} ที.ม.อ. (ไทย) ๒/๒/๓๔๑, อภ.วิ.อ. (ไทย) ๒/๒/๑๔๒.

^{๓๖} ที.ม.อ. (ไทย) ๒/๒/๓๔๑, อภ.วิ.อ. (ไทย) ๒/๒/๑๔๒.

เหลือมที่กลืนกินเหยื่อเต็มท้อง แล้วก็หยุดนอนนิ่งอยู่กับที่เป็นเวลานานๆ จึงควรวินการคบหากับบุคคลผู้เกียจคร้านนี้^{๔๑}

๑๐) การคบหาบุคคลผู้ปรารถนาคบหาความเพียร เมื่อเว้นบุคคลผู้เกียจคร้าน แล้วคบหาสมาคมกับบุคคลผู้ปรารถนาคบหาความเพียร เป็นผู้สละความเพียรทางกาย และทางใจ จะเป็นเหตุให้ถูกชักนำไปสู่ความเจริญงอกงามของชีวิตได้ เพราะได้แบบอย่างที่ดีในการ สืบทอดพฤติกรรมของกันและกัน เป็นเหตุให้เกิดวิริยะ ความเพียรพยายามในการทำกิจ ทำหน้าที่ให้บรรลุถึงความสำเร็จได้

๑๑) ความน้อมใจไปในวิริยะความเพียร การคบหาบุคคลผู้ปรารถนาคบหาความเพียรผู้อุทิศตนมุ่งปฏิบัติธรรม และมีจิตแน่วแน่มั่นคงไปเพื่อให้ความเพียรเกิดขึ้นในอิริยาบถทั้งหลาย มีขึ้น นิ่ง เป็นต้นอย่างต่อเนื่อง วิริยะย่อมเกิดได้ เมื่อรู้ชัดว่าวิริยะนั้นที่เกิดแล้วด้วยอาการ อย่างนี้ ย่อมเจริญบริบูรณ์ด้วยอรหัตตมรรค^{๔๒}

การพิจารณาเหตุเกิดของวิริยะทั้ง ๑๑ ประการนี้ เป็นอุบายวิธีที่จะทำให้จิตใจ อาจหาญร่าเริง เริ่มตั้งความเพียร และสืบต่อความเพียรนั้นด้วยความบากบั่นมั่นคง แต่ละข้อ มีความสัมพันธ์กับวิริยะในฐานะเป็นเหตุเกิด ดังที่ได้กล่าวมานี้

ในอาหารสูตร^{๔๓} พระพุทธเจ้าตรัสถึงการเกิดขึ้นของความเพียรจากจุดเริ่มต้นไปจนถึงท่ามกลาง และที่ สุดตามลำดับ ได้แก่

๑) อารกมธาตุ คือ ความความเพียรที่บุคคลเริ่มปรารถนาเป็นครั้งแรก นับแต่พิจารณาเหตุเกิด มาถึงความน้อมใจไปในความใคร่ที่อยากจะทำ อันถือว่าเป็นการเริ่มต้นของความเพียร เพราะถ้าขาดธาตุเพียรตัวนี้แล้ว คนจะไม่ทำงาน เพราะขาดการเริ่มต้น

๒) นิกกมธาตุ คือ ความเพียรที่เริ่มขยายออกจากความใคร่ที่อยากจะทำ ความเพียรในขั้นนี้กำจัดความเกียจคร้าน ความหดหู่ เชื่องซึม และความถดถอยให้หมดสิ้นไป แล้วสืบต่อความเพียรนั้นโดยขับเคลื่อนการกระทำให้ดำเนินต่อไป เพื่อนำไปสู่จุดหมายที่พึงประสงค์อย่างใดอย่างหนึ่ง นับเป็นธาตุเพียรที่ต่อจากอารกมธาตุ

๓) ปรักกมธาตุ คือ ความเพียรแรงกล้าที่ก้าวไปข้างหน้าไม่ถอยหลัง บากบั่นไม่หยุด เป็นความเพียรที่สืบต่อจากนิกกมธาตุ เพราะถ้าไม่มีธาตุตัวนี้แล้ว คนเราก็อาจจะ ท้อถอยหยุดอยู่กับที่ได้ เมื่อเกิดความเกียจคร้าน ประสพอุปสรรค หรือไม่ประสบความสำเร็จในเบื้องต้น แม้จะมีอารกมธาตุเริ่มต้นความเพียร และมีนิกกมธาตุออกไปจากความเกียจคร้านแล้วก็ตาม เหมือนกับคนที่

^{๔๑} ที.ม.อ. (ไทย) ๒/๒/๓๔๒, อภิ.วิ.อ. (ไทย) ๒/๒/๑๔๓.

^{๔๒} พระพุทธโฆสเถระ, คัมภีร์วิสุทธิมรรค, แปลและเรียบเรียงโดย สมเด็จพระพุทธาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร), พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท ธนาพรส จำกัด, ๒๕๔๘), หน้า ๒๓๑.

^{๔๓} ส.ม. (บาลี) ๑๕/๒๓๒/๕๑, ส.ม. (ไทย) ๑๕/๒๓๒/๑๖๔, อภิ.วิ.อ. (ไทย) ๒/๒/๑๔๓.

เริ่มก้าวออกจากบ้านไปทำงานแล้ว แต่ก็อาจหยุดอยู่ไม่เดินก้าวหน้าต่อไป หรืออาจจะกลับเข้าบ้าน ไม่ไปทำงานก็ได้ถ้าขาดปรักกมชาติ ฉะนั้น ปรักกมชาตินี้ จึงมีความสำคัญมาก เป็นความเพียรที่มีพลังมั่นคง จัดเป็นความเพียรขั้นเดช พละ ตบะ และอานุภาพ สามารถฟันฝ่าอุปสรรค และกำจัด อกุศลธรรมให้หมดสิ้นลงได้

ผู้ทำความเพียรต้องทำให้มากซึ่งโยนิโสมนสิการในชาติทั้ง ๓ นี้ ซึ่งเป็นอาหาร เพื่อความเกิดขึ้นแห่งวิริยะที่ยังไม่เกิด หรือเป็นไปเพื่อความไพบูลย์แห่งวิริยะที่เกิดแล้วให้เจริญบริบูรณ์ เต็มที่

๒.๔ หลักธรรมที่เกี่ยวกับความเพียร

ความเพียรเป็นองค์ประกอบสำคัญในหลักธรรมหมวดต่างๆ ด้วยเป็นคุณให้สำเร็จ ความประสงค์ ทั้งเป็นธรรมทำความกล้าหาญ และจัดเป็นกำลังอุดหนุนธรรมอื่น จึงเป็นธรรม สำคัญที่ปรากฏในหมวดธรรมหลายแห่ง อาทิ อปินณกปฏิบัติ ๓ เวสาร์ชชกรณธรรม ๕ พละ ๕ โพฆณค ๗ สัทธรรม ๗ มรรคมงคล ๘ นาถกรณธรรม ๑๐ บารมี ๑๐ ผู้วิจัยได้รวบรวม หลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับความเพียรที่ปรากฏในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาโดยมีวิริยะเป็น องค์ประกอบมาเสนอพร้อมทั้งสรุปความหมายไว้ ดังนี้

๒.๔.๑ ปธาน ๒^{๔๔} คือ ความเพียร หมายเอาความเพียรที่ทำได้ยาก ได้แก่

- ๑) คีหิปธาน คือ ความเพียรของคฤหัสถ์ที่จะอำนวยการบิณฑบาตแก่บรรพชิต เป็นต้น
- ๒) ปัพพิชิตปธาน คือ ความเพียรของบรรพชิตที่จะได้ถือนกอกกิลเส^{๔๕}

๒.๔.๒ อุပ္ปัญญาตธรรม ๒^{๔๖} คือ ธรรมที่พระพุทธเจ้าได้ทรงปฏิบัติเห็นคุณประจักษ์ กับพระองค์เอง คือ พระองค์ได้ทรงอาสัษธรรม ๒ อย่างนี้ดำเนินอริยมรรคจนบรรลุ จุดหมายสูงสุด คือ สัมมาสัมโพธิญาณ ได้แก่

- ๑) ความไม่สั่นโยยในกุศลธรรม ความไม่รู้ลืมไม่รู้พอในการสร้างความดี และสิ่งที่ดี
- ๒) ความไม่ระย่อในการพากเพียร การเพียรพยายามก้าวหน้าเรื่อยไป ไม่ยอมถอยหลัง^{๔๗}

^{๔๔} อัง.ทุก. (บาลี) ๒๐/๒/๔๕, อัง.ทุก. (ไทย) ๒๐/๒/๕๕,

^{๔๕} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๓, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท เอส. อาร์. พรินติ้ง แมส โปรดักส์ จำกัด, ๒๕๔๘), หน้า ๖๘

^{๔๖} ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๓๐๔/๑๕๓, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๔/๒๕๘.

^{๔๗} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๘๓.

๒.๔.๓ **อปถณกปฏิบัติปา ๓**^{๔๘} คือ ข้อปฏิบัติที่ไม่ผิด ปฏิบัติที่เป็นส่วนแก่นสารเนื้อแท้ ซึ่งจะนำผู้ปฏิบัติให้ถึงความเจริญงอกงามในธรรม เป็นผู้ดำเนินอยู่ในแนวทางแห่งความปลอดภัยพ้นจากทุกข้ออย่างแน่นอนไม่ผิดพลาด ได้แก่

๑) **อินทริยสังวร** การสำรวมอินทริย์ คือระวังไม่ให้บาปอกุศลธรรมครอบงำใจ เมื่อรับรู้อารมณ์ด้วยอินทริย์ทั้ง ๖

๒) **โภชนเน มัตตัญญูตา** ความรู้จักประมาณในการบริโภค คือรู้จักพิจารณารับประทานอาหารเพื่อหล่อเลี้ยงร่างกายให้ทำกิจให้ชีวิตผาสุก มิใช่เพื่อสนุกสนาน มัวเมา

๓) **ชาคริยานุโยค** การหมั่นประกอบความดี ไม่เห็นแก่นอน คือขยันหมั่นเพียรตื่นตัวอยู่เป็นนิตย์ ชำระจิตมิให้มีนิวรณ์ พร้อมเสมอทุกเวลาที่จะปฏิบัติกิจให้ก้าวหน้าต่อไป^{๔๙}

๒.๔.๔ **ทิวฐัมมิกัตถสังวัตตนิกธรรม ๔**^{๕๐} คือ ธรรมที่เป็นไปเพื่อประโยชน์ในปัจจุบัน หลักธรรมอันอำนวยประโยชน์สุขขั้นต้น ได้แก่

๑) **อุฏฐานสัมปทา** ถึงพร้อมด้วยความหมั่น คือ ขยันหมั่นเพียรในการปฏิบัติหน้าที่ การงาน ประกอบอาชีพอันสุจริต มีความชำนาญ รู้จักใช้ปัญญาสอดส่องตรวจตรา หาอุบายวิธี สามารถจัดดำเนินการให้ได้ผลดี

๒) **อารักขสัมปทา** ถึงพร้อมด้วยการรักษา คือ รู้จักคุ้มครองเก็บรักษา โภคทรัพย์และผลงานอันตนได้ทำไว้ด้วยความขยันหมั่นเพียรโดยชอบธรรม ด้วยกำลังงาน ของตน ไม่ให้เป็นอันตรายหรือเสื่อมเสีย

๓) **กัลยาณมิตรตตา** คบคนดีเป็นมิตร คือ รู้จักกำหนดบุคคลในถิ่นที่อาศัยเลือกเสวนา สำเนียงศึกษาเยี่ยงอย่างท่านผู้ทรงคุณ มีศรัทธาศีล จาคะ ปัญญา

๔) **สมชีวิตา** มีความเป็นอยู่เหมาะสม คือ รู้จักกำหนดรายได้และรายจ่ายเลี้ยงชีวิตแต่พอดี มิให้ฝืดเคืองหรือฟุ่มเฟือย ให้รายได้เหนือรายจ่าย มีประหยัดเก็บไว้

ธรรมหมวดนี้ เรียกกันสั้นๆ ว่า ทิวฐัมมิกัตถะ หรือเรียกติดปากอย่างไทยๆ ว่า ทิวฐัมมิกัตถประโยชน์ (อัตถะ แปลว่า ประโยชน์ จึงมีประ โยชน์ซ้ำซ้อนกันสองคำ)^{๕๑}

^{๔๘} อัง.ติก. (บาลี) ๒๐/๑๖/๑๐๘, อัง.ติก. (ไทย) ๒๐/๑๖/๑๕๕.

^{๔๙} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๑๐๘-๑๐๙.

^{๕๐} อัง.อุทฺทก. (บาลี) ๒๓/๕๔/๒๓๔-๒๓๕, อัง.อุทฺทก. (ไทย) ๒๓/๕๔/๓๔๐.

^{๕๑} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๑๒๑.

๒.๔.๕ วิธีปฏิบัติต่อทุกข์-สุข ^{๕๒} คือ หลักการเพียรพยายามให้ได้ผลในการ ละทุกข์ ลุสุข การปฏิบัติที่ถูกต้องต่อความทุกข์และความสุข ซึ่งเป็นไปตามหลักพระพุทธศาสนา ที่แสดงว่า ความเพียรพยายามที่ถูกต้องจะมีผลจนสามารถเสวยสุขที่ไร้ทุกข์ได้ ได้แก่

- ๑) ไม่เอาทุกข์ทับถมคนที่มิได้ถูกทุกข์ท่วมทับ
- ๒) ไม่สละความสุขที่ชอบธรรม
- ๓) ไม่สยบหมกมุ่น แม้ในสุขที่ชอบธรรมนั้น
- ๔) เพียรพยายามทำเหตุแห่งทุกข์ให้หมดสิ้นไป

ข้อที่ ๔ อาจพูดอีกสำนวนหนึ่งว่าเพียรปฏิบัติเพื่อเข้าถึงความสุขที่ประณีตสูงขึ้นไป ^{๕๓}

๒.๔.๖ สัมมัมปธาน ^{๕๔} (ปธาน ๔) คือ ความเพียรชอบ ความเพียรใหญ่ ได้แก่

- ๑) สังวรปธาน เพียรระวังหรือเพียรปิดกั้น คือ เพียรระวังยับยั้งบาปอกุศลธรรมที่ยังไม่เกิด มิให้เกิดขึ้น
- ๒) ปหานปธาน เพียรละหรือเพียรกำจัด คือ เพียรละบาปอกุศลธรรม ที่เกิดขึ้นแล้ว
- ๓) ภาวนาปธาน เพียรเจริญหรือเพียรก่อให้เกิดคือเพียรทำกุศลธรรมที่ยังไม่เกิด ให้เกิดขึ้น
- ๔) อนูรัคณานาปธาน เพียรรักษา คือ เพียรรักษากุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว ให้ตั้งมั่นและให้เจริญยิ่งขึ้นไปจนไปบุญ ^{๕๕} ความเพียร ๔ อย่างนี้ เป็นความเพียรชอบควรประกอบให้มีในตน

๒.๔.๗ โภชนังค ^{๕๖} คือ ธรรมที่เป็นองค์แห่งการตรัสรู้ ได้แก่

- ๑) สติ ความระลึกได้ ดำเนินพร้อมอยู่ ใจอยู่กับกิจ จิตอยู่กับเรื่อง
- ๒) ธีมมวิจยะ ความเพียรธรรม ความสอดส่องสืบค้นธรรม
- ๓) วิริยะ ความเพียร
- ๔) ปีติ ความอิ่มใจ
- ๕) ปัสสัทธิ ความสงบกายสงบใจ
- ๖) สมภาสิ ความมีใจตั้งมั่น จิตแน่วในอารมณ์
- ๗) อุเบกขา ความมีใจเป็นกลางเพราะเห็นตามเป็นจริง

^{๕๒} ม.อ. (บาลี) ๑๔/๑๐/๕, ม.อ. (ไทย) ๑๔/๑๐/๑๕.

^{๕๓} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๑๓๕.

^{๕๔} อัง.จตุกก. (บาลี) ๒๑/๑๓/๑๗, อัง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๓/๒๓.

^{๕๕} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๑๑๖.

^{๕๖} ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๑๕๑/๕๑, ๓๓๐/๒๒๑, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๕๑/๑๑๒, ๓๓๐/๓๓๑.

แต่ละข้อเรียกเต็มมีสัมโพชฌงค์ต่อท้ายเป็น สติสัมโพชฌงค์ เป็นต้น^{๕๗}

๒.๔.๘ สัทธรรม ๗^{๕๘} คือ ธรรมที่ดี ธรรมที่แท้ ธรรมของคนดี ได้แก่

๑) **ศรัทธา** เป็นผู้มีศรัทธา คือเชื่อความตรัสรู้ของพระตถาคตว่า แม้เพราะเหตุนี้ๆ พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้นเป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้เองโดยชอบ ถึงพร้อมด้วยวิชชาและจรณะ เสด็จไปดีแล้ว ทรงรู้แจ้งโลก เป็นสารถีฝึกบุรุษที่ควรฝึก ไม่มีผู้อื่นยิ่งกว่า เป็นศาสดาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เป็นผู้เบิกบานแล้ว เป็นผู้จำแนกพระธรรม

๒) **hiri** เป็นผู้มีหิริ คือ ละอายกายทุจริต วจีทุจริต มโนทุจริต ละอายต่อการ ถึงพร้อมแห่งอกุศลธรรมอันลามก

๓) **โอตตัปปะ** เป็นผู้มีโอตตัปปะ คือ สะดุ้งกลัวกายทุจริต วจีทุจริต มโนทุจริต สะดุ้งกลัวต่อการถึงพร้อมแห่งอกุศลธรรมอันลามก

๔) **พหุสัจจะ** เป็นพหุสูต ทรงธรรมที่ได้สดับแล้ว สัมสมธรรมที่ได้สดับแล้ว ธรรมเหล่าใดงามในเบื้องต้น งามในท่ามกลาง งามในที่สุด ประकाศพรหมจรรย์พร้อมทั้งอรรถ พร้อมทั้งพยัญชนะ บริสุทธิ์ บริบูรณ์สิ้นเชิง ธรรมทั้งหลายเห็นปานนั้น อันท่านได้สดับมามาก ทรงจำไว้ได้ สัมด้วยวาจา ตามฟังด้วยใจ แทงตลอดด้วยดี ด้วยความเห็น

๕) **วิริยารัมภะ** เป็นผู้ปรารถนาความเพียร เพื่อละอกุศลธรรม เพื่อถึงพร้อมแห่งกุศลธรรม มีความเข้มแข็ง มีความบากบั่นมั่นคง ไม่ทอดธุระในกุศลธรรมทั้งหลาย

๖) **สติ** เป็นผู้มีสติ คือ ประกอบด้วยสติและปัญญาเครื่องรักษาตนอย่างยิ่ง ระลึกได้ตามระลึกได้ แม้ซึ่งกิจการที่ทำไว้แล้วนาน แม้ซึ่งถ้อยคำที่พูดไว้แล้วนาน

๗) **ปัญญา** เป็นผู้มีปัญญา คือ ประกอบด้วยปัญญา อันเห็นความเกิดและความดับอันเป็นอริยะ ชำแรกกิเลสให้ถึงความสิ้นทุกข์โดยชอบ^{๕๙}

๒.๔.๙ กถาวัตถุ ๑๐^{๖๐} คือ เรื่องที่ควรพูด เรื่องที่ควรนำมาสนทนากันในหมู่ภิกษุ ได้แก่

๑) อับปิจกถา เรื่องความมักน้อย ถ้อยคำที่ชักนำให้มีความปรารถนาล้น ไม่มักมากอยากเด่น

๒) สันตุกฺกิกถา เรื่องความสัน โดยถ้อยคำที่ชักนำให้มีความสัน โดยไม่ชอบฟังไพเราะหรือ

๓) ปวิเวกกถา เรื่องความสงัด ถ้อยคำที่ชักนำให้มีความสงัดกายใจ

^{๕๗} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๒๐๕-๒๐๖.

^{๕๘} ม.ม.(บาลี) ๑๓/๒๕/๑๕, ม.ม.(ไทย) ๑๓/๒๕/๒๘, ม.อ.(บาลี) ๑๔/๕๒/๗๔, ม.อ.(ไทย) ๑๔/๕๒/๑๐๗.

^{๕๙} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๒๗๑.

^{๖๐} อ.ทสก. (บาลี) ๒๔/๖๕/๑๐๒, อ.ทสก. (ไทย) ๒๔/๖๕/๑๕๒.

- ๔) อสังสัคคกถา เรื่องความไม่คลุกคลี ถ้อยคำที่ชักนำไปไม่คลุกคลีด้วยหมู่
 ๕) วิริยารัมภกถา เรื่องการปรารถนาคำพิเชียร ถ้อยคำที่ชักนำไปมุ่งมั่น ทำความพิเชียร
 ๖) สีสกถา เรื่องศีล ถ้อยคำที่ชักนำไปตั้งอยู่ในศีล
 ๗) สมานิกถา เรื่องสมานี ถ้อยคำที่ชักนำไปทำใจมั่น
 ๘) ปัญญาถา เรื่องปัญญา ถ้อยคำที่ชักนำไปเกิดปัญญา
 ๙) วิมุตติถา เรื่องวิมุตติ ถ้อยคำที่ชักนำไปทำใจให้พ้นจากกิเลส และความทุกข์
 ๑๐) วิมุตติญาณทัสสนกถา เรื่องความรู้ความเห็นในวิมุตติ ถ้อยคำที่ชักนำไปสนใจ
 และเข้าใจเรื่องความรู้ความเห็นในภาวะที่หลุดพ้นจากกิเลสและความทุกข์^{๖๑}

๒.๔.๑๐ บารมี ๑๐^{๖๒} หรือ ทศบารมี คือปฏิบัติอันยอดเยี่ยม คุณธรรมที่ประพฤติปฏิบัติ
 อย่างยิ่งยวด คือ ความดีที่บำเพ็ญอย่างพิเศษ เพื่อบรรลุซึ่งจุดหมายอันสูง เช่น ความเป็นพระพุทธเจ้า
 และความเป็นมหาสาวก เป็นต้น ได้แก่

- ๑) ทาน คือการให้ การเสียสละ
 ๒) ศีล คือ การรักษากายวาจาให้เรียบร้อย ความมีระเบียบวินัย ความประพฤติถูกต้องดีงาม
 ๓) เนกขัมมะ คือ การออกบวช การปลื้กตัว ปลื้กใจออกจากกาม
 ๔) ปัญญา คือ ความรอบรู้ ความหยั่งรู้เหตุผล เข้าใจสภาวะของ สิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง
 ๕) วิริยะ คือ ความเพียรบากบั่น แก่ล้าวกล้า ไม่เกรงกลัวอุปสรรค เพียรพยายามเรื่อยไป
 ไม่ทอดทิ้งธุระหน้าที่
 ๖) ขันติ คือ ความอดทน ความข่มใจ ทนทาน ควบคุมจิตใจให้อยู่ในเหตุผลไม่ลุอำนาจกิเลส
 ๗) สัจจะ คือ ความจริง การพูดจริง ทำจริง จริ่งใจ ตั้งมั่นในจุดหมายอันชอบธรรม
 ๘) อธิษฐาน คือ ความตั้งใจมั่น มีจุดมุ่งหมายที่แน่นอนแล้วมุ่งทำตามนั้นด้วยหัวใจที่เด็ดเดี่ยว
 ๙) เมตตา คือ ความรักใคร่ ความปรารถนาดี มีไมตรีต่อเพื่อนมนุษย์และสรรพสัตว์
 ๑๐) อุเบกขา คือ ความวางใจเป็นกลาง สม่าเสมอ เทียงธรรม ไม่เอนเอียงไปด้วยอคติต่างๆ^{๖๓}
 ๒.๔.๑๑ จรณะ ๑๕^{๖๔} คือ ความประพฤติ ปฏิบัติา ข้อปฏิบัติอันเป็นทางบรรลุวิชา
 หรือนิพพาน ได้แก่

^{๖๑} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๒๒๕.

^{๖๒} พุ.พุทธ. (บาลี) ๓๓/๑๑๕/๔๕๕, พุ.พุทธ. (ไทย) ๓๓/๑๑๕/๕๕๓.

^{๖๓} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๒๓๕-๒๔๐.

^{๖๔} ม.ม. (บาลี) ๑๓/๒๓/๑๘, ม.ม. (ไทย) ๑๓/๒๓/๒๖.

๑) สีสัมปทา ความถึงพร้อมด้วยศีล คือ ประพฤติถูกต้องดีงาม ส้ารวม ในพระปาฏิโมกข์ มีมารยาทเรียบร้อย ประพฤติเคร่งครัดในสิกขาบททั้งหลาย

๒) อินทริยสังวร การสำรวมอินทริย์ คือ ระวังไม่ให้บาปอกุศลธรรมครอบงำใจ เมื่อรับรู้อารมณ์ด้วยอินทริย์ทั้ง ๖

๓) โภขเน มัตตัญญูตา ความรู้จักประมาณในการบริโภค คือ รู้จักพิจารณา รับประทานอาหารเพื่อหล่อเลี้ยงร่างกายให้ทำกิจให้ชีวิตผาสุก มิใช่เพื่อสนุกสนาน มัวเมา

๔) ซากุริยานุโยค การหมั่นประกอบความดี ไม่เห็นแก่นอน คือ ขยันหมั่นเพียร ตื่นตัวอยู่เป็นนิตย์ ซ้ำระจิตมิให้มีนิรณันต์ พร้อมเสมอทุกเวลาที่จะปฏิบัติกิจให้ก้าวหน้าต่อไป

๕) ศรัทธา เป็นผู้มึศรัทธา คือ เชื่อความดีศรีสร้างของพระศาสดาว่า แม้เพราะเหตุนี้ๆ พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้นเป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้เองโดยชอบ ถึงพร้อมด้วยวิชาและจรณะ เสด็จไปดีแล้ว ทรงรู้แจ้งโลก เป็นสารถีฝึกบุรุษที่ควรฝึก ไม่มีผู้อื่นยิ่งกว่า เป็นศาสดาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เป็นผู้เบิกบานแล้ว เป็นผู้จำแนกพระธรรม

๖) หิริ เป็นผู้มึหิริ คือละอายกายทุจริต วาจทุจริต มโนทุจริต ละอายต่อการถึงพร้อมแห่งอกุศลธรรมอันลามก.

๗) โอตตปปะ เป็นผู้มึโอตตปปะ คือ สะดุ้งกลัวกายทุจริต วาจทุจริต มโนทุจริต สะดุ้งกลัวต่อการถึงพร้อมแห่งอกุศลธรรมอันลามก

๘) พหุสังจาจะ เป็นผู้มึพหุสังจาจะ เป็นผู้มึพหุสังจาจะ คือ ได้สดับแล้ว ตั้งสมรรถมที่ ได้สดับแล้ว ธรรมเหล่าใดงามในเบื้องต้น งามในท่ามกลาง งามในที่สุด ประกาศพรหมจรรย์พร้อมทั้งอรรถพร้อมทั้งพยัญชนะ บริสุทธิ บริบูรณ์สิ้นเชิง ธรรมทั้งหลายเห็นปานนั้น อันท่านได้สดับมามาก ทรงจำไว้ได้ ตั้งสมด้วยวาจา ตามเพ่งด้วยใจ แทงตลอดด้วยดี ด้วยความเห็น

๙) วิริยารัมภะ เป็นผู้มึวิริยารัมภะ คือ เป็นผู้ปรารภความเพียร เพื่อละอกุศลธรรม เพื่อถึงพร้อมแห่งอกุศลธรรม มีความเข้มแข็ง บากบั่นมั่นคง ไม่ทอดธุระในอกุศลธรรมทั้งหลาย

๑๐) สติ เป็นผู้มึสติ คือ ประกอบด้วยสติและปัญญาเครื่องรักษาตนอย่างยิ่ง ระลึกได้ตามระลึกได้ แม้ซึ่งกิจการที่ทำได้แล้วนาน แม้ซึ่งถ้อยคำที่พูดไว้แล้วนาน

๑๑) ปัญญา เป็นผู้มึปัญญา คือ ประกอบด้วยปัญญาที่เห็นความเกิดและความดับอันเป็นอริยะ ช้าแรกกิเลสให้ถึงความสิ้นทุกข์โดยชอบ

๑๒) ปฐมฌาน บรรลุฌานที่ ๑ มีองค์ ๕ คือ วิตก วิจารณ์ ปีติ สุข เอกัคคตา

๑๓) ทุติฌาน บรรลุฌานที่ ๒ มีองค์ ๓ คือ ปีติ สุข เอกัคคตา

๑๔) ตติฌาน บรรลุฌานที่ ๓ มีองค์ ๒ คือ สุข เอกัคคตา

๑๕) จตุตถฌาน บรรลุฌานที่ ๔ มีองค์ ๒ คือ อุเบกขา เอกัคคตา ^{๖๕}

๒.๔.๑๒ โภธิปักขิยธรรม ๓๗ ^{๖๖} ธรรมอันเป็นฝักฝ่ายแห่งความตรัสรู้ คือ เกื้อกูลแก่การตรัสรู้ ธรรมที่เกื้อหนุนแก่อริยมรรค ประกอบด้วยธรรม ๗ หมวด ได้แก่

๑) สติปัฏฐาน ๔ ที่ตั้งของสติ การตั้งสติกำหนดพิจารณาสิ่งทั้งหลายให้รู้เห็นตามความเป็นจริงตามที่สิ่งนั้นๆ มันเป็นของมันเอง

๒) สัมมปธาน ๔ ธรรมที่มีความพยายามโดยชอบธรรมอย่างแรงกล้า

๓) อิทธิบาท ๔ ธรรมที่เป็นเหตุให้ถึงความสำเร็จ ฌาน อภิญญา มรรค ผล

๔) อินทรีย์ ๕ ธรรมที่เป็นใหญ่ในกิจของตน

๕) พละ ๕ ธรรมอันเป็นกำลัง

๖) โภชนงค์ ๗ ธรรมที่เป็นองค์แห่งการรู้อริยสัจ ๔

๗) มรรคมือองค์ ๘ ทางมีองค์ ๘ ประการอันประเสริฐ ธรรมอันเป็น หนทางให้ถึงมรรค ผล

นิพพาน ^{๖๗}

จากการศึกษาหมวดธรรมที่กล่าวมาข้างต้นนี้ เป็นหมวดธรรมที่มีความเพียรเป็นองค์ประกอบทั้งสิ้น หมวดธรรมเหล่านี้ล้วนมีความเพียรเป็นตัวขับเคลื่อนนำธรรมอื่นๆ ไปสู่ความสำเร็จในขั้น โลกียะ จนถึงภาวะที่ปราศจากทุกข์และบรรลุถึงจุดหมายสูงสุดในขั้น โลกุตระ

สรุปท้ายบท

หลักธรรมต่างๆ ที่พระพุทธเจ้าทรงค้นพบ และนำมาสอนซึ่งปรากฏในพระไตรปิฎก นั้น ล้วนมีความเกี่ยวโยงสัมพันธ์กัน ช่วยเสริมให้เกิดความสมบูรณ์ขึ้น ต่างขยายความซึ่งกันและกัน แต่การบรรลุถึงจุดหมาย ไม่ว่าจะเป็นการตัดกิเลส ตัณหา อุปาทาน จนเข้าถึงความสงบสุข คือพระนิพพานในที่สุดได้นั้น ต้องกระทำด้วยตนเองตามหลักตนเป็นที่พึ่งของตน โดยอาศัยวิริยะเป็นพลังขับเคลื่อน อันเป็นการกระทำด้วยความเพียรพยายามของตน ต้องใช้ความเพียรพยายามของตนทั้งสิ้น ดังพุทธดำรัสว่า ความเพียร ท่านทั้งหลายต้องทำเอง ตถาคตทั้งหลายเป็นแต่ผู้บอกทางให้ เพราะการหวังความช่วยเหลือจากคนอื่นย่อมหวังได้ยาก พุทธศาสนาจึงสอนให้ทุกคนพึ่งตนเอง ดังที่สอนว่า ตนแลเป็นที่พึ่งแห่งตน ใครอื่นเล่าจะเป็นที่พึ่งให้ได้ ทั้งนี้ ก็เพื่อให้เกิดความเพียรไม่ทอดถอนนั่นเอง

^{๖๕} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๒๕๕-๒๖๐.

^{๖๖} พ.ม. (บาลี) ๒๕/๕๐/๑๑๕, พ.ม. (ไทย) ๒๕/๕๐/๑๗๔, วิสุทธิ. (ไทย) ๓/๓/๒๘.

^{๖๗} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๒๗๓.

บทที่ ๓

ประวัติความเป็นมาและคุณค่าของผญาอีสาน

ในบทที่ ๓ นี้ ผู้วิจัยให้ความสำคัญการศึกษาประวัติความเป็นมาและคุณค่าของผญาอีสาน พร้อมด้วยศึกษาความเพียรที่ปรากฏในผญาอีสาน ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

๓.๑ ประวัติความเป็นมา และคุณค่าของผญาอีสาน

๓.๑.๑ ความหมายของผญาอีสาน

คำว่า “ผญา” สามารถเขียนได้ ๓ รูปแบบ กล่าวคือ
ปรีชา พิณทอง เขียนว่า “ผญา”^๑
จรรุวรรณ ธรรมวัตร เขียนว่า “พะหย่า”^๒
พิศิษฐ์ ฤทธิขจร เขียนว่า “พะหย่า”^๓ แต่อย่างไรก็ตามทั้ง ๓ คำนี้ก็มีความหมายอย่างเดียวกันคือสิ่งเดียวกัน ในที่นี้ผู้วิจัยจึงใช้คำว่า “ผญา”
ผญา เป็นคำนาม แปลว่า ปัญญา ปรัชญา ความฉลาด คำพูดที่เป็นภายิตที่มีความหมายอยู่ในเชิงเปรียบเทียบ ประกอบไปด้วยถ้อยคำอันหลักแหลมลึกซึ้ง คำกลอนผญาอาจจะเป็นกลอนพื้นบ้าน หนุ่มสาวพูดเกี่ยวพาราสีในการแสดงความรัก แต่ไม่ว่ากันตรงๆ เป็นเพียงพูดเลียบเคียง กระทบกระเทียบเปรียบเปรยกัน และอาจว่าเป็นกลอนสดกก็มี^๔
ผญา หมายถึง คำพูดของนักปราชญ์ถิ่นอีสาน โบราณและเป็นภาษาที่มีอายุพอ สมควร

^๑ปรีชา พิณทอง, ผญา ภาษิตโบราณอีสาน, (อุบลราชธานี: โรงพิมพ์ศิริธรรม, ๒๕๒๘), หน้า ๑.

^๒จรรุวรรณ ธรรมวัตร, พะหย่า บทกวีของชาวบ้าน, (กาฬสินธุ์: โรงพิมพ์จินตะกัณฑ์การพิมพ์, ๒๕๒๖), หน้า ๑.

^๓พิศิษฐ์ ฤทธิขจร, “การศึกษาวรรณกรรมพะหย่าของชาวอีสาน”, วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: วิทยาลัยครูนครราชสีมา), ๒๕๒๑, หน้า ๑.

^๔จรรุบุตร เรื่องสุวรรณ, ของดีอีสาน, (กรุงเทพมหานคร: กองวัฒนธรรม กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๒๐), หน้า ๕๘.

ผญา เป็นคำที่ถ่ายทอดมาจากคำว่า “ปัญญา” และ “ปรัชญา” ตามหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนา นักปราชญ์โบราณอีสานท่านเปลี่ยนจากคำเดิมคือ ปัญญา แปลว่า ความรอบรู้ ดังนั้น คำว่า ผญา ก็คงมีความหมายเช่นเดียวกันหรือใกล้เคียงกัน^๕

ผญา ตามพจนานุกรมภาคอีสาน-ภาคกลาง ฉบับปณิธาน สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (ติสฺสมหาเถระ) ให้ความหมายว่า ผญา (ผะหญา) เป็นคำนาม หมายถึง ปัญญา ปรัชญา ความฉลาด คำพูดที่เป็นภาษิตมีความหมายลึกซึ้งในเชิงเปรียบเทียบ^๖

ผญา ที่หมายถึง “ปัญญา” หรือ “ปรัชญา” หากนำมาพิจารณาความหมาย ผญา ตามหลักแห่งนิรุกติศาสตร์ ผญาตรงกับคำว่า “ปรัชญา” ในภาษาสันสกฤต และคำว่า “ปัญญา” ในภาษาบาลี เนื่องจากภาษาถิ่นอีสานใช้ตัว ผ แทน ป และ ปล เช่นคำว่า

ปราสาท ใช้ออกเสียงเป็น ผาสาด

ผญา จึงแปลว่าปัญญา หรือความรอบรู้ ดังคำกล่าว “มีเงินเต็มพา บ่ท้อมีผญาเต็มบุ่ม” หมายถึง มีเงินเต็มภาชนะไม่เท่ามีความรอบรู้ในวิทยาการ^๗

ผญา หมายถึงคำพูดที่เป็นภาษิต มีความหมายลึกซึ้ง มีความไพเราะกินใจ คำนี้หมายความว่า ปัญญาในภาษาบาลี หรือปรัชญาในภาษาสันสกฤต ถ้าเป็นคำหรือข้อความที่ไม่แยกคายแต่สัมผัสซึ่ง เป็นคติเรียกว่า “โตงโตย” ซึ่งตรงกับคำว่า “สำนวน” ในภาษาไทย บางแห่งในคำอีสาน เรียกว่า “ขาบช่วง” หรือ “วาดเว้า” เช่น คำพูดเกี่ยวพราลีของหนุ่มสาวชาวอีสานสมัยก่อน แต่บางที่ก็มักเรียกรวมๆ กันว่า ผญา ไปเลย เพราะจะแยกจากกันให้เกิดขาดก็ยากเต็มที ผญาจึงหมายถึงข้อความสั้นๆ ที่มีเสียงคล้องจองกันอย่างไพเราะแฝงแง่คิดทางคติโลก คติธรรม^๘

ปัญญา ปรัชญา หรือผญา เป็นกลุ่มภาษาเดียวกัน มีความหมายคล้ายคลึงกันใกล้เคียงกันหรือบางครั้งใช้แทนกันได้ ซึ่งหมายถึง ปัญญา ความรู้ ไหวพริบ สติปัญญา ความเฉลียวฉลาด ปราชญ์เปรื่องหรือบางท่านบอกว่า ผญา มาจากปัญญา โดยเอา ป เป็น ผ เหมือนกับ เปรต เป็น ผศ โปรตเป็น โผต เป็นต้น ผญาเป็นลักษณะแห่งความคิด ที่แสดงออกมาทางคำพูด ซึ่งอาจจะมีสัมผัสหรือไม่ก็ได้

^๕ อุดม บัวศรี, **ผญาภูมิปัญญาชีวิตของชาวอีสาน**, (ขอนแก่น: พระธรรมจันท์, ๒๕๔๐), หน้า ๕๕.

^๖ สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (ติสฺสมหาเถระ), **พจนานุกรมภาคอีสาน-ภาคกลาง**, (กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิชย์, ๒๕๑๕), หน้า ๒๗๑.

^๗ จารุวรรณ ธรรมวัตร, **ผญาบทกวีของชาวอีสาน**, (มหาสารคาม: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๒๓), หน้า ๑.

^๘ พรชัย ศรีสารคาม, **ผญาอีสาน**, (มหาสารคาม: ม.ป.พ., ๒๕๒๒), หน้า ๑.

ผญา คำคม สุภาษิต หรือคำพูดที่เป็นปริศนา คือฟังแล้วต้องนำมาคิด มาวิเคราะห์ เพื่อค้นหาคำตอบ ที่เป็นจริงและชัดเจน ว่านั่นหมายถึงอะไร

ผญา เป็นคำพูดที่คล้องจองกัน ซึ่งไม่จำเป็นจะต้องมีสัมผัสเสมอไป แต่เวลาพูดจะไพเราะสละสลวยและในการพูดนั้น จะขึ้นอยู่กับจังหวะหนักเบาด้วย

ผญา เป็นคำพูดที่ต้องใช้ไหวพริบ สติปัญญา มีเขาวาน มีอารมณ์คมคาย พูดสั้นแต่กินใจความมาก^๕

ผญา หมายถึง คำพูดของนักปราชญ์ถิ่นอีสาน โบราณ และเป็นภาษาที่มีอายุมากพอสมควรแล้ว ผญา เป็นคำถ่ายทอดมาจากคำว่า ปัญญา หรือ ปรัชญา ซึ่งอพยพมาจากหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนา นักปราชญ์โบราณอีสานท่านเปลี่ยนจากคำเดิมคือ ปัญญามาเป็น ผญา เพื่อความสะดวกหรือเพื่อความเหมาะสมกับภาษาท้องถิ่นก็อาจเป็นไปได้ ปัญญา แปลว่า ความรอบรู้ ดังนั้นคำว่า ผญา ก็คงมีความหมายเช่นเดียวกันหรือใกล้เคียงกัน^๖

ผญา คือคำคล้องจอง ซึ่งมีสัมผัสสระและสัมผัสอักษรที่ไพเราะ เป็นการสรุปรวบยอดการสื่อสารที่มีความยาวให้สั้น และมีอรรถรสสูงใจ มีชื่อตามท่วงทำนองที่แตกต่างกัน ดังจะกล่าวในขั้นต่อไป ผญามีความหมายว่า “ปัญญา” ดังในคำว่า “มีของกินเต็มภาชนะ บ่ต่อมีผญาเต็มพุง” “กินปล้องอ้อยบ่มีหยังจักหน้อย เณรคำกินซื้ออ้อยผญาสั้นสั้นคน” เป็นข้อความในเรื่องเชิงเหมียง (ศรีรัตนชัย) และคำผญานั้นแม้จะสั้น แต่ก็มีความหมายในสิ่งที่พูดนั้นสมบูรณ์ สามารถสื่อกันเข้าใจด้วยการมีอารมณ์ร่วมที่สนุก^๗

ฉะนั้น จึงกล่าวได้ว่า ผญา คือ ถ้อยคำอันเป็นคำพูดของบรรดานักปราชญ์และบัณฑิตชาวอีสานแต่โบราณ ซึ่งท่านได้ถนัดกรอกรงานาและสั่งสมไว้ เป็นภูมิปัญญาที่เกิดจากความคิด ความฉลาด ที่ใช้ในการอบรม สั่งสอน แนะนำ ตักเตือน โดยผ่านผู้หลักผู้ใหญ่ ครูอาจารย์ พระสงฆ์ นำมาอบรมสั่งสอนลูกหลาน ลูกศิษย์ และบุคคลต่างๆ ไป ตลอดจนหนุ่มสาวใช้เกี่ยวพาราสักัน ทั้งนี้ ก็เพื่อผลต่อการศึกษา เศรษฐกิจ ศาสนา วัฒนธรรม ตลอดจนการแสดงัจธรรมในชีวิตจริงของคนอีสาน^๘

^๕ สุระ อุณวงศ์, **ผญา**, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท ขงส์วีส์ดีเอ็นเตอร์กรุป จำกัด, ๒๕๕๑), หน้า ๗.

^๖ สำนักงานส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยขอนแก่น, **พิมพ์กวีศรีอีสาน ดร.พิมพ์ รัตนคุณสาส์น**, (ขอนแก่น: ขอนแก่นการพิมพ์, ๒๕๔๐), หน้า ๔๕.

^๗ สวิง บุญเจิม, **ปรัชญาเมธีอีสาน**, (อุบลราชธานี: สำนักพิมพ์มรดกอีสาน, ๒๕๔๓), หน้า ๗.

^๘ อุดม บัวศรี, **วัฒนธรรมอีสาน**, (ขอนแก่น: โรงพิมพ์คลังนานาวิทยา, ๒๕๔๖), หน้า ๒๓๖.

๓.๑.๒ ประวัติความเป็นมาของผญา

จากการที่ได้ศึกษาพบว่า ผญาเป็นวรรณกรรมมุขปาฐะที่พูดสืบทอดต่อๆ กันมาด้วยวาจา ไม่ได้จารึกเป็นรายลักษณ์อักษรอย่างจริงจังจะมีก็เพียงส่วนที่สอดแทรกอยู่ในวรรณกรรมอีสาน ซึ่งไม่เป็นเรื่องราวมากนักเป็นตอนๆ แล้วแต่เหตุการณ์แล้วแต่เรื่องราวนั้นๆ จึงเป็นเรื่องยากที่จะกล่าวได้ว่า ผญามีจุดเริ่มต้นจุดกำเนิดขึ้นที่ใดสมัยใดแล้วใครเป็นผู้แต่ง เป็นผู้คิดค้นขึ้นมา แต่ก็มีผู้รู้ได้พยายามสืบค้นประวัติความเป็นมาของผญาอยู่บ้าง และก็ยังวิเคราะห์ถึงบ่อเกิดของผญา ไว้ดังนี้

สุระ อุณวงศ์ ได้กล่าวถึงประวัติความเป็นมาของผญาว่า สังคมอีสานในสมัยโบราณนั้น เป็นสังคมสงบสุข ในน้ำมีปลาในนามีข้าว หน้าฝนทำไร่นาหาปลาหาปลามาเลี้ยงชีพ หลังจากเก็บเกี่ยวเสร็จแล้ว จะพักผ่อนอยู่กับบ้านเรือน ตอนเย็นๆ สาวๆ จะไปหาเก็บหัวเก็บพินตามป่าใกล้บ้าน กลางคืนจะมีการลงช่วงเข็นฝ้าย กลางวันจะทำการตำหูกตอนเย็นๆ ผู้ชายก็จะไปหาอยู่หากิน คือไปหาปูหาปลาตามท้องนาห้วยหนอง มาเป็นอาหารการเป็นอยู่ของชาวอีสาน จะสับเปลี่ยนหมุนเวียนอยู่อย่างนี้ ก็จะมีความอบอุ่นสงบสุขทำให้เกิดวรรณกรรมที่มีคุณค่าทางสังคมในดินแดนแห่งนี้ เช่น สังข์ศิลป์ชัย ผาแดงนางไอ่ กาพย์เห่ และผญา เป็นต้น วรรณกรรมเหล่านี้ ได้สืบทอดกันมาตั้งแต่บรรพกาล จึงทำให้เกิดเป็นมรดกอันล้ำค่าของชาวอีสาน โดยแท้ การพูดผญาหรือการจ่ายผญา ได้สืบทอดกันมามากกว่า ๓,๐๐๐ ปี จึงกลายเป็นประเพณีวัฒนธรรมอันล้ำค่าของชาวอีสาน ผญาเป็นเพียงคำพูดที่ต่อเนื่องกันมา หรือจำกันต่อๆ มา ไม่มีการเรียนการสอนในสถานศึกษาอย่างจริงจัง ปล่อยให้วรรณกรรมส่วนนี้ค่อยๆ หดหายไปจากสังคมชาวอีสาน ซึ่งเป็นที่น่าเสียดายเป็นอย่างยิ่ง จึงขอฝากให้ลูกอีสานทุกท่าน ได้ช่วยกันศึกษา จดจำและนำไปใช้หรือถ้าหากนำไปเป็นหลักสูตรเรียนในสถานศึกษาได้ ในนามของวรรณกรรมท้องถิ่น จะทำให้วรรณกรรมชิ้นนี้ได้คงอยู่คู่กับชาวอีสานสืบไป^{๑๓}

สวิง บุญเจิม กล่าวว่า ผญามีต้นกำเนิดที่พระราชวังหลวงพระบางเมื่อสมัยหลายร้อยปีมาแล้ว โดยมีท้าวปางคำ ซึ่งมีถิ่นกำเนิดที่อำเภอเขมราฐ จังหวัดอุบลราชธานี ของประเทศไทยในปัจจุบัน ผู้ซึ่งเป็นนักปราชญ์ใหญ่ มีความเชี่ยวชาญในการแต่งโคลง ฉันท์ กาพย์ กลอน และนิทานวรรณคดีต่างๆ ของภาคอีสาน ท่านได้รับเชิญให้ไปเป็นปราชญ์หลวง ประจำพระราชสำนักหลวงพระบางโดยมีนักปราชญ์ร่วมสมัยคนหนึ่งชื่อเชียงน้อย ได้ร่วมกันแต่งหนังสือวรรณคดีและบทผญา

^{๑๓} สุระ อุณวงศ์, ผญา, หน้า ๑.

ต่างๆ จารึกใส่ไว้ในโบราณจำนวนมากมาย แต่ผู้เขียนก็ยืนยันว่าเป็นการได้ยืมมาจากคนเฒ่าคนแก่ที่เล่าสืบกันต่อมาเท่านั้น ยังไม่มีหลักฐานยืนยันชัดเจน^{๑๔}

ปรีชา พิณทอง กล่าวว่า ประวัตินี้ของผญาพอสรุปได้ว่า มีมาตั้งแต่สมัยเมื่อเมืองเวียงจันทน์เป็นราชธานี ประมาณ พ.ศ. ๒๑๐๗ โดยมีนักปราชญ์วัยกลางคนคนหนึ่ง เกิดที่เมืองเวียงจันทน์เมื่อเห็นสิ่งใดก็ตามท่านจะสามารถผูก (ประพันธ์) ผญาได้ทันที ท่านมีลูกศิษย์คนหนึ่งมีความสามารถไม่แพ้อาจารย์ ชื่อว่าเชียงน้อย (เชียง หมายถึง คนที่ลาสิกขาจากการบวชเป็นสามเณรแล้ว) ที่คอยจดจำบทผญาที่อาจารย์ว่าออกมา แล้วคำผญาเหล่านั้นก็ได้สืบทอดต่อมาให้ผู้คนได้พูดจามาจนถึงปัจจุบัน แต่ผู้เขียนก็ยืนยันว่า เรื่องนี้เป็นเพียงการเล่าสืบกันต่อๆ กันมาเท่านั้น ยังไม่มีหลักฐานที่แน่นอนชัดเจนมายืนยัน^{๑๕}

สุพรรณ ทองคล้าย กล่าวว่า ชาวอีสานเป็นอีกกลุ่มชนกลุ่มหนึ่ง ที่มีอุปนิสัยเป็นคนเจ้าบทเจ้ากลอนเหมือนกลุ่มชนภูมิภาคอื่นๆ ของไทย ดังนั้นเกี่ยวกับวัฒนธรรมทางภาษา จึงได้มีการพยายามผูกถ้อยคำเพื่อให้สัมผัสคล้องจองกัน โดยแรกๆ อาจสัมผัสกันเป็นถ้อยคำสั้นๆ แต่ต่อมาได้ขยายจนเป็นบทหรือกรองขนาดยาว เพื่อสร้างเป็นผญาสั่งสอน เมื่อถ่ายทอดผญาออกมาแล้วคนอื่นที่ฟังแล้วมีความรู้สึกรักว่าดีและไพเราะ จึงมีการจดจำเป็นมุขปาฐะสืบทอดกันต่อๆ มาด้วยวาจา^{๑๖}

นิตยา ภักดีบัณฑิต กล่าวว่า สาเหตุที่ทำให้เกิดคำผญาในสังคมอีสานเกิดจาก ๓ ประการใหญ่ๆ คือ ๑) เกิดจากขนบธรรมเนียมประเพณีโบราณ ได้แก่ ประเพณีการลงช่วง การลงแขก การอ่านหนังสือผูก และการเล่นหมอลำ ๒) เกิดจากการเผยแพร่ศาสนาซึ่งผูกหลักธรรมให้เป็นบทผญาไว้สำหรับเป็นสื่อในการสอน และ ๓) เกิดจากการอบรมสั่งสอนสมาชิกในสังคมโดยใช้ภาษาเป็นสื่อ^{๑๗}

จารุบุตร เรื่องสุวรรณ กล่าวว่า ตามหนังสือประชุมพงสาวดาร ภาค ๑ เรื่องพงสาวดารล้านช้างว่า ขุนบุสม หรือขุนบรม ได้อพยพมาจากทางภาคเหนือเพื่อสร้างบ้านแปลงเมือง ทั้งนี้ได้มีนักปราชญ์กลอนมาแต่งกาพย์กลอนด้วย นอกจากนั้นยังกล่าวถึงการเผยแพร่พระพุทธศาสนาเข้ามาในดินแดนแหลมทอง ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้เกิดบทกวีและวรรณกรรม โดยการที่พระมหากษัตริย์สมัยนั้น ทรงมอบหมายให้นักปราชญ์อาจารย์ นำคำโคลงเรื่องในนิทานชาดกแต่งเป็นกาพย์กลอน

^{๑๔} สวิง บุญเจิม, ผญา, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๗), หน้า ๑.

^{๑๕} ปรีชา พิณทอง, ไขภณิตโบราณอีสาน, (อุบลราชธานี: โรงพิมพ์ศิริธรรม, ๒๕๒๘), หน้า ๕.

^{๑๖} สุพรรณ ทองคล้าย, “ลักษณะร้อยกรองพื้นถิ่นอีสาน”, วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๐), หน้า ๑๔.

^{๑๗} นิตยา ภักดีบัณฑิต, “ผญาภณิต: การศึกษาเชิงวิเคราะห์”, หน้า ๑๕-๑๕.

บทกวีในสำนวนภาษาอีสาน เพื่อเป็นกุศโลบายในการโน้มน้าวจิตใจคนให้เลื่อมใสในพระพุทธศาสนา^{๑๔}

พรทิพย์ ชังชาติ กล่าวว่า ฃญาเป็นวรรณกรรมท้องถิ่นอีสานซึ่งเกิดจากการอบรมสั่งสอนสมาชิกในสังคม ฃญาภายิตได้อิทธิพลมาจากวรรณกรรมเกิดจากการละเล่นรื่นเริงของไทย และฃญาภายิตเกิดจากสถาปัตยกรรมของถิ่นอีสาน^{๑๕}

๓.๒ ประเภทของฃญา

จากการศึกษาพบว่า เดิมทีนั้นฃญาไม่มีกรแบ่งแยกออกเป็นประเภท เป็นเพียงการรวมๆ ตามแต่โอกาสหรือตามจังหวะที่จะพูดเท่านั้น ต่อมาเมื่อฃญามีจำนวนมากขึ้นและมีผู้รู้ทางฃญามากขึ้นจึงมีผู้คิดที่จะรวบรวมให้เป็นหมวดหมู่ และได้แบ่งออกเป็นประเภทต่างๆ ตามแนวความคิดของแต่ละท่าน ซึ่งก็มีมากมายหลายความคิด แต่ส่วนมากแล้วก็คล้ายๆ กันเป็นส่วนมาก เช่น

บุปผา ทวีสุข กล่าวว่า แต่เดิมฃญาเป็นคำภายิต เป็นคำปราชญ์ ต่อมาเมื่อผู้คิดผูกคำฃญาเป็นทำนองเกี่ยวพาราสิ ดังนั้นคำฃญาจึงแบ่งเป็นลักษณะได้ ๒ ประเภท คือ ฃญาที่เป็นคำคม สุภายิต คำสอน และฃญาที่เป็นทำนองเกี่ยวพาราสิของหนุ่มสาว^{๑๖}

อุดม บัวศรี แบ่งฃญาออกเป็น ๒ ชนิด ตามลักษณะนัยแห่งความหมาย ซึ่งสำเร็จอยู่ในตัวของมันเอง กล่าววาคือ ฃญาภายิต ซึ่งเป็นฃญาแบบสั้นๆ ที่เป็นแบบคำสอนและคำเตือน และฃญาเกี่ยวซึ่งหนุ่มสาวนำมาคุยโต้ตอบกัน มีทั้งขนาดกลอนสั้นและกลอนยาว^{๑๗}

จารุบุตร เรื่องสุวรรณ แบ่งฃญาออกเป็น ๒ ประเภท คือ ฃญาหย่อย เป็นคำพูดเปรียบเปรยเข้าห่วย ขำขันสนุกสนาน แต่แฝงคำคมเป็นคติ และอีกประเภทหนึ่งคือ ฃญาภายิต เป็นถ้อยคำแบบฉันทลักษณ์ที่มีความไพเราะเป็นคติสอนใจลึกซึ้งแฝงคติธรรม^{๑๘}

จารุวรรณ ธรรมวัตร แบ่งฃญาออกเป็น ๕ ประเภท คือ ฃญาเกี่ยวพาราสิ ฃญาภายิต ฃญาอวยพร ฃญาเกี่ยวแบบตลก และฃญาเกี่ยวแบบสารรัก^{๑๙}

^{๑๔} จารุบุตร เรื่องสุวรรณ, ของดีอีสาน, อ่างแล้ว, หน้า ๓.

^{๑๕} พรทิพย์ ชังชาติ, วรรณกรรมท้องถิ่นอีสาน, (กรุงเทพมหานคร: สุวีริยาสาสน์, ๒๕๔๐), หน้า ๓๘-๓๙.

^{๑๖} บุปผา ทวีสุข, คติชาวบ้าน, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๒๐), หน้า ๙๗.

^{๑๗} อุดม บัวศรี, วัฒนธรรมอีสาน, อ่างแล้ว, หน้า ๑๖๑.

^{๑๘} จารุบุตร เรื่องสุวรรณ, ของดีอีสาน, อ่างแล้ว, หน้า ๑๗๕.

^{๑๙} จารุวรรณ ธรรมวัตร, ฃญา บทกวีของชาวบ้าน, อ่างแล้ว หน้า ๑๒๒.

พรชัย ศรีสารคาม แบ่งพญาตามลักษณะของเนื้อหาออกเป็น ๕ ประเภท คือ พญาภายิต พญาโตงโตยหรือยาบสร้อย พญาห้อยหรือค้ำคม พญาเครือหรือพญาเกี่ยว และพญาอวยพร^{๒๔}

สมปอง จันทอง แบ่งพญาออกเป็น ๒ ลักษณะ คือ แบ่งตามรูปแบบทางฉันทลักษณ์ และพญาภายิต พญาคำพึงเพย พญาอวยพร และพญาเกี่ยวพาราสิ^{๒๕}

สาร สารทัศนันทน์ กล่าวถึงพญาว่าเป็นคำกลอนสดๆ ที่ได้คิดหรือจำมาก็ได้ และส่วนใหญ่ไม่ได้พรรณนาอย่างตรงไปตรงมา มักเป็นคำพูดเชิงเปรียบเทียบให้ตีความเอาเอง และได้แบ่งพญาเป็น ๔ ประเภท คือ พญาภายิตหรือคติเตือนใจ พญาคำพึงเพยหรือค้ำคม พญาคำอวยพร และพญาที่หนุ่มสาวใช้พูดจากัน^{๒๖}

คำลี รักสุทธี แบ่งพญาออกเป็นประเภทย่อยๆ ได้ ๘ ประเภท คือ พญาภิต พญาเกี่ยวกับความรัก พญาเกี่ยวกับการศึกษา พญาเกี่ยวกับการปกครอง พญาเกี่ยวกับศาสนา-ศีลธรรม พญาเกี่ยวกับความทุกข์ยาก คิรินต่อสู้ พญาเกี่ยวกับการล้อมตน และพญาร่วมสมัย^{๒๗}

สุระ อุณวงศ์ กล่าวถึงพญาว่าเมื่อจะแบ่งออกเป็นประเภท ก็สามารถแบ่งออกได้เป็น ๕ ประเภท คือ พญาคำสอน พญาปริศนา พญาภายิตสกลใจ พญาเกี่ยวพาราสิทั่วไป พญาเกี่ยวพาราสิได้ตอบหนุ่มสาว

จึงพอสรุปได้ดังนี้ว่า พญาสามารถแบ่งออกได้หลายประเภท ตามลักษณะของรูปแบบและโอกาสในการใช้งาน ผู้รู้หลายท่านได้พยายามจัดแบ่งพญาออกเป็นประเภทต่างๆ บางท่านก็เรียกชื่อเหมือนกัน บางท่านก็เรียกชื่อแตกต่างกัน ตามประสบการณ์และความคิดเห็นของแต่ละท่าน เช่น บางท่านก็แยกพญาคำพึงเพยออกจากภายิต หรือพญาเกี่ยวแบ่งออกเป็น พญาเกี่ยวแบบตลก และพญาเกี่ยวแบบสารรัก เป็นต้น แต่โดยภาพรวมแล้ว แต่ละท่านก็มีลักษณะการจัดแบ่งที่คล้ายๆ กัน พญาสามารถแบ่งออกได้เป็น ๕ ประเภท คือ

^{๒๔} พรชัย ศรีสารคาม, พญาอีสาน, อ่างแล้ว, หน้า ๓.

^{๒๕} สมปอง จันทอง. “วัฒนธรรมภาษาอีสานจากพญา : ศึกษากรณีบ้านหนองเรือ ต.สิงห์ อ.เมือง ยโสธร.” วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชาภาษาไทย, (บัณฑิตวิทยาลัย :มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม, 2530), หน้า ๔๒.

^{๒๖} สาร สารทัศนันทน์, หนังสือชุดสมบัติอีสาน เล่ม ๒, อ่างแล้ว, หน้า ๔.

^{๒๗} คำลี รักสุทธี, พญา, อ่างแล้ว, หน้า ๒.

๓.๓.๑ ฝนคำสอน

(๑) ตัวอย่างที่ ๑ “เดินทางบ่สุดเส้น อย่าถอยหลังให้เขาเหยียบ
ตายขอให้ตายหน้าพ้น เขาจ้งย่องว่าหาญ”^{๒๘}

ความหมาย: จะทำอะไรเมื่อได้ลงมือทำแล้วก็ต้องทำให้ถึงที่สุด

(๒) ตัวอย่างที่ ๒ ใจประสงค์สร้าง กลางดงกะว่าท่ง ใจจึคร้าน กลางบ้านกะว่าดง^{๒๙}

ความหมาย: ถ้าใจสู้ (ขยัน) อยู่กลางป่าดงก็เหมือนกลางทุ่ง ถ้าเกียจคร้านแม้อยู่กลางหมู่บ้านก็เหมือนในกลางป่า

(๓) ตัวอย่างที่ ๓ เก้าสึง่าสิบสึง่าให้เอาแก่นกะขุงดี อย่าได้เอาบาลีตอยตีตางค้อน^{๓๐}

ความหมาย: จะฆ่าให้ตายก็พาดด้วยไม้เนื้อแข็ง อย่าตีด้วยความรู้เลย

๓.๓.๒ ฝนปริศนา

(๑) ตัวอย่างที่ ๑ “แกงเต็มหม้อ เหลือกินบ่อ้ม
ชดแต่่น้ำ กานเข่วเกือบตาย”^{๓๑}

ความหมาย: ร้ารายมีทรัพย์สมบัติมากมาย หากไม่นำมาใช้ก็ไม่เกิดประโยชน์อันดี (สอนให้ใช้จ่ายอย่างถูกต้อง)

(๒) ตัวอย่างที่ ๒ “คิดถึงคนตายนี้ บ่มีทางสิเห็นเง
คือตั้งไฟมอดแล้ว ไฟลื้อบ่ล่องไป”^{๓๒}

ความหมาย: คนที่ตายไปแล้วไม่รู้จะไปอยู่ที่ใด เราไม่ควรเสียใจอาลัยมากจนทำให้ตนเองทุกข์ ควรหันมาทำความดีสร้างประโยชน์ตนและคนอื่นในกาลปัจจุบันดีกว่า (สอนให้เข้าใจธรรมชาติของความตาย)

(๓) ตัวอย่างที่ ๓ “กันสีกอยแต่บุญมาค่า ครันบ่ทำกะบ่แม่น
คอยแต่บุญส่งให้ มั่นสิได้บ่อนได้
คือจ้งเสามีอาหารไว้ บ่เอมากินมันบ่อ้ม
มีลาบคันบ่มีเข้าคู้ย ทางท้อบ่ห่อนเต็มได้แล้ว”^{๓๓}

^{๒๘} สุร อุณวงศ์ “ฝน” อ้างแล้ว, หน้า ๑๑-๑๒.

^{๒๙} http://www.isangate.com/word/paya_01.html (๑๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๕)

^{๓๐} http://www.isangate.com/word/paya_01.html (๑๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๕)

^{๓๑} สำลี รักสุทธี, ฝน, หน้า ๒๐-๒๑.

^{๓๒} สำลี รักสุทธี, ฝน, หน้า ๓๖.

^{๓๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๐.

ความหมาย: อยากรู้บุญต้องทำบุญ เหมือนกินอาหารถ้าไม่กินมันไม่อ้วน ทุกสิ่งตนเองทำเองจึงจะได้เอง (สอนให้พึ่งพาอาศัยตนเอง)

๓.๓.๓ ฃญาภายิตตกัจฉ

ฃญาภายิตเป็นเครื่องแสดงออกซึ่งวัฒนธรรมอย่างหนึ่งให้เห็นถึงเอกลักษณ์ของแต่ละชาติหรือสังคมซึ่งอาจจะมีค่านิยมเปลี่ยนแปลงไปได้ตามกาลสมัยขอยกตัวอย่างนำมาเล่าสู่กันฟังดังต่อไปนี้

(๑) ตัวอย่างที่ ๑ “ความตายนี้แขวน คอทุกบาดอย่าง
ไผ่ก็แขวนอ่อนต้อน เสมอค้ำคั่งกัน”^{๓๔}

ความหมาย: ความตายจะแขวนคอเราอยู่ตลอดเวลา ขึ้นเขาลงห้วยไปด้วยทั้งนั้น (สอนให้รู้ธรรมชาติของความตาย)

(๒) ตัวอย่างที่ ๒ “ความดีฝังไว้แก้วศอก ความชั่วชักออกมาแก้วา”^{๓๕}

ความหมาย: เป็นคำกัลป์กัน คือเรื่องความชั่วนั้นให้ฝังเอาไว้ให้ลึกๆ แต่เรื่องความดีนั้นให้นำออกมาพูด

(๓) ตัวอย่างที่ ๓ “ถามเข้มแล้ว ถามใหม่เบ้งสาก์อน
กันใหม่บ่มาเหยกัน สนได้กะบ่งาม”^{๓๖}

ความหมาย: จะทำอะไรให้ถามคนรอบข้างก่อน เพราะหากคนรอบข้างไม่เห็นดีด้วยก็ทำไปก็ลำบากเปล่าๆ (สอนให้มีโอกาสไปสัมพันธ์)

๓.๓.๔ ฃญาเกี่ยวพาราลีทั่วไป

(๑) ตัวอย่างที่ ๑ “พีลีลาจากน้อง กลีบต่างเคหัง
ปาลีลาวังเวินเส้น ไปคือสู้งทุงสิไลลาฟ้า
สาหนองสิลาบวก สวกสิลาแม่น้ำ
นางน้อง ค่อยอยู่ดีแต่เนอ”^{๓๗}

ความหมาย: พีลีลาจากน้องไปแล้ว เหมือนปลาที่ลจากน้ำ นกลาจากหนอง ขอให้ น้องอยู่สุขสบายดี

^{๓๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๔.

^{๓๕} สุระ อุณวงศ์ “ฃญา” หน้า, ๕๒.

^{๓๖} สำลี รักสุทธี, ฃญา, หน้า ๖๔.

^{๓๗} www.Eduzones.com/knowledge-2-1-1915.html. (๑๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๕)

(๒) ตัวอย่างที่ ๒ ฟันคิ่นนี้ฟันเป็นประหลาดต่าง

ฟันว่าเสาเรือนหนึ่งไปทางตะวันออก
 ฟันว่าปอกมิดได้ตักน้ำล่องหนี
 ฟันว่าชำมะรงเหลื่อมในมือกระเด็นแตก
 เกรงว่านาคเจ้าใจเลี้ยวจากเซียม^{๓๘}

ความหมาย: ฟันคิ่นนี้เป็นฟันประหลาด ฟันว่าเสาเรือนเอียงไปทางทิศตะวันออก ฟันว่าปอกมิดตัก น้ำไหล ฟันว่าแหวนเพชรในมือหล่นแตก เกรงว่าจะเป็นลางร้ายหรือน้องจะจากไป

(๓) ตัวอย่างที่ ๓ ฟันคิ่นนี้ฟันเป็นประหลาดต่าง

ฟันว่าช่างเผือกผู้พระอานเจ้าขึ้นจี่คือ
 เซียมก็ฟันผองขึ้นเทิงหัวช่างใหญ่
 เซียมกะหนีบได้ ไกลเจ้าคืบวา^{๓๙}

ความหมาย: ฟันคิ่นนี้ช่างประหลาด ฟันว่ามีช่างเผือกของหนุ่มบ้านอื่นมารับเอาน้องหนีไปไกลลับตา

(๔) ตัวอย่างที่ ๔ เว้าผู้ต่างบ้านปานฝากไข่ไว้ นาคาฝากปลาไว้หน้าแมว

ฝากแห้วไว้หน้าไก่น้อย ฝากก้อยไว้หน้าหมาจิ้งเหล่าน
 มันสิม้ามเมื่อใด^{๔๐}

ความหมาย: มีคนรักต่างบ้านก็เหมือนฝากไข่ไว้กับกา ฝากปลาไว้กับแมว ฝากเหยี่ยวไว้กับไก่ ฝากก้อยไว้กับหมา ไม่รู้มันจะงานเมื่อไร

๓.๓.๕ ผญาเกี่ยวพาราสิได้ตอบระหว่างหนุ่มสาว

(๑) ตัวอย่างที่ ๑ ญ. “โอน้ออ้ายเอย น่องนี้ปอดอ้อยช้อย
 เสมอตั้งตองตัด พัดแต่เป็นหญิงมาบมีชายสิมาเกี่ยว
 พัดแต่สอนลอนขึ้น บมีเครือสิเกี่ยวพุ่ม
 พัดแต่เป็นพุ่มไม้ เครือสิเกี่ยวกะบมี”^{๔๑}

ความหมาย: ฝ่ายหญิงตอบฝ่ายชายว่าน่องนี้ยังไม่มีแฟนแม้แต่คนมาคุยด้วยก็ยังไม่มีความหมาย

(๒) ตัวอย่างที่ ๒ ช. สุขซาบายหมั้นเสมอมันเครือเก่าบ่นอ เทิงพ่อแม่พี่น้องซาบายถ้วนอยู่สู่คนบ่เด

^{๓๘} www.esanclick.com/news.php?category=&No=7017 (๑๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๕).

^{๓๙} www.esanclick.com/news.php?category=&No=7018 (๑๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๕).

^{๔๐} www.esanclick.com/news.php?category=&No=7019 (๑๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๕).

^{๔๑} สุระ อุณวงศ์, “ผญา”, หน้า ๗๑-๗๒.

ญ. นื่องนี้ สุขซาบายหมั้น เสมอมนั้เครือเก่าอยู่คอกอ้าย เทิงพ่อแม่พี่น้อง
ซาบาย พร้อมคู่คน^{๔๒}

ความหมาย: มีความสุขสบายดีทั้งครอบครัว

(๓) ตัวอย่างที่ ๓ ญ. ถึงลืออยู่ฝากฟ้ากำฝ่ายเขาเขียว

กะคือกับอยู่หอแห่ง โสงเดียวกำ

ลือปีล้าชาวปีล้า บ่เห็นกวางมายามม้ง

ข้าวขึ้นเล้าจึงเห็นเจ้าเทอเดียวน้อ อ้ายเอ๋ย^{๔๓}

ความหมาย: ถึงจะอยู่ไกล โฟ้นผ่านฟ้าเขาเขียว ก็เหมือนกับอยู่หอแห่งเดียวร่วมห้อง
ลือปีผ่านไป ยี่ลือปีผ่านไป ไม่เห็นพี่มาเยือนกันบ้างเลย จนเกี่ยวเก็บข้าวขึ้นยุ้งแล้วนั้นแหละ
เพ็งจะเห็นได้พี่ครั้งเดียวเท่านั้นนะ พี่เอ๋ย

จึงพอสรุปได้ดังนี้ผลญาคำสอนหรือผลญากายิต คือ การใช้ ถ้อยคำที่กล่าวเป็นร้อยกรอง
สั้น ๆ แฝงไว้ด้วยคติธรรม คำเตือนใจ ผลญาปริศนา-ปัญหาทายิต คือ การใช้ถ้อยคำที่แทรกข้อคิด
ปรัชญา คติชีวิต ในเชิงเปรียบเทียบ ในถ้อยคำ ผลญากายิตสทกใจ ผลญากายิตเป็นเครื่องแสดงออกซึ่ง
วัฒนธรรมอย่างหนึ่งให้เห็นถึงเอกลักษณ์ของแต่ละชาติหรือสังคม ผลญาเกี่ยวพาราสิทั่วไปเป็นการ
แสดงออกถึงการใช้ถ้อยคำในการแสดงความรู้สึกที่มีต่อคนรัก ผลญาเกี่ยวพาราสิได้ตอบระหว่าง
หนุ่มสาว เป็นผลญาที่ใช้ในการโต้ตอบระหว่างหนุ่มสาว

๓.๓ คุณค่าของผลญาอีสาน

ผลญา ถือได้ว่าเป็นภูมิปัญญา และเป็นบทกวีของชาวบ้านอีสาน มีลักษณะสำคัญ
เฉพาะตัวซึ่งมากไปด้วยคุณค่าต่อสังคมและคนในสังคมนั้นๆ ในฐานะที่เป็นเครื่องมือในการสื่อสาร
ถ่ายทอดความรู้ของคนรุ่นก่อน สะท้อนสภาพสังคม ตลอดจนให้ความบันเทิงใจ ประเทืองอารมณ์
ซึ่งส่วนใหญ่เป็นกลุ่มชนในระดับชาวบ้าน เป็นผู้ใช้และรับรู้คุณค่าเหล่านั้น ผลญายังสะท้อนให้เห็น
ถึงสุนทรียภาพทางภาษาของคนอีสาน ในการใช้ภาษาของตนผู้ร้อยถ้อยคำให้ฟังดูไพเราะและมีศิลปะ
ปะชั้นเชิง อีกทั้งแฝงด้วยความหมายที่ลึกลับ เมื่อพินิจพิจารณาตามแล้ว ก็ให้เห็นจริง และสามารถ
นำไปเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตได้ อันจะเห็นได้จากผลญากายิต หรือจะใช้ในการเกี่ยวพาราสิ
เพื่อแสดงความรักใคร่และบ่งบอกสติปัญญาของตน อีกทั้งยังสามารถนำไปใช้ในการอวยพร

^{๔๒} www.isangate.com/word/paya_05.html (๑๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๕)

^{๔๓} www.esanclick.com/onsorn/?t=poe&s=grl (๑๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๕)

เพื่อให้ฟังดูแล้วมีมนต์ขลังศักดิ์สิทธิ์ และเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตน จึงถือได้ว่าผญาเป็นภูมิปัญญาและความชาญฉลาดของคนโบราณบัณฑิตอีสานโดยแท้จริง จากการศึกษาวิเคราะห์คุณค่าของผญาพบว่ามียุคค่าหลายประการ ดังนี้^{๔๔}

๓.๓.๑ เป็นสื่อในการถ่ายทอดความรู้สึกรู้สึก

ผญาเป็นสื่อที่นำความรู้สึกรู้สึกที่ดี เจตนาดีและความปรารถนาดีจากผู้พูดไปยังผู้ฟัง เช่น ผญาภายิต และผญาอวยพร ซึ่งผู้พูดต้องการให้ผู้ฟังมีความสุขและประสบผลสำเร็จในชีวิตหรือผญาแก้วย ซึ่ง เป็นผญาที่หนุ่มสาวใช้ เพื่อเป็นสื่อในการถ่ายทอดความรู้สึกที่มีต่อกันซึ่งสร้างความสัมพันธ์และกลายเป็นความรักในที่สุด

๓.๓.๒ เป็นสื่อในการอบรมสั่งสอน

ผญาที่นำมาใช้ในการสั่งสอนนี้มักจะเป็นผญาภายิต เพราะผญาประเภทนี้มีจุดประสงค์ใหญ่เพื่อการสั่งสอนให้ข้อคิดเตือนใจ ผญาประเภทนี้มักมาจากความเชื่อในทางศาสนา และความ เป็นจริงในชีวิต ที่จะแนะนำสิ่งที่ควรปฏิบัติสำหรับคนทุกชั้น ให้เหมาะสมกับบทบาทและฐานะของคนในสังคม ซึ่งเป็นการควบคุมพฤติกรรมของคนในสังคม ให้ดำเนินไปสู่ความสงบสุขตามที่สังคมต้องการ ผู้ใช้ภายิตคือพ่อแม่ซึ่งอยู่ในสถาบันครอบครัว คนเฒ่าคนแก่ซึ่งเป็นเครือญาติ ครูบาอาจารย์ พระสงฆ์ซึ่งอยู่ในสถาบันศาสนา

๓.๓.๓ เป็นสื่อในการโน้มน้าวจิตใจ

ผญา มีประโยชน์ในการโน้มน้าวจิตใจ ให้เกิดความสำเร็จในการสื่อสาร เพราะผญาประกอบด้วยคำพูดที่มีศิลปะในการเลือกใช้ถ้อยคำ เช่น การใช้เสียงสัมผัสหรือการเปรียบเทียบซึ่งจะก่อให้เกิดผลทางอารมณ์แก่ผู้ฟัง ให้มีความรู้สึกต่างๆ ได้ง่าย เช่น ในการเกี่ยวพาราสีของหนุ่มสาว ถ้าหนุ่มจะเกี่ยวสาวโดยใช้ถ้อยคำพูดธรรมดา ก็อาจจะไม่ทำให้เกิดความซาบซึ้ง ประทับใจ และโน้มน้าวจิตใจสาให้สนองตอบความรู้สึกของตนได้มากเท่ากับการใช้ผญา ซึ่งมีความงามทางภาษามากกว่า

๓.๓.๔ เป็นมรดกที่คุณค่าทางภาษา

ผญา มีคุณค่าทางภาษา เพราะเป็นสิ่งที่แสดงถึงเอกลักษณ์ของภาษาอีสาน เนื่องจากผญาเป็นร้อยกรองของคนอีสาน จึงได้นำเอาภาษาอีสานมาใช้เป็นจำนวนมาก ดังนั้นคำในผญาส่วนมากจึงเป็นคำภาษาอีสาน ที่มีลักษณะแตกต่างไปจากภาษาในท้องถิ่นอื่น เช่น คำวิเศษณ์ที่ทำให้มองเห็น

^{๔๔} นิตยา ภักดีจิตร, “ผญาภายิต: การศึกษาเชิงวิเคราะห์”, หน้า ๒๘-๒๙.

ภาพและลักษณะได้อย่างชัดเจน เช่นคำว่า “อ่องต่อง” บอกลักษณะของสิ่งต่างๆ ว่ามีสีสดใสน่าใหม่ เอี่ยม “ยาบยาบ” ใช้กับของที่มีริ้วสีมีแพรวพราวเป็นประกาย เป็นต้น

๓.๓.๕ เป็นภาพสะท้อนของสภาพทางสังคม

ผญา เป็นผลงานทางวรรณกรรมของมนุษย์ ได้สั่งสมมาหลายชั่วอายุคน ดังนั้นสิ่งที่ปรากฏในเนื้อหาของผญา จึงเป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงสภาพทางสังคมของชาวอีสานได้เป็นอย่างดี ไม่ว่าจะเป็นเรื่องการประกอบอาชีพ ซึ่งอาชีพหลักของชาวอีสานคืออาชีพเกษตรกรรม คำนิยมในการเลือกคู่ครอง โดยสิ่งที่ต้องพิจารณาเป็นประเด็นแรกคือ ความขยันขันแข็งมากกว่ารูปลักษณ์ ชาวอีสานยึดมั่นในเรื่องขนบธรรมเนียมประเพณีอย่างเคร่งครัด โดยเฉพาะยึดตามฮีต ๑๒ ครอง ๑๔ และศาสนาที่ชาวอีสานนับถือ เป็นการผสมผสานกันทั้งศาสนาพุทธ ศาสนาพราหมณ์ และผีสงเวทดา เป็นต้น

๓.๓.๖ ให้ความบันเทิงใจ

ผญาเป็นวรรณกรรมที่สร้างความบันเทิงใจให้แก่ผู้ฟังและผู้พูด อันเกิดจากการใช้คำที่คล้องจองกันหรือไม่คล้องจองกันก็ได้ แต่อาศัยเสียงสูงต่ำของพยางค์และการเล่นถ้อยคำ ทั้งที่สัมผัสสระและสัมผัสอักษร การใช้โวหารเปรียบเทียบ โดยใช้ถ้อยคำอุปมาอุปไมยกับธรรมชาติ โคนเฉพาะบรรยากาศของชนบทอีสาน ทำให้เกิดความไพเราะชวนฟังแล้วเห็นภาพพจน์ อีกทั้งเป็นการแสดงภูมิความรู้ของผู้พูดในเรื่องวาทศิลป์ ให้ความรู้รื่นเริงบันเทิงใจ เช่น ผญาสำหรับเกี่ยวพาราสี เป็นต้น ซึ่งในปัจจุบันบรรยากาศในการใช้ผญาในบางกิจกรรม เช่น การเกี่ยวพาราสี ค่อนข้างจะหาฟังได้ยาก จึงเป็นเรื่องสำคัญที่อนุชนรุ่นหลังผู้เป็นลูกหลานชาวอีสาน ควรจะช่วยกันอนุรักษ์ศิลปวรรณกรรมอันทรงคุณค่านี้ไว้ให้อยู่คู่กับชนเผ่าอีสานสืบต่อไป

๓.๔ ความสำคัญของผญาที่มีต่อสังคมชาวอีสาน

เมื่อพิจารณาจากตัวอย่างผญาอันเป็นวรรณกรรมมุขปาฐะชาวอีสานแล้ว นับว่าผญามีบทบาทต่อสังคมอีสานที่สืบทอดมาแต่อดีตจนถึงปัจจุบันอยู่ไม่น้อย ซึ่งมักจะแสดงออกมาในลักษณะต่อไปนี้^{๔๕}

^{๔๕} พระกิตติพงษ์ คาร์กษ, ผญา ภูมิปัญญาอีสาน, [ออนไลน์], แหล่งที่มา : <http://www.mcu.ac.th/>

site/articlecontent_desc.php?article_id=842&articlegroup_id=61 (๑๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๕)

๑. ฃญา มีบทบาทต่อการสั่งสอน การถ่ายทอดความรู้และสั่งสอนแก่ลูกหลาน ลูกศิษย์ ประชาชน ของพ่อแม่ ครูบาอาจารย์ และพระสงฆ์ นอกจากการถ่ายทอดโดยตรงแล้วยังการถ่ายทอดทางอ้อมด้วยการสังเกตความประพฤติของบุคคลแวดล้อมด้วยการปฏิบัติในกิจกรรมต่าง ๆ เช่น การบอกเล่า การประกอบพิธีกรรม การแสดงมหรสพ โดยใช้ถ้อยคำที่เป็นภายิตหรือฃญา เป็นสื่อ นำมาสอน เพราะฃญาเป็นถ้อยคำที่แฝงไว้ด้วยคติธรรมและมีความไพเราะสละสลวย รัศกุม ทำให้ผู้ฟังสามารถนำไปประพฤติปฏิบัติในทางที่ดั่งงามที่ถูกที่ควรได้

๒. ฃญา มีบทบาทต่อความบันเทิง คนอีสานมักจะกิจกรรมการเล่นและมหรสพ ประจำ ท้องถิ่นอีสานชนิดหนึ่ง คือ หมอลำ เมื่อคนอีสานมีงานประจำปีหรืองานบุญงานกุศลต่าง ๆ มักจะมีหมอลำซึ่งถือว่าเป็นศิลปะการแสดงที่เป็นภูมิปัญญาคู่มา กับคนอีสาน และในคำร้องของหมอลำที่แสดงนั้น ส่วนแต่เป็นถ้อยคำที่เป็นฃญาแทบทั้งสิ้น นอกจากฃญาที่เป็นคำร้อง(หมอลำ)แล้ว ก็ยังมีกรกล่าวฃญาโต้ตอบระหว่างกันและกัน เรียกว่า การจ่ายฃญา หรือแก้ฃญา พุคฃญา หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า ลำฃญาอยู่ย ลักษณะของการจ่ายฃญาคือ หมอลำหรือผู้เล่นจะนั่งเป็นวง ส่วนผู้ฟังอื่น ๆ ก็จะนั่งเป็นวงล้อมรอบ แล้วมีการจ่ายฃญากันและกัน และจะมีหมอแคนเป่าให้จังหวะไปด้วย บางครั้งการจ่ายฃญาก็มีในกิจกรรมอื่น ๆ เช่น เล่นฝ้ายหรือปั่นฝ้าย ฝ้ายชายก็จะลำเกี่ยวฝ้ายหญิง ส่วนฝ้ายหญิงก็จะเงินฝ้ายไปด้วยจ่ายฃญาไปด้วย นับว่าเป็นการสร้าง ความสนุกสนานให้กับคนอีสานเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะหนุ่มสาวอีสาน

๓. มีบทบาทต่อการอนุรักษ์วัฒนธรรมท้องถิ่นอีสาน คนอีสานเมื่อไปอยู่ในที่ใด ๆ ถ้าได้มีการจัดกิจกรรมร่วมกันหรือแม้กระทั่งคุยกันในกลุ่มของคนอีสานแล้ว สิ่งที่จะขาดไม่ได้ก็คือ การพูดฃญา สอดแทรกขึ้นมาในระหว่างการสนทนาเสมอ จึงเป็นการอนุรักษ์วัฒนธรรมประเภท मुखปาฐะของท้องถิ่นอีสานโดยทางอ้อม ทั้งเพราะฃญา เป็นวรรณกรรมประเภท मुखปาฐะหนึ่งใน ๖ ของวรรณกรรม मुखปาฐะถิ่นอีสาน ได้แก่

- ๓.๑ การเล่าเรื่องตำนานและนิทาน
- ๓.๒ การสวดสรภัญญ์
- ๓.๓ การอ่านหนังสือผูก
- ๓.๔ การแสดงหมอลำ
- ๓.๕ เพลงเต็ก
- ๓.๖ ฃญา

ดังนั้น ฃญา จึงเป็นวรรณกรรม मुखปาฐะที่มีบทบาทต่อสังคมคนอีสานมาก ทั้งยังเป็น เครื่องมือให้การศึกษาแก่คนในกลุ่มและสถาบันพื้นฐานทางสังคมมี ครอบครั้ว เป็นต้น นอกจากนี้ ยังสร้างความเพลิดเพลิน กระตุ้นความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันและคงความเป็นอีกลักษณะทางภาษา

แก่คนอีสานไว้ไม่ให้เสื่อมสูญไป เรียกได้ว่า ผลิตหรือคำคม ภาษอีสาน เป็นวรรณกรรมท้องถิ่นที่มีบทบาทหน้าที่ (functionalism) ที่สำคัญต่อคนอีสานตั้งแต่อดีตจนตราบเท่าปัจจุบันทุกวันนี้.

สรุปท้ายบท

สรุปประวัติความเป็นมาและคุณค่าของผลิตอีสาน ที่ได้ศึกษาประวัติความเป็นมาของผลิตว่า สังคมอีสานในสมัยโบราณ ผลิตเป็นวรรณกรรมท้องถิ่นอีสานซึ่งเกิดจากการอบรมสั่งสอนสมาชิกในสังคม ชาวอีสานเป็นอีกกลุ่มชนกลุ่มหนึ่ง ที่มีอุปนิสัยเป็นคนเจ้าบทเจ้ากลอนเหมือนกลุ่มชนภูมิภาคอื่นๆ ของไทย ดังนั้นเกี่ยวกับวัฒนธรรมทางภาษา จึงได้มีการพยายามผูกถ้อยคำเพื่อให้สัมผัสคล้องจองกัน โดยแรกๆ อาจสัมผัสกันเป็นถ้อยคำสั้นๆ แต่ต่อมาได้ขยายจนเป็นบทร้อยกรองขนาดยาว เพื่อสร้างเป็นผลิตสั่งสอน เมื่อถ่ายทอดผลิตออกมาแล้วคนอื่นๆ ที่ฟังแล้วมีความรู้สึกที่ดีและไพเราะ จึงมีการจดจำเป็นมุขปาฐะสืบทอด คุณค่าของผลิตอีสาน ถือได้ว่าเป็นภูมิปัญญา และเป็นบทกวีของชาวบ้านอีสาน มีลักษณะสำคัญ ถ่ายทอดความรู้ของคนรุ่นก่อน เป็นเอกลักษณ์เฉพาะตน จึงถือได้ว่าผลิตเป็นภูมิปัญญาและความชาญฉลาดของคนโบราณบัณฑิตอีสาน โดยแท้จริง จากการศึกษาวิเคราะห์คุณค่าของผลิต พบว่ามีคุณค่าหลายประการ เช่น เป็นสื่อในการถ่ายทอดความรู้สึก การอบรมสั่งสอน การโน้มน้าวจิตใจ เป็นมรดกที่คุณค่าทางภาษา เป็นภาพสะท้อนของสภาพทางสังคม และให้ความบันเทิงใจ

บทที่ ๔

ความเพียรในพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในผญาอีสาน

ใบบทที่๔ นี้ ผู้วิจัยทำการศึกษาสองอย่างคือ ศึกษาความเพียรที่ปรากฏในผญาอีสาน และ ความเพียรในพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในผญาอีสาน ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

๔.๑ ความเพียรที่ปรากฏในผญาอีสาน

ผญา เป็นวรรณกรรมท้องถิ่นอีสานซึ่งเกิดจากการอบรมสั่งสอนสมาชิกในสังคม ผญาภาษิต ได้อิทธิพลมาจากวรรณกรรมเกิดจากการละเล่นรื่นเริงของไทย และผญาภาษิตเกิดจากสถาปัตยกรรมของถิ่นอีสาน ซึ่งในช่วงแรกๆ นั้นเป็นการสืบทอดแบบจดจำกันมา ช่วงกลางก็มีนักปราชญ์ได้เขียน (งาน) ลงใบบาน ปัจจุบันนี้ก็มีนักปราชญ์ได้เขียนเป็นหนังสือและจัดออกเป็นหมวดหมู่อยู่พอสมควร แต่ตามที่คุณศึกษาได้ค้นคว้าขึ้นที่เกี่ยวกับความเพียรนั้นมีน้อยมาก ฉะนั้น ในการทำวิจัยครั้งนี้จึงต้อง ค้นหาจากแหล่งข้อมูลต่าง ๆ ทั้งเป็นหนังสือที่แต่งขึ้นโดยนักปราชญ์ในปัจจุบันนี้บ้าง และสอบถามครูบาอาจารย์ ผู้เฒ่าผู้แก่บ้าง พอรวบรวมนำมาเสนอได้ดังนี้ คือ

(๑) “ใจประสงค์สร้างกลางดงกะว่าท่ง

ใจประสงค์ก็คร้านกลางบ้านกะว่าดง”^๑

ความหมาย: ถ้าขยันมันเพียรอยู่กลางป่าก็เหมือนอยู่กลางหมู่บ้าน ถ้าเกียจคร้านอยู่กลางหมู่บ้านก็เหมือนในป่า

(๒) “ใจประสงค์หน่วยแก้วเมื่อขอแดนขวัญ

ใจประสงค์องค์อ้วนจึงค่อยเดินมาพี่”^๒

ความหมาย: ใจคิดว่าจะทำแล้วก็มีความเพียรพยายามที่จะทำให้ได้

(๓) “ใจประสงค์แล้วเมืองแก้วกะคันสอด

ใจประสงค์หน่วยแก้วในถ้ำกะก่นหา”^๓

^๑ สุระ อุณวงศ์, ผญา, พิมพ์ที่บริษัท ขงสวดีอินเตอร์กรุ๊ป จำกัด, ๒๕๕๑, หน้า ๕๒-๕๓

^๒ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๔.

^๓ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๘.

ความหมาย: ถ้าใจคิดว่าจะทำแล้วไม่ว่าของนั้นจะได้มาด้วยความยากลำบากอย่างไรก็จะพยายามค้นหาเอามาให้ได้

(๔) “เฮ็ดกินอย่าค้ำน เข้าบ้านอย่าอาย เห็นคนตายอย่าขี้เดียว”^๔

ความหมาย: การทำมาหาเลี้ยงชีพต้องอาศัยความขยันหมั่นเพียร ไม่ควรจะละอายไม่ว่าจะประกอบอาชีพใดก็ตาม หากสุจริตก็ควรทำ และถ้าหากเห็นคนได้รับความทุกข์ก็ควรช่วยเหลือตามฐานะและความพอดี อย่าได้รังเกียจ

(๕) “จงให้พากันฟ้าครองบุญให้ตั้งต่อ สู้คนแหล่ว
บุญนี้เป็นแก่นแท้ พากันสู้สวรรค์แท้แหล่ว”^๕

ความหมาย: ให้ตั้งใจเพียรพยายามต่อการทำบุญหรือทำความดีกันทุกๆ คน เพราะบุญนั้นเป็นแก่นแท้ของชีวิต ย่อมสามารถพาขึ้นสู่สวรรค์ได้

(๖) “อันว่ากรรมดีฮ้าย ทั้งสองบุญบาป / ไผ่ผู้สร้างก่อไว้ผลก็ได้แก่เขา”^๖

ความหมาย: กรรมดี กรรมชั่ว อยู่ที่บุญและบาป ใครทำเอาไว้ผลก็จะเกิดแก่บุคคลนั้น เข้าทำนองว่าควรพยายาม ทำดีได้ดี ละชั่วได้ชั่ว

(๗) “เป็นขุนนี้วิชาให้มีมากอย่าได้เป็นคั้งหนึ่งแห่ง
มาจวบพ้อไฟไหม้คคอง”^๗

ความหมาย: การที่เป็นขุนเป็นเจ้านายเป็นข้าราชการเป็นนักการเมืองเป็นนายกรัฐมนตรีนายกรัฐมนตรี จะต้องมีความเพียรพยายามที่วิชาความรู้หมั่นศึกษาวิชาให้มากยิ่งขึ้น อย่าให้เหมือนกับหนึ่งแห่ง เมื่อถูกไฟเผาก็มีสภาพไม่เหมือนเดิม แต่จะคงอ

(๘) “ครันเจ้าหวังอยากได้ เป็นใหญ่คองเมือง
หวังอยากเป็นครุคน ให้ฮ่ำเฮียนควมฮู้”^๘

ความหมาย: หากจะปกครองบ้านเมือง หรือเป็นผู้นำคนอื่น สอนคนอื่น ก็ต้องอาศัยวิชาการความรู้ที่ได้จากการศึกษาเท่านั้น ผู้คนในสังคมจึงจะยอมรับนับถือให้เป็นใหญ่และเป็นผู้นำที่ก้าวหน้าได้

^๔ <http://www.eduzones.com/knowledge-2-1-1915.html>. (๑๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๕)

^๕ บุญเกิด พิมพ์วรรณเมธากุล, ฆะทยา ภูมิปัญญาท้องถิ่นชาวอีสานและคนลาวล้านช้าง, หน้า ๑๕๑.

^๖ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๒.

^๗ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒๓.

^๘ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๒๑.

(๘) “ลูกเอ๋ย เงินค่าแก้วบ่ห่อนมาหาสิบมาเสียเลยคนผู้ใดมีคร้าน เงินบ่หาญมาใกล้สิหนีไกลบ่ได้อยู่ เพราะว่าเจ้าชู้คร้านเงินแก้วจั่งบ่มี เพราะว่าเงินค่านี มีตายแต่ผู้หมั้น ผู้ชู้คร้านเงินค่าแก้วบ่อยู่นำ ลูกเอ๋ย”^๕

ความหมาย: เงินไม่ใช่สิ่งที่จะมาหาเรา ถ้าเราเกียจคร้านก็ไม่มีหวังที่จะได้เงินมา ต้องมีความขยันหมั่นเพียรทำงานจึงจะได้เงินมา

(๑๐) “มีเงินหลายมิพิแหล้ว แต่ใช้จ่ายในทางเสีย ทุกข์เอาเหลือบ่มีเงินเพราะจ่ายทางยาบ้า จ่ายสุราหรือเหล้าของบ่คิมมีแต่โทษเงินเลย โกรธเคียดเค้นหนีจ้อยขาดกระเป่า เพราะมือแลงมือเข้าเหล้าขวดใหญ่หมากก๊ากินลงไปบ่มีเขาลือย่นำจั่งใด ได้ กระเป่าเลยเอ ให้หาเงินอยู่ว่อนๆ ให้ท่อโคะบ่ย่อนกระเป่าแห่งเกิดห่างเงิน”^{๑๐}

ความหมาย: หาเงินมาได้ก็เอาไปใช้จ่ายไม่ถูกทางเงินก็หมดไปกระเป่าก็แห้ง ไม่มีความเพียรพยายามในการเก็บเงินเอาไว้ใช้ในยามจำเป็น

(๑๑) “ให้ตื่นตึกคือกา ให้หากินคือไก่”^{๑๑}

ความหมาย คือ ให้ลูกแต่เช้าเหมือนกา และให้หาอาหารเหมือนไก่ เป็นการสอนให้คนเรารู้จักเพียรพยายามทำมาหากินแต่เช้าตรู่ จะได้งานมากกว่าคนที่ตื่นสาย ขณะเดียวกัน ก็ให้รับประทานเหมือนแม่ไก่ ได้แก่ พาลูกๆ กินอาหารอย่างระมัดระวังภัย รู้จักเลือกสิ่งใดว่าควรกินไม่ควรกิน เหมือนคนเรารู้ว่าสิ่งใดควรบริโภค หรือไม่ควรบริโภค

(๑๒) “เพิ่นว่าวันศีลนั้น ให้ทำบุญตักบาตร
ครันผู้ใดอยากขึ้น เมืองฟ้าให้หมั้นทาน
ให้หมั้นทำข้าวข้ม ยมมะนาให้หมั้นฝัง
หวังนิพพานอยู่ใจๆ ปานนั้นจึงเพื่อพอ”^{๑๒}

ความหมาย มีความชัดเจนในตัวแล้วว่า ในทุกวันพระหากผู้ใดทำบุญใส่บาตรทุกครั้ง บริจาคทาน ก็เป็นเหมือนสร้างสะพานไว้ข้ามฝั่งไปสู่พระนิพพาน ไม่ตกเป็นเหยื่อของความตายไปเฉยๆ

(๑๓) “เป็นชายขอให้เป็นชายแท้ อย่าเป็นชายแถมแท้

^๕ บุญนาค พินิจพล, “พ่อแม่สอนลูก,” (สำนักพิมพ์ลูก ส.ธรรมกัคดี) ๒๕๕๐, หน้า ๓๘.

^{๑๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๘.

^{๑๑} ประมวลพิมพ์เสน, อธิบายผญาเล่ม ๑, (เล่ม ๑๐), ๒๕๔๕, หน้า ๕.

^{๑๒} บุญเกิด พิมพ์วรรณธากุล, ยาสอนหลาน, หน้า ๑๘.

ชายก็ชายแท้ๆ

ตมนั่นอย่าปน^{๑๓}

ความหมาย: เป็นผู้ชายที่แท้ ไม่มีอย่างอื่นเจือปน (คือ อย่าเป็นหญิงครึ่งชายครึ่ง) เช่น มีความเพียรพยายามต่อการทำงาน อดทน ต่อสู้ กล้าหาญ ไม่โลเล ไม่ใจเสาะ เป็นต้น

(๑๔) “เป็นคนให้

ลักษณะนามปลวก

หากช่างอยู่ หากช่างอื่น

คุณจีนให้ใหญ่สูง”^{๑๔}

ความหมาย: เกิดเป็นคนให้มีลักษณะเอาการเองงาน อดทน ขยันขันแข็ง สร้างฐานของตนให้เจริญใหญ่โต เหมือนกับปลวกแม้จะตัวเล็ก แต่สามารถสร้างที่อยู่ใหญ่ได้ โดยความเพียรพยายาม

(๑๕) “ตกกะเทินว่าได้ป่า

จีน่าสอนหมดสูง่า

ง่าชี้ได้ออกจากฮั่ว

จั่งสอนเข้าใส่สวน”^{๑๕}

ความหมาย คือ ถ้าตัดสินใจจะทำอะไรแล้ว ย่อมจะติดตามผลให้ทราบความจริง สิ่งใดออกนอกกลุ่มนอกทาง ก็จะเพียรพยายามจะติดตามมาไว้ให้หมด จึงจะสำเร็จเด็ดขาด จะต้องทำให้ถึงที่สุด ขุดให้ถึง

(๑๖) “โลกมันตั้งเที่ยงหมั้น คือ เกิด แก่ เจ็บตาย แท้หน้า

เป็นผู้ชายคะนึ่งคิด เกิดตายให้เห็นแจ่ง

ศีลห้าศีลแปดคนั้น โลกแต่งแต่ประถม แท้ตาย

ในศีลทานเสาหมั้น คะนึ่งให้เห็นแจ่ง

ชายนั้นเว่นชั่วไว้เฮ็ดแต่ทางดี

อย่าประมาทศีลทาน ชาติชายสกุลกล้า”^{๑๖}

ความหมาย: ในโลกนี้มีเกิดแก่เจ็บตายเป็นสัจธรรม เกิดเป็นลูกผู้ชายต้องใช้ความเพียรพยายามหมั่นคิดคำนึงให้เข้าใจแจ่มแจ้งในเรื่องนี้ อนึ่งศีลห้า ศีลแปด นั้นมีมาตั้งแต่ก่อนแล้ว ต้องเพียรพยายามรักษาศีล และทำบุญทำทาน เว้นการทำชั่วทำแต่ความดี อย่าประมาทในศีลทาน จึงจะได้ชื่อว่า เป็นชายสกุลกล้า

^{๑๓} อุดม บัวศรี, วัฒนธรรมอีสาน, หน้า ๔๑.

^{๑๔} ประมวล พิมพ์เสน, อธิบายผลญา ๑, หน้า ๑๕.

^{๑๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๒.

^{๑๖} บุญเกิด พิมพ์วรมหาคุณ, หมายเหตุ ภูมิปัญญาท้องถิ่นชาวอีสานและคนลาวล้านช้าง, หน้า ๑๘๗-๑๘๘.

(๑๗) “อย่าได้ประมาทมาง มัวนั่งนอนเฉย ให้ฮีบไววาลูก ฟังนำการยาว”

ความหมาย: อย่าประมาท นั่งนอนรออยู่เฉยๆ ควรเพียรพยายามลูกทำกิจการงานต่างๆ ของตน

(๑๘) “มันหากเหลือแสงควายบักเลเมา อดสาเล็มกินหญ้าอ่อน
ดั่งแม่นเกาะน้อยๆ เป็นหน้าอีดู หน่ายเค้”^{๑๗}

ความหมาย แม้ว่ากระบือตัวแก่ที่มีเขาคดงอไม่ตรง เพียรพยายามเล็มหญ้ากินหญ้าอ่อน แขนงกระระน้อยเสียดัง (กระดิ่งใส่คอ) นำสมเพช ไม่ควรเบื่อหน่าย มีความหมายสอนให้รู้คุณบรรพชน ผู้ได้ลงทุนแรงกายแรงใจหาทรัพย์สินไว้ให้แล้ว ยังประหยัด กินแต่น้อย เป็นคนน่ารัก น่าเอ็นดู ไม่ควรเบื่อหน่ายท่าน หรือลืมนุคุณท่าน

(๑๙) “ดินปู่ นับมือปู่ ดินข้าง นับมือแหลม”^{๑๘}

ความหมาย คือ คนเราหากหมั่นฝึกฝน ขยันหมั่นเพียรยอมฉลาดได้ดีไปเอง

(๒๐) “อย่าฟ้าฮ้อนให้ฮีบกล่อมเอาเย็น
ให้ค้อยำเพ็ญเพียรสืบแปลงคราวแก่น”^{๑๙}

ความหมาย คือ จะทำอะไรก็อย่ารีบร้อนจนเกินไป แต่ให้เพียรพยายามทำไปเรื่อยๆ อย่าหยุด อย่าทอดถอนงานก็จะสำเร็จ

(๒๑) “บ่ให้ขี้คร้าน มั่งง่ายนอนเว็น เวียกไฮ้ให้หา เวียกนาให้สร้าง”^{๒๐}

ความหมาย คือ อย่ามัวเกียจคร้านการงาน ไม่ทำมัวแต่เล่นมัวแต่นอน ด้วยการผัดวันประกันพรุ่ง แต่ให้เพียรพยายามทำไม่ว่าจะเป็นการทำไร่ทำนาก็ต้องทำ

(๒๒) ให้เจ้าคอยเพียรสร้าง เสมอแดนแบ่งซ่อ

ให้สร้างก่อสืบไว้ เสมอฝั่งสืบฮัง^{๒๑}

ความหมาย คือ ให้ขยันเพียรพยายามสร้างตัวเหมือนฝั่งสร้างรัง

^{๑๗} ประมวล พิมพ์เสน, อธิบายผลญา ๑, หน้า ๕๗.

^{๑๘} สาลี รักสุทธี, ปรัชญาการดำเนินชีวิตอันล้ำค่าของชาวอีสาน ผญา, หน้า ๖๓

^{๑๙} www.eduzones.com/knowledge-2-1-1915.html.

^{๒๐} สีน้า จันทรเพ็ญ, “มูลมั่งดั่งเดิม”, ม.ปป., หน้า ๑๗๗.

^{๒๑} <http://www.baanmaha.com> (๑๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๕)

(๒๓) การงานนี้ อุปสรรคแสนหมู่

เกิดเป็น คนต้องสู้ อย่าถอยร่นหลีกหนี^{๒๒}

ความหมาย คือ เกิดเป็นคนต้องขยันหมั่นเพียรต้องหนักเอาเบาผู้

(๒๔) อันว่าเงินคำแก้ว แนวนายากพานพบ ลางเถื่อนมีในมือ กะเป่าแปนปานล้าง

อันว่าเงินคำแก้ว มีหลายแต่ผู้หมั่น ผู้ได้จ้คร้าน หาได้กะบ่หมาน^{๒๓}

ความหมาย คือ สอนให้เป็นคนที่มีความขยันหมั่นเพียรในการหาทรัพย์สินเงินทองเพราะเงินทองนั้นเป็นของที่หาได้ยาก อย่าเป็นคนดีแต่จ่าย ต้องรู้จักหาทรัพย์สินเมื่อได้แล้วก็ต้องรู้จักวางแผนใช้จ่ายว่าสิ่งใดควรจ่ายสิ่งใดไม่ควรใช้จ่าย รู้ว่าอะไรจำเป็นก่อนหลังมากน้อย อะไรควรเก็บออมเอาไว้ใช้ในยามฉุกเฉินเจ็บป่วยหรือเมื่อแก่ชราไม่มีแรงหา ไม่นิยมทำอะไรใช้จ่ายเปลืองไม่คำนึงถึงประโยชน์ความจำเป็น ก็คืออย่าใช้จ่ายตามกระแสนิยม และสำคัญที่สุดคือต้องเป็นคนที่ขยันหมั่นเพียรจึงจะมีเงินมีทองได้

(๒๕) ตื่นเช้ากินยอดฟ้า ตื่นสายกินขวยจีไก่ไป^{๒๔}

ความหมาย คือ สอน ให้เป็นคนตื่นตั้งแต่เช้า ให้ขยันหมั่นเพียรในการทำงาน ไม่เป็นคนงอมืองอเท้า รีบเร่งในการทำงานก็จะได้รับสิ่งที่ดีหากตื่นแต่เช้าก็จะทำงานได้มากก็จะมีรายได้มาก ทำการงานอะไรก็จะทันกับคนอื่น ๆ แต่ถ้านอนตื่นสายหรือขาดความกระตือรือร้นไม่มีการวางแผนก็จะหากินไม่ทันคนอื่น ๆ ก็จะพบกับความล้มเหลวยากจนในที่สุด

(๒๖) ให้ตื่นเด็ก็คือกา ให้หากินคือไก่^{๒๕}

ความหมาย คือ สอน ให้เป็นคนขยันหมั่นเพียรในการทำมาหากินในทางที่สุจริต ก็คือให้รีบตื่นแต่เช้าตรู่วิ่งไปทำงานเหมือนกับกาที่ตื่นแต่เช้าออกหากิน และให้ขยันในการทำงานแม้จะไม่มีก็ให้พยายามสู้ขยันขันแข็งอย่างมืองอ เท้า ขยันสู้ขยันหาเหมือนไก่ที่ขยันสู้ขยันหาอาหาร เก็บเล็กเก็บน้อยต่อไปก็จะได้มากขึ้นเอง

^{๒๒} <http://www.baanmaha.com> (๑๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๕)

^{๒๓} www.p-esan.com/index.php?lay=show&ac=article&Id=539017419 (๑๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๕)

^{๒๔} www.p-esan.com/index.php?lay=show&ac=article&Id=539017419 (๑๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๕)

^{๒๕} www.p-esan.com/index.php?lay=show&ac=article&Id=539017419 (๑๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๕)

(๒๓) *ไฟลิวาแปงสว่างส่องให้หนูอยู่ คันปากบ่กัตตีนบ่ถิ้นสังสิได้อู่ฮู่*

ความหมาย คือ สอนให้เป็นคนพึ่งพาตนเอง อย่าหวังรอให้คนอื่นช่วยเหลือ ให้เป็นคนขยันขันแข็งในการทำงาน รู้จักใช้สิ่งที่ตนมีอยู่ช่วยในการสร้างฐานะความเป็นอยู่ของตน อย่างมีวิวัฒนาการ โทษว่าสิ่งนั้นไม่มีสิ่งนี้ไม่ ไม่มีใครช่วยเหลือ ตนเองพอมีอะไรก็ทำสิ่งที่ตนมีอยู่ให้ดีที่สุดก็จะประสบผลสำเร็จในที่สุด เปรียบ เหมือนกับหนูไม่มีใครไปสร้างรังให้หนู หนูไม่มีจอมไม่เลียมไม่มีรถแทรกเตอร์ แบคโฮว์ มันอาศัยปากกัดตีนถีบมันก็ยังสามรถสร้างรูขนาดใหญ่สำหรับเป็นที่อยู่อาศัยของมันได้ เหมือนกับคนที่ไม่มีเงินก็ให้อาความขยันหมั่นเพียรและการประหยัดคอดออมในการใช้จ่าย สักวันหนึ่งก็จะพบกับความสำเร็จได้

(๒๔) *“คบคนดีเป็นศรีแกโต คบคนชั่วอัปป่าชัย”^{๒๖}*

ความหมาย คือ สอนให้เป็นผู้ที่รู้จักเลือกคบกับคน ให้ คบหาสมาคมกับคน คนที่มีความซื่อสัตย์ สุจริต ขยันหมั่นเพียร ไม่มีมั่วสุมสิ่งที่จะนำไปสู่ความเสื่อมจะพลอยทำให้ตนเองได้แบบอย่าง ได้รับคำชี้แนะในทางที่ถูกที่ควรก็จะนำไปสู่ความสำเร็จรุ่งเรืองในอนาคต หาก คบกับคนที่ไม่ดีเสีย คร้าน เป็นคดโกง เห็นแก่ตัว ไม่รู้จักทำมาหากิน เอาแต่เที่ยวเตร่เล่นการพนัน ก็จะชักชวนไปในทางที่ไม่ดีและจะนำพาไปกระทำความชั่วได้รับความเดือดร้อนเสีย ทรัพย์สิน ครอบครัวญาติมิตรวงศ์ตระกูลเสื่อมเสียในที่สุด

(๒๕) *“ตกหมูขุน ต่อยขุนเกือม้า ตกหมูข้าส่อยข้าพายไซน*

ตกหมูโจรชอยโจรหาบไทเหล่า”^{๒๗}

ความหมาย คือ สอน ให้เป็นคนขยันหมั่นเพียร ไม่เกียจคร้าน ให้รู้จักการพิจารณาในการช่วยเหลือคนทุกชนชั้น ไม่ว่าจะไปอยู่กับเจ้าขุนมูลนายก็ให้ช่วยกิจการงาน ไม่ว่าจะอยู่กับข้าทาสบริวารก็ต้องช่วยเหลือการทำงานแม้จะเป็นงานที่หนักก็ควรแบ่งเบา หรือแม้แต่เข้าไปในหมูโจรก็ต้องช่วยหาบหามไทเหล่า ก็คือไปอยู่ที่ใดอยู่เฉยเฉยต้องช่วยเหลือกิจการงานของคนนั้นเพื่อเป็นการศึกษา จะได้รู้จักและนำไปใช้ในการดำเนินชีวิต ให้ เป็นที่ไม่เลื่องงานว่างงานใดเป็นงานต่ำหรืองานสูง สามารถทำงานได้ทุกประเภท และให้เป็นคนที่มีประโยชน์ต่อทุกคนทุกหนแห่งที่เข้าไปอยู่ ทำตนให้เป็นประโยชน์ของสังคมนั่นเอง

^{๒๖} www.p-esan.com/index.php?lay=show&ac=article&Id=539017419 (๑๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๕)

^{๒๗} www.p-esan.com/index.php?lay=show&ac=article&Id=539017419 (๑๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๕)

(๓๐) “บ้านใกล้บ่ออีตเคื้อ ไปทางเฮืออีคน้ำ”^{๒๘}

ความหมาย คือ สอนให้คนมีความกระตือรือร้น ให้มีความขยันหมั่นเพียรรู้จักหาทรัพย์ แม้ว่าจะมีมากอยู่แล้วไม่ใช้อยู่อย่างประมาทว่าทรัพย์สินหรือสิ่งต่างๆอยู่รอบตัวเรามีเยอะแยะ แต่มันมี วันหมดหาก ไม่หาไม่รีบฉกฉวยหรือวางแผนนำมาใช้ก็จะได้รับความเดือดร้อนในภายหลัง อย่ายเป็น คนเกียจคร้าน ซึ่งความมั่งคั่งร่ำรวยทำให้คนเกียจคร้านไม่หาทรัพย์แล้วก็จะกลายเป็นคนยากจน ในอนาคตแม้เป็นลูกมหาเศรษฐีถ้าไม่รู้จักเสาะแสวงหารักษาทรัพย์สินที่มีมากมายพอไม่มีพ่อแม่ก็จะใช้ จ่ายทรัพย์หมดไปโดยไร้ประโยชน์จะได้รับความเดือดร้อนในที่สุด

(๓๑) ทุกข์ให้เลี้ยง ปากเกลี้ยงให้ไหลหนี^{๒๙}

ความหมาย คือ ให้ รู้จักเลือกอุปการะดูแลคน ถ้าคนที่ยากจนแต่มีความขยันขันแข็งจริงใจ ให้อุปการะเลี้ยงดูเอาไว้ แต่หากคนที่ประจบสอพลอ จักจี้จ ไม่มีคุณภาพบ่นบ่นดีแต่พูดไปวันๆ ให้รีบไล่หนีไปห่างๆอย่าสนับสนุนอุปการะ ตักวันจะนำความเดือดร้อนมาให้ได้

(๓๒) “เที่ยวทางบ่สุดเส้น อย่าถอยหลังให้เขาเหยียบ
ตายขอให้ตายหน้า (หน้า)พุ่น เขาจ้งย่องหว่า (ว่า)หาญ”^{๓๐}

ความหมาย คือ จะทำอะไรให้ตั้งใจทำจริงจังกวางแผนให้แน่วแน่ ให้กระทำด้วยใจจดจ่อ มีความงามเพียรพยายาม คืบคั้น ไปให้ถึงที่สุด ไม่ ใช่ว่าจะไปได้นิดหน่อยพอเจอกับปัญหาอุปสรรคก็ ขอมแพ้ถอยถอยละทิ้งความพยายาม ขาดความอดทน ไม่ต่อสู้เพื่อ เอาชนะกับอุปสรรค เหมือนเดินทาง ไปยังถึงที่หมายแล้วหวนกลับไม่ได้ประโยชน์อะไร เมื่อได้ลงมือกระทำพิจารณาวางแผน ตัดสินใจแล้วต้องกระทำให้สำเร็จหากไม่สำเร็จก็ให้ถึงที่สุด คือต้องศึกษาปัญหากระทำต่อไปไม่ย่อ ท้อแท้(ให้ชี้ชัดว่า ปัญหาในวันนี้ คือ ผลสำเร็จที่เราแก้ปัญหามาในวังก่อน หากไม่มีปัญหาก็คือรู้ว่าประสบ ผลสำเร็จ ปัญหาไม่ว่างได้มีไว้ให้หนี หากหนีปัญหาจะเป็นผู้แพ้ในทันที) แม้จะไม่ประสบผลตามที่ คาดก็อย่าให้อับจนเพราะท้อแท้ คนเขาจ้งจะยกย่องสรรเสริญว่าเป็นคนกล้าหาญ

^{๒๘} www.p-esan.com/index.php?lay=show&ac=article&Id=539017419(๑๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๕)

^{๒๙} www.p-esan.com/index.php?lay=show&ac=article&Id=539017419(๑๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๕)

^{๓๐} www.p-esan.com/index.php?lay=show&ac=article&Id=539017419 (๑๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๕)

(๓๓)) นอนคว่ำใส่(ให้)เบี่ยงเชือกควาย นอนหงายให้เบี่ยงไพลหญ้า^{๓๑}

ความหมาย คือ ให้เป็นคนที่มีความรอบคอบ มีสติอยู่ตลอดเวลา ไม่ว่าจะนั่งหรือนอน ต้องเป็นคนที่ทันเหตุการณ์ ขยันหมั่นเพียรศึกษาหาความรู้อยู่ตลอดเวลา และสามารถปรับตัวเอง ปรับปรุงบ้านเรือนความเป็นอยู่ให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อม ให้สามารถเข้าได้กับทุกสถานการณ์ และต้องเป็นคนที่มีความเฉลียวฉลาด กล้าตัดสินใจว่าจะไรควรทำไม่ควรทำ อาทิ หากนอนก็ให้ดูว่าเชือกควายของตนเป็นอย่างไรสมควรที่จะเปลี่ยนหรือยัง หากมองดูที่หลังคานั้นชำรุดทรุดโทรมหรือไม่ควรปรับเปลี่ยนหรืออย่างไร หรือ อีกนัยหนึ่งก็คือ ให้รู้จักดูสังเกตฐานะของคนว่าอยู่ฐานะใดควรกระทำตนอย่างไร นำมาเป็นแบบอย่าง คือ ไม่มองเพียงมุมเดียวต้องรู้ว่าฐานะต่ำสูงร่ำรวยขัดสนเจ็บใจควรกระทำตนอย่างไรจึงจะไม่เกิดความเดือดร้อนแก่ตนเองและผู้อื่น

(๓๔) “เกิดเป็นคนอย่าได้เป็นคนเล่นการพนันเบี้ยวบอก

ขอให้เพียรก่อสร้างเมื่อน้ำจึงสูงเฮือง”^{๓๒}

ความหมาย คือ เมื่อเกิดเป็นคนอย่าได้เล่นการพนันขันต่อ ขอให้มีความเพียรพยายามสร้างคุณงามความดี ในภายภาคหน้าจึงจะเจริญรุ่งเรือง

(๓๕) ...“คันทหากเป็นตาหย้าให้ทำกินฟ้าวฟัง

อย่าได้นั่งเค้าม้ามัวเว้าหากบดี”^{๓๓}

ความหมาย คือ ถ้าเราอยากได้ให้รับชวนขวยเพียรพยายามทำมาหากิน อย่ามัวแต่นั่งพูดเฉยๆ แล้วจะไม่ได้อะไร

(๓๖) “โพนหากคือดินพื้นปฐพีเสมอหมู่หลานเอย

ปลวกหากเฮ็ดสู่มื่อเลิงเลื่อยจึงใหญ่มา..”^{๓๔}

ความหมาย คือ ไม่มีอะไรที่เกิดขึ้นมาเอง โดยไม่มีเหตุไม่มีผลแม้แต่จอมปลวกที่ใหญ่โตสูงก็ยังสามารถปลวกเป็นสิ่งทำขึ้น คนเราก็เช่นเดียวกันถ้าไม่มีความขยันหมั่นเพียรประกอบกิจการงานแล้วก็

^{๓๑} www.p-esan.com/index.php?lay=show&ac=article&Id=539017419 (๑๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๕)

^{๓๒} บทสัมภาษณ์ พระครูสุภกิจมงคล เจ้าคณะตำบลกาบิน อำเภอกุดข้าวปุ้น จังหวัดอุบลราชธานี วันที่ ๓๐ มกราคม พ.ศ. ๒๕๕๓.

^{๓๓} <http://www.eduzones.com/knowledge-2-1-1915.html>. (๑๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๕)

^{๓๔} บทสัมภาษณ์, เจ้าอธิการสุรสิทธิ์ ขนุดิโก เจ้าอาวาสวัดชัยมปติฐาราม เจ้าคณะตำบลหนองเต่า อำเภอดงหลวง จังหวัดอุบลราชธานี วันที่ ๓๐ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๕๓.

อย่าหวังว่าจะได้ทรัพย์มาเป็นของตัวเองต้องอาศัยความอดทนขยันหมั่นเพียรทำงานเก็บเก็บเท่านั้นจึงจะได้

(๑๗) กุญชรช้าง พลายสารเกิดอยู่ป่า

ยังได้มาอยู่บ้าน เมืองกว้างกลมขุน^{๓๕}

ความหมาย คือ คนเราต้องมีความขยันพยายามเรียนและทำความดีมีความรู้จะได้รับตำแหน่งหน้าที่การงานสูง

(๑๘) เงินค่าแก้ว หายากนานพบ

กลางเทอมีในมือ ก็เล่าแปนปานล้าง

เงินค่านี มีหลายแต่ผู้หมั่น

ผู้ซื้อคร้าน หาได้กะบ่หมาน^{๓๖}

ความหมาย คือ ต้องมีความขยันหมั่นเพียรเงินทองทรัพย์สมบัติจะได้มาและมีมากสำหรับคนขยันเท่านั้น คนขี้เกียจถึงจะได้มาก็แต่น้อย

(๑๙) บวยบ่มีตำม ลิสูญทรงเลียบเล่า

เขาสิเอินว่าโปะหมากพร้าว บ่มีเอินว่าบวย^{๓๗}

ความหมาย คือ ต้องมีความเพียรทำความดีคนเราเกิดมาไม่มีศีลธรรม เท่ากับเกิดมาเปล่าๆ ไม่ต่างกับสัตว์ทั่วไป

(๔๐) หล้าปากคอก อย่าได้เล่าเวียนกัค

ให้ไปหากินไกล ป่าหญ้าคาเขียวอ้วน^{๓๘}

ความหมาย คือ สินทรัพย์ที่มีอยู่แล้วจงเก็บออกมาไว้ ให้ขยันหมั่นเพียรหาทรัพย์เพิ่มให้มากจะดีกว่าเพราะมีอยู่แล้วจะจับจ่ายใช้สอยเมื่อใดก็ได้

(๔๑) คันบ่สู้ ให้เจ้าหมั่นเฮียน ให้ภาคเพียร จนถึกบ่อง

คันบ่ลอง หากบ่สู้ อย่าอูดู้ ว่าแต่ตนดี

อันของฟรี อย่าหลงไกลมก ให้รู้จัก ระมัดระวัง

^{๓๕} สำลี รักสุทธิ,พญา, หน้า ๒๐

^{๓๖} สำลี รักสุทธิ, พญา, หน้า ๓๘

^{๓๗} สำลี รักสุทธิ,เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๖

^{๓๘} สำลี รักสุทธิ,เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑๔

คนเขาชั่ง เจ้าอย่าไปใกล้ ไฟอาจไหม้ หากมีของร้อน
ให้จักผ่อน คั่งไม้สั้นยาว หากสีก้าว อย่ามัวเหลียวหลัง
อาจสืฟัง หากเหยียบบ่หม่ม^{๓๕}

ความหมาย คือ ให้ขยันหมั่นเพียรในการศึกษาเล่าเรียนถ้าไม่รู้ให้ถาม
(๔๒) เก็บมือนี้ออยกินมือนี่อื่น

หลายหมื่นพร้อม พอได้พึงเย็น^{๔๐}

ความหมาย คือ ให้เพียรพยายามรู้จักประหยัดอดออม เก็บเล็กผสมน้อย เก็บทีละน้อยจะ
ได้มากเอง

(๔๓) เขากววยโพน อย่าเฮ็ดค้ำพร้าว

ทั้งสาคค้ำ อย่าได้บูเฮือน

คนใจเปื้อน อย่าเอาเป็นมิตร^{๔๑}

ความหมาย คือ ควรเพียรพยายาม ทำสิ่งที่ดีสิ่งที่ไม่ดีไม่ควรทำ

(๔๔) ตองตอยผ้า ผืนเดียวช้อยขาด

เหน็บเดี่ยวพุ่นยังเดี่ยวที่ เหม็ดมือนี่ค้ำคาย

ความหมาย คือ ต้องเพียรพยายามทำงานใดควรให้เสร็จไปเป็นงานๆ อย่าเที่ยวจับงานนั้น
วางงานนี้ไปเรื่อยๆ ไม่มีผลงานอันใดเป็นชิ้นเป็นอัน

(๔๕) โพนหากคือดินพื้นปลูกที่เสมอห่มุ่หลานเอย

ปลวกหากเฮ็ดสู่มือนี่เล็ยจิงใหญ่มา^{๔๒}

ความหมาย คือ ไม่มีอะไรที่เกิดขึ้นมาเองโดยไม่มีเหตุไม่มีผลแม้แต่จอมปลวกที่ใหญ่โตสูง
ก็ยังมีอาศัยปลวกเป็นสิ่งทำขึ้น คนเราก้เช่นเดียวกันถ้าไม่มีความขยันหมั่นเพียรประกอบกิจการงานแล้วก็
อย่างหวังว่าจะได้ทรัพย์มาเป็นของตัวเองต้องอาศัยความอดทนขยันหมั่นเพียรทำงานเก็บเท่านั้นจึงจะ
ได้

^{๓๕} www.kaotommud.com/thread-2665-1-1.html(๑๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๕)

^{๔๐} คำลี้ รักสุทธิ, ผญา, หน้า ๒๑

^{๔๑} คำลี้ รักสุทธิ, เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๗

^{๔๒} บทสัมภาษณ์, เจ้าอธิการสุรสิทธิ์ ขนฺติโก, ๓๐ กรกฎาคม ๒๕๕๓.

(๔๖) ไผ่ผู้เขียนอ่ำสู่วิชาปราชญ์ทางใด

ก็ให้มีใจ จด เฝ็งวิชาที่ตนสู้^{๔๓}

ความหมาย คือ ต้องมีความขยันหมั่นเพียรเรียนรู้ให้เชี่ยวชาญเป็นวิชาเลี้ยงตัว

(๔๗) ขอให้อดสาสู้เพียรไปให้ถึกปอง

คุณ อาจารย์ยกใส่เกล้า คณิงไว้อย่าลืม^{๔๔}

ความหมาย คือ เพียรพยายามอดทนสู้ในสิ่งที่ถูกต้อง ขก้องคุณอาจารย์

(๔๘) ให้เจ้าเอาความรู้ หากินในทางชอบ

ความรู้มีอยู่แล้ว กินได้ชั่วชีวิต^{๔๕}

ความหมาย คือ มีความพยายามขยันหมั่นเพียรหาความรู้อยู่กับตัวหากินอย่างสุจริตได้ ชั่ว

ชีวิต

(๔๙) ตกกะเทินว่าได้เขียนแล้ว ตีเขียนเหม็ดคู่ช้อง

เขียนให้ เฝ็นได้ย่อง เหม็ดถ้วนคู่สู้นวน^{๔๖}

ความหมาย คือ มีโอกาสได้เรียนการขยันหมั่นเพียรแล้วต้องเรียนให้รู้จริง ทุกอย่าง

(๕๐) ให้เจ้าเอาความรู้ หากินในทางชอบ ความรู้มีอยู่แล้ว กินได้ชั่วชีวิต

ความหมาย คือ ให้พากเพียรขยันหาความรู้อยู่กับตัวหากินอย่างสุจริตได้ชั่วชีวิต

๔.๒ ความเพียรในพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในผลญ้อีสาน

จากการศึกษาผลญ้อความเพียรข้างต้น ผู้วิจัยเชื่อมโยงเข้ากับความเพียรทางพระพุทธศาสนา โดยจำแนกเป็น ๓ คือ ผลญ้อเกี่ยวกับการดำเนินชีวิต ผลญ้อความเพียรเกี่ยวกับการทำความดี (บุญบาป) และผลญ้อความเพียรเกี่ยวกับการศึกษาหาความรู้ ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

^{๔๓} <http://www.baanmaha.com> (๑๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๕)

^{๔๔} <http://www.baanmaha.com> (๑๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๕)

^{๔๕} <http://www.baanmaha.com> (๑๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๕)

^{๔๖} <http://www.baanmaha.com> (๑๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๕)

๔.๒.๑ ความเพียรในการดำเนินชีวิต

ความเพียร ตรงกับคำในภาษาบาลีว่า “วิริยะ” แปลว่า การลุกขึ้นอย่างผู้กล้า หมายถึงความขยันขันแข็ง ลงมือทำอย่างอดทน ลุกขึ้นต่อสู้ ไม่ยอมมืออ่อนเท้า หนักเอาเบาผู้ คนที่กล้าลุกขึ้นต่อสู้กับทุกข์หรือปัญหาทุกอย่าง มักจะประสบความสำเร็จเสมอ ดังคำว่า “ความพยายามอยู่ที่ไหนความสำเร็จอยู่ที่นั่น” คนที่มีความทุกข์ หากมีความเพียรพยายามอย่างสูง ก็อาจแก้ความทุกข์นั้นได้ เรื่องบางเรื่องแม้เราจะคิดไว้ดีเพียงใดก็ตามหากขาดความเพียร ขาดการลงมือทำเสียแล้วย่อมไม่สำเร็จ แต่ความเพียรพยายามที่ดีจะต้องประกอบด้วยปัญญาจึงจะทำให้เกิดผลสำเร็จได้ดี ตอนที่พระพุทธเจ้าจะตรัสรู้นั้น พระองค์ทรงบำเพ็ญอยู่นานถึง ๖ ปี และทรงตั้งปณิธานก่อนตรัสรู่ว่า พระองค์จะทรงนั่งทำความเพียรอยู่ที่ใต้ต้นพระศรีมหาโพธิ์นั้น แม้เลือดและเนื้อจะเหือดแห้งไปเหลือแต่หนังหุ้มกระดูก หากยังไม่บรรลุโพธิญาณ ก็จะไม่เสด็จลุกขึ้น ในที่สุดจึงได้ตรัสรู้พระสัมมาสัมโพธิญาณ ดังนั้น คนจะล่วงทุกข์ได้ก็เพราะความเพียร^{๔๓} ดังผลว่า

การงานนี้ อุปสรรคแสนหมู่ เกิดเป็นคนต้องสู้ อย่าถอยร่นหลีกหนี^{๔๔}

หมายถึง เกิดเป็นคนต้องหนักเอาเบาผู้ ถึงจะมีอุปสรรคต้องมีความเพียรพยายามต่อสู่ การศึกษาหลักความเพียรเกี่ยวกับการดำเนินชีวิตผู้วิจัยได้เลือกศึกษาหลักธรรมดังต่อไปนี้ พระพุทธศาสนาได้สอนวิธีการดำเนินชีวิตตามหลักสัมมาอาชีวะ คือการประกอบอาชีพชอบ ซึ่งหมายถึงวิธีในการแสวงหาทรัพย์ที่ถูกต้อง หรือที่เรียกว่า คนที่รู้จักทำมาหาเลี้ยงชีพ (ชีวิตที่เป็นหลักฐาน) ก็เพราะปฏิบัติตามหลักธรรมต่อไปนี้

ก) ขันหาและรักษาทรัพย์สมบัติ ปฏิบัติตามหลักธรรมที่เป็นไปเพื่อประโยชน์ปัจจุบันหรือหลักธรรมอันอำนวยประโยชน์สุข ๔ ประการ

๑. อุฏฐานสัมปทา ถึงพร้อมด้วยความหมั่น คือ ขยันหมั่นเพียรในการปฏิบัติหน้าที่การทำงาน การประกอบอาชีพที่สุจริต ฝึกฝนให้มีความชำนาญและรู้จริง รู้จักใช้ปัญญาหาวิธีการจัดการที่ดีและดำเนินการให้ได้ผลดี สอดคล้องกับผลญาที่กล่าวไว้ว่า

^{๔๓}สุเทพ พรเมเลิศ, หนังสือประกอบการเรียนการสอนพระพุทธศาสนาตามหลักสูตรกระทรวงศึกษาธิการ พุทธศักราช ๒๕๔๔ เล่ม ๒ พระธรรม, พระมหาประสิทธิ์ สิริปัญโญ (ฤทธิมหันต์) ป.ธ.๕, พ.ม., พ.ธ.บ., พ.ธ.ม., (ปรัชญา) บรรณารักษ์และคณะ, นนทบุรี: เกรท เอ็ดดูเคชั่น, ๒๕๔๗, หน้า ๕๔-๕๕.

^{๔๔}สุระ อุณวงศ์, ผญา, หน้า ๖๘.

กฤษกร ช้าง พลายสารเกิดอยู่ป่า
ยังได้มาอยู่บ้าน เมืองกว้างกล่อมขุน

ความหมาย : คนเราหากทำความดี มีความรู้ อาจได้รับตำแหน่งหน้าที่การงานสูง เช่น ลูกชาวไร่
ชาวนาได้เป็นถึงปลัดกระทรวง รัฐมนตรี เป็นต้น (สอนให้มีความขยัน พยายามเรียนและทำความดี)^{๔๕}

ให้ตื่นเด็กคือกา ให้หากินคือไก่^{๔๖}

ความหมาย คือ สอน ให้เป็นคนขยันหมั่นเพียรในการทำหากินในทางที่สุจริต ก็คือให้รีบ
ตื่นแต่เช้าตรู่วิ่งไปทำงานเหมือนกับกาที่ตื่นแต่เช้าออกหากิน และให้ขยันในการทำงานแม้จะไม่มีกัให้
พยายามขยันขันแข็งอย่างมืองอ เท้า ขยันขยันหาเหมือนไก่ที่ขยันขันขยันหาอาหาร เก็บเล็กเก็บ
น้อยต่อไปก็จะได้มากขึ้นเอง

“เป็นคนให้ ลักษณะนามปลวก
หากช่างผู้ หากช่างอัน
คุณขึ้นให้ใหญ่สูง”^{๔๗}

ความหมาย: เกิดเป็นคนให้มีลักษณะเอาการเอางาน อดทน ขยันขันแข็ง สร้างฐานของตน
ให้เจริญใหญ่โต เหมือนกับปลวกแม้จะตัวเล็ก แต่สามารถสร้างที่อยู่ใหญ่ได้ โดยความเพียรพยายาม

“ใจประสงค์สร้างกลางดงกะว่าท่ง
ใจประสงค์ซื้อครันกลางบ้านกะว่าดง”^{๔๘}

ความหมาย: ถ้าขยันหมั่นเพียรอยู่กลางป่าก็เหมือนอยู่กลางหมู่บ้าน ถ้าเกียจคร้านอยู่กลาง
หมู่บ้านก็เหมือนในป่า

“ใจประสงค์หน่วยแก้วเมื่อขอคนแขวนขวัญ
ใจประสงค์้องค์อวนจึงค่อยเดินมาพี่”^{๔๙}

ความหมาย: ใจคิดว่าจะทำแล้วก็มี ความเพียรพยายามที่จะทำให้ได้

^{๔๕} คำลี รัตสุทธิ, ฝน, หน้า ๒๐.

^{๔๖} www.p-esan.com/index.php?lay=show&ac=article&Id=539017419 (๑๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๕)

^{๔๗} ประมวล พิมพ์เสน, อธิบายผลญา ๑, หน้า ๑๕.

^{๔๘} สุระ อุณวงศ์, ฝน, อ้างแล้ว, หน้า ๕๒-๕๓

^{๔๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๔.

“ใจประสงค์แล้วเมืองแควจะคั่นสอด
ใจประสงค์หน่วยแก้วในถ้ำกะก่นหา”^{๕๔}

ความหมาย: ถ้าใจคิดว่าจะทำแล้วไม่ว่าของนั้นจะได้มาด้วยความยากลำบากอย่างไรก็จะพยายามค้นหาเอามาให้ได้

หนามหนากะสีหมั่น หนามสนกะสีผ่า
ป่าจี่อัน ต้นหน้าสีค้อยถาง^{๕๕}

ความหมาย: พยายามทำพยายามสร้างกรอบที่ละเอียดที่ละเอียดน้อยย่อมจะได้ดีเอง (สอนให้พยายาม)

๒. อารักขสัมปทา ถึงพร้อมด้วยการรักษา คือรู้จักคุ้มครอง เก็บ รักษา โภคทรัพย์และผลงานที่ตนได้ทำไว้ด้วยความขยันหมั่นเพียร โดยชอบธรรมด้วยกำลังงานของตน ไม่ให้เป็นอันตรายและเสื่อมเสีย สอดคล้องกับพญาว่า

“เที่ยวทางบ่สุดเส้น อย่าถอยหลังให้เขาเหยียบ
ตายขอให้ตายหน้า (หน้า)พูน เขาจ้งย่องหว่า (ว่า)หาญ”^{๕๖}

ความหมาย คือ จะทำอะไรให้ตั้งใจทำจริงๆวางแผนให้แน่วแน่ ให้กระทำด้วยใจจดจ่อ มีความงามเพียรพยายาม ดันดัน ไปให้ถึงที่สุด ไม่ใช่กระทำไปได้นิดหน่อยพอเจอกับปัญหาอุปสรรคก็ยอมแพ้ถอยลงทิ้งความพยายาม ขาดความอดทน ไม่ต่อสู้เพื่อ เอาชนะกับอุปสรรค เหมือนเดินทางไปยังถึงที่หมายแล้วหวนกลับไม่ได้ประโยชน์อะไร เมื่อได้ลงมือกระทำพิจารณาวางแผนตัดสินใจแล้วต้องกระทำให้สำเร็จหากไม่สำเร็จก็ให้ถึงที่สุด คือต้องศึกษาปัญหากระทำต่อไปไม่ย่อท้อแพ้(ให้ยึดว่า ปัญหาในวันนี้ คือ ผลสำเร็จที่เราแก้ปัญหาในวันก่อน หากไม่มีปัญหาก็คือไม่รู้ว่าจะประสบผลสำเร็จ ปัญหาวันนี้ไว้แก้ไม่ได้มิไว้ให้หนี หากหนีปัญหาจะเป็นผู้แพ้ในทันที) แม้จะไม่ประสบผลตามที่คาดก็อย่าให้อับจนเพราะท้อแท้ คนเขาจึงจะยกย่องสรรเสริญว่าเป็นคนกล้าหาญ

^{๕๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๘.

^{๕๕} สาลี รัชสุทธิ, ฌญา : ปรัชญาการดำเนินชีวิตอันล้ำค่าของชาวอีสาน, หน้า ๑๑๓.

^{๕๖} www.p-esan.com/index.php?lay=show&ac=article&Id=539017419 (๑๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๕)

“เกิดเป็นคนอย่าได้เป็นคนเล่นการพนันเบี้ยโบก
ขอให้เพียรก่อสร้างเมื่อน้ำจึงสูงเอื้อง”...^{๕๗}

ความหมาย คือ เมื่อเกิดเป็นคนอย่าได้เล่นการพนันขันต่อ ขอให้มีความเพียรพยายามสร้าง
คุณงามความดี ในภายภาคหน้าจึงจะเจริญรุ่งเรือง

ให้ค่อยตักค่อยค้อน สิเห็นต่อนแกงปลา

ให้ค่อยวิดค่อยสา อย่าเซวางไว้

ครันหากเป็นดาหย้า ให้ทำกินฟ้าฟาง

อย่าได้นั่งเค้าม้า มัวเว้าปศิ^{๕๘}

ความหมาย คือ ให้ค่อยทำพยายามอดออม ประหยัด ทำลำบากวันนี้จะได้ดีวันหน้า อย่าทำ
เวลาให้เสียประโยชน์ อย่าเอาแต่นั่งนินทาคนอื่น

ให้ค่อยคิดค่อยแก้ ค่อยแก้ค่อยดึง

ให้ค่อยชูดค่อยขน ค่อยคนค่อยค้า

ให้ค่อยทำค่อยสร้าง อย่าวางใจค่อยแลน

ให้ค่อยอดค่อยแฉับ มันสิได้ต่อนคำ^{๕๙}

ความหมาย คือ จงพยายามอดส่ำห้ปากเพียร ค่อยทำทีละเล็กทีละน้อย เก็บหอมรอมริบอด
ออมทำจากน้อยไปหามากแล้วจะได้ดีเอง

สิบเบี้ยอยู่ปากฟ้า อย่าไอ้อ้วกะนิงหา

สองสลึงมามือ ให้ค่อยกำเอาไว้^{๖๐}

ความหมาย คือ จงพอใจในสิ่งที่ตนอยู่ตนมี มีเงินสองสลึงมีค่ามากกว่าคนอื่นเป็นแสน

๓. กัลยาณมิตรตาคบหาคนดีเป็นมิตร คือ รู้จักเสวนาและคบหากัน เลือกรับหาผู้รู้ ผู้ทรง
คุณ ผู้มีความสามารถ ผู้นำเคารพนับถือและมีคุณสมบัติเกื้อกูลแก่อาชีพการงาน การคบค้าสมาคมเป็น
กิจกรรมของมนุษย์ทุกยุคสมัย จริยธรรมในเรื่องการคบค้าสมาคมก็มีให้ปฏิบัติ สิ่งที่เรียกว่า ดี ที่เป็น

^{๕๗} บทสัมภาษณ์, พระครูสุภกิจมงคล, เจ้าคณะตำบลกาบิน อำเภอกุดข้าวปุ้น จังหวัดอุบลราชธานี

๓๐ มกราคม ๒๕๕๓.

^{๕๘} ตำลึ รักษุทธิ, ผนญา, หน้า ๒๒๗.

^{๕๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๒๖.

^{๖๐} อ้างแล้ว, หน้า ๒๒๖.

มงคลทางพระพุทธศาสนา ท่านยังให้มาอยู่ข้อที่หนึ่ง การคบคนดี ถือว่าเป็นบุญพินิตอันดีเป็นเบื้องต้นที่จะนำให้เราถือเป็นแบบอย่างไปสู่ความสำเร็จ นำไปสู่ความดี แต่หากคบคนพาลเป็นมิตรแล้วจะพบพาแต่ความพินาศ ธรรมดาคนพาลย่อมมีใจขุ่นมัวอยู่เสมอ ทำให้ไม่สามารถควบคุมใจให้คิดไปในทางที่ถูกต้องได้ กล่าวคือ

๑. ชอบคิดชั่วเป็นปกติ ได้แก่คิดละโมภอยากได้ในทางทุจริต คิดพยายามปองร้าย คิดเห็นผิดเป็นชอบ

๒. ชอบพูดชั่วเป็นปกติ ได้แก่ พูดปด พูดคำหยาบ พูดส่อเสียดยุยง พูดเพื่อเจ้า

๓. ชอบทำชั่วเป็นปกติ ได้แก่ เกาะเกาะ เกินเกล้ามายา ชอบล้างผลาญชีวิตคนและสัตว์ ลักทรัพย์ เป็นต้น

โทษของการคบคนพาล คือ

๑. ย่อมถูกชักนำไปในทางที่ผิด

๒. ย่อมเกิดความหายนะ การงานล้มเหลว

๓. ย่อมถูกมองในแง่ร้าย ไม่ได้ได้รับความไว้วางใจจากบุคคลทั่วไป

๔. ย่อมอึดอัดใจ เพราะคนพาลแม้เราพูดดี ๆ ด้วยก็โกรธ

๕. หมู่คณะย่อมแตกความสามัคคีเพราะการยุยงและไม่ยอมรับฐานะเบียดเบียน

๖. ภัยอันตรายต่าง ๆ ย่อมไหลเข้ามาหาตัว

๗. เมื่อละโลกแล้ว ย่อมมีบาปภูมิเป็นที่ไป

เมื่อเห็นภัยของการคบมิตรเทียมเป็นมิตรแล้ว พระพุทธศาสนาได้สอนให้หลีกเลี่ยงแล้วคบหาที่มิตรที่ดี หรือกัลยาณมิตร เพราะเพื่อนประเภทนี้คอยเป็นห่วงแห่งและช่วยเหลือเสมอ แม้ในยามทุกข์ยาก โดยมิตรที่ดีย่อมมีคุณสมบัติดังนี้^{๖๐}

๑. มิตรอุปการะ คือช่วยรักษาและทรัพย์สินในยามที่เพื่อนมีความประมาท เป็นที่พึ่งทางใจในยามที่มีภัย และช่วยออกทรัพย์ให้ในยามที่มีความจำเป็น

๒. มิตรร่วมสุขร่วมทุกข์ คือช่วยบกความลับแก่เพื่อนพร้อมทั้งรักษาความลับ มีภัยอันตรายไม่ละทิ้ง แม้ชีวิตก็สละให้ได้

๓. มิตรแนะนำประโยชน์ให้ คือ คอยห้ามปรามในยามที่เพื่อนทำสิ่งที่สังคมติเตียน สนับสนุนให้ตั้งอยู่ในความดี ให้ได้ฟังได้รู้สิ่งที่ไม่เคยได้รู้ได้ฟัง และบอกทางสุขทางสวรรค์ให้

^{๖๐} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺต), ธรรมนุญชีวิต, ๒๕๔๐, หน้า ๓

๔. มิตรมีใจรัก คือเป็นเพื่อนที่ร่วมสุขร่วมทุกข์ พุคให้กำลังใจเพื่อนในการทำงาน และ
 ยับยั้งเมื่อมีคนทีพุดไรให้เพื่อน

ดังนั้น การคบเพื่อนย่อมมีผลทางสอง กล่าวคือถ้าคบคนพาลเป็นเพื่อนแล้ว คนพาลจะพา
 นำไปสู่ความพินาศ และสร้างความอับอายแต่ตนและวงศ์กุล ครอบครั้ว ส่วนการคบเพื่อนดีนั้น เพื่อนดี
 จะพานำประโยชน์ทั้งปัจจุบัน และอนาคตมาให้ ซึ่งสอดคล้องกับพญาอีสานว่า

“คบคนดีเป็นศรีแก่โต คบคนชั่วอัปายัย”^{๖๒}

คือ สอนให้เป็นคนทีรู้จักเลือกคบกับคน ให้ คบหาสมาคมกับคน คนทีมีความซื่อสัตย์
 สุจริต ขยันหมั่นเพียร ไม่มั่วสุมสิ่งทีจะนำไปสู่ความเสื่อมจะพลอยทำให้ตนเองได้แบบอย่างได้รับคำ
 ชี้แนะในทางทีถูกทีควรทีจะนำไปสู่ความเจริญรุ่งเรืองในอนาคต หาก คบกับคนทีไม่ดีเกียจคร้าน เป็น
 คดโกง เห็นแก่ตัว ไม่รู้จักทำมาหากิน เอาแต่เที่ยวเตร่เล่นการพนัน ทีจะชักชวนไปนทางทีไม่ดีและจะ
 นำพาไปกระทำความชั่วได้รับความเดือดร้อนเสีย ทรัพย์สิน ครอบครั้วญาติมิตรวงศ์ตระกูลเสื่อมเสียใน
 ทีสุด ดังพญาว่า

แก้วก็ย้งต่างแก้ว บ่คือคั่งควมณี
 เห็นแต่ สองสงไส หน่วยขวงไฟลื้อ

ความหมาย : คนเกิดมาย่อมแตกต่างทั้งร่างกายและจิตใจ เห็นว่าหน้าตาดีอย่าคิดว่าจะใจดีเสมอไป
 หน้าร้ายใจดี หน้าดีใจร้ายมีถมไป (สอนให้พิจารณาคน)^{๖๓}

อย่าเสียดินนำกัน ของคนผู้ท้อย้ง
 มันลิตดไล่เจ้า ให้คั่งเวอป้งเหม็น
 อย่าได้มัวเมาเหลัน นำคนหินชาติ
 มันสิพาให้ประมาทบ้าง เสาให้เมื่อลุน^{๖๔}

ความหมาย คืออย่าเดินตามคนไม่ดีหรือเอาคนชั่วเป็นมิตรจะเป็นการนินทาด้วยความ
 ประมาทมีแต่จะนำโทษมาให้ (สอนให้รู้จักคบคน)

หลีกกลิง ให้ไกลสามศอก
 หลีกกวาง ให้ไกลสามวา

^{๖๒} www.p-esan.com/index.php?lay=show&ac=article&Id=539017419 (๑๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๕)

^{๖๓} ตำลึ รักสุทธิ, พญา, หน้า ๒๑.

^{๖๔} ตำลึ รักสุทธิ, พญา, หน้า ๑๒๔.

หลักคนพาลา ให้ไกลสามโยชน์^{๖๕}

ความหมาย คือ หลักสัตว์เดรัจฉานให้เป็นวา แต่หลักคนพาลาคือคนพาลให้หลักให้ไกลที่สุดเทียบท่าน (สอนให้รู้จักวางตัว)

ตาบอด บ่ให้อยู่ร่วมเสือน

ตาเบือน บ่ให้อยู่ร่วมบ้าน

ขี้คร้าน บ่ให้เป็นหมู่ฝูง^{๖๖}

ความหมาย คือ คนตาบอดเปรียบคนเลว คนตาเบือนเปรียบเหมือนคนชั่วร้ายทำลายประเพณีคนก็เกียรติไม่ชอบทำงาน ทั้ง ๓ คนดังกล่าวไม่ควรคบเป็นเพื่อน (สอนให้รู้จักคบคน)

๔. สมชีวิตา เลี้ยงชีวิตแต่พอดี คือ รู้จักกำหนดรายได้และรายจ่าย เป็นอยู่พอดีสมรายได้ มีให้พุ่มเพื่อ รู้จักประหยัดเก็บออมไว้^{๖๗} สอดคล้องกับผลญาที่กล่าวว่า

เก็บจากน้อย คอยไปเติมหมู

เก็บทีื่อน้อย คอยได้เต็มเต็ม

ความหมาย : ให้รู้จักประหยัดคอดออม เก็บเล็กผสมน้อย เก็บทีละน้อยจะได้มากเอง (สอนให้ประหยัดคอดออม)

เก็บมือนี่ คอยกินมืออื่น

หลายหมื่นพร้อม พอได้เพียงเงิน

ความหมาย : ประหยัดในวันนี้จะสุขจีในวันหน้า (สอนให้ประหยัด)

แกงเต็มหม้อ เหลือกินบ่อ้ม

ซดกินแต่น้ำ คาข้าวเกือบตาย

ความหมาย : ร้ารวย มีทรัพย์สมบัติมากมาย หากไม่นำมาใช้ก็ไม่เกิดประโยชน์อันดี (สอนให้ใช้จ่ายให้ถูกต้อง)^{๖๘}

๗) **ขั้นแจ้งจัดสรรทรัพย์** เมื่อหาทรัพย์ได้ รู้จักจัดสรรทรัพย์ โดยถือหลักการแบ่งทรัพย์เป็น ๔ ส่วน ที่เรียกว่า โภควิภาค ๔ คือ

^{๖๕} ตำลึ รึกสุทธี, เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑๕.

^{๖๖} ตำลึ รึกสุทธี, เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๒.

^{๖๗} พระพรหมคุณาภรณ์(ป.อ.ปยุตฺโต), ธรรมนุญชีวิต, หน้า ๓๘ (อ้างใน อ.อ.อ.อ. (ไทย) ๒๓/๑๔๔๘/ ๒๘๕)

^{๖๘} ตำลึ รึกสุทธี, หน้า ๒๑.

๑. เอเคน โภเก ภูณเชย ๑ ส่วน ใช้จ่ายเลี้ยงตน เลี้ยงคนที่ควรบำรุงเลี้ยง และทำประโยชน์
๒. ทวีทิ กมมฺ ปโยชเย ๒ ส่วน ใช้เป็นทุนประกอบการงาน
๓. จตุตถณฺจ นิชาเปยฺย ๑ ส่วน เป็บไว้ใช้ในคราวจำเป็น^{๖๕}

สอดคล้องกับคำว่า

อันว่าเงินคำแก้ว แนวนหายากพานพบ ลางเถื่อมีในมือ กะเป้าแปนปานล้า

อันว่าเงินคำแก้ว มีหลายแต่ผู้หมั้น ผู้ใดจักบ้าน หาได้กะบ่หมาน^{๖๖}

ความหมาย คือ สอนให้เป็นผู้ที่มีความขยันหมั่นเพียรในการหาทรัพย์สินเงินทองเพราะเงินทองนั้นเป็นของที่หาได้ยาก อย่าเป็นคนคิดแต่จ่าย ต้องรู้จักหาทรัพย์สินเมื่อได้แล้วก็ต้องรู้จักวางแผนใช้จ่ายว่าสิ่งใดควรจ่ายสิ่งใดไม่ควรใช้จ่าย รู้ว่าอะไรจำเป็นก่อนหลังมากน้อย อะไรควรเก็บออมเอาไว้ใช้ในยามฉุกเฉินเจ็บป่วยหรือเมื่อแก่ชราไม่มีแรงหา ไม่ใช่มีเท่าไร ใช้จ่ายเกลี้ยงไม่คำนึงถึงระโยชน์ความจำเป็น ก็คืออย่าใช้จ่ายตามกระแสนิยม และสำคัญที่สุดคือต้องเป็นคนที่ขยันหมั่นเพียรจึงจะมีเงินมีทองได้

“เอ็ดกินอย่าค้ำน เข้าบ้านอย่าอาย เห็นคนตายอย่าจีเดียว”^{๖๗}

ความหมาย: การทำมาหาเลี้ยงชีพต้องอาศัยความขยันหมั่นเพียร ไม่ควรจะละอายนี้อาจประกอบอาชีพใดก็ตาม หากสุจริตก็ควรทำ และถ้าหากเห็นคนได้รับความทุกข์ก็ควรช่วยเหลือตามฐานะและความพอดี อย่าได้รังเกียจ

เก็บมือนี้ คอยกินมืออื่น

หลายหมื่นพร้อม พอได้เพียงเย็น^{๖๘}

ความหมาย คือ ให้เพียรพยายามรู้จักประหยัดอดออม เก็บเล็กผสมน้อย เก็บทีละน้อยจะได้อะไรเอง

เห็นว่าเงินคำล้น เต็มถองอย่าฟ้าว่อง

ลางเทื่อองขาดกั้น สิ้นฮ้ายเมื่อลุน^{๖๙}

^{๖๕} พระพรหมคุณาภรณ์(ป.อ.ปยุตฺโต), ธรรมนุญชีวิต, หน้า ๓๕. ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๕๗/๒๐๒,

^{๖๖} www.p-esan.com/index.php?lay=show&ac=article&Id=539017419 (๑๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๕)

^{๖๗} <http://www.eduzones.com/knowledge-2-1-1915.html>. (๑๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๕)

^{๖๘} สำนึก รักษุทธิ, ฃญา, หน้า ๒๑

^{๖๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๒๖.

ความหมาย คือ เห็นว่ามีเงินมากก็อย่าอวดอ้าง ถ้าใช้ไม่ถูกทางก็อาจยากจนได้

ค) **ขันจับจ่ายกินใช้** พึงเข้าใจและคำนึงไว้เสมอว่า การที่เพียรพยายามแสวงหา รักษา และครอบครองโภคทรัพย์ไว้นั้น ก็เพื่อใช้ให้เป็นประโยชน์ทั้งแก่ตนและคนอื่น ถ้าไม่ใช้ให้เกิดประโยชน์ การหาและการมีทรัพย์ก็ปราศจากคุณค่า ดังนั้น เมื่อมีทรัพย์หรือหาทรัพย์มาได้แล้ว พึงปฏิบัติต่อทรัพย์ ๑ ส่วนแรกในข้อ ข. ตามหลัก โภคาทิยะ (ประโยชน์ที่ควรถือเอาจาก โภคะหรือเหตุผลที่อริยสาวกควรยึดถือ ในการที่จะมีหรือครอบครองทรัพย์สมบัติ) ๕ ประการ ดังพุทธพจน์ว่า

อริยสาวกแสวงหาโภคทรัพย์มาได้ด้วยน้ำพักน้ำแรงความขยันหมั่นเพียรของตนและโดยทางสุจริตชอบธรรมแล้ว

๑.เลี้ยงตัว เลี้ยงมารดาบิดา บุตร ภรรยา และคนในปกครองทั้งหลายให้เป็นสุข

๒.บำรุงมิตรสหาย และผู้ร่วมกิจการงานให้เป็นสุข

๓.ใช้ปกป้องรักษาสวัสดิภาพ ทำตนให้มั่นคงปลอดภัยอันตราย

๔.ทำพละ คือ สละเพื่อบำรุงและบูชา ๕ อย่าง

(๑) ญาติพละ สงเคราะห์ญาติ

(๒) อติถิพละ ต้อนรับแขก

(๓) ปุพเพตพละ ทำบุญหรือสักการะอุทิศผู้ล่วงลับ

(๔) ราชพละ บำรุงราชการด้วยการเสวยภายีอาคร เป็นต้น

(๕) เทวตาพละ ถวายเทวดา คือ ทำบุญอุทิศสิ่งที่เคารพบูชาตามความเชื่อถือ

๕. อุปถัมภ์บำรุงพระสงฆ์ และเหล่าบรรพชิตผู้ประพฤดี ปฏิบัติชอบ ผู้ไม่ประมาทมาหมา เมื่อได้ใช้โภคทรัพย์ทำประโยชน์อย่างนี้แล้ว ถึง โภคะจะหมดสิ้นไปก็สบายใจได้ว่า ได้ใช้ โภคะนั้นเป็นประโยชน์ถูกต้องตามเหตุผลแล้ว ถึง โภคะเพิ่มขึ้นก็สบายใจเช่นเดียวกัน ไม่ต้องเดือดร้อนใจในทั้งสองกรณี^{๓๔} ดังพรรณานี้ว่า

มีเงินหลายมิพิเหล้ว แต่ใช้จ่ายในทางเสีย ทุกข์เอาเหลือบมีเงินเพราะจ่ายทางยาบ้า จ่ายสุรา หรือเหล้าของบ่ดีมีแต่โทษเงินเลย โกรธเคียดแค้นหนี่จ้อยขาดกระเป๋า เพราะมือเผลงมือเข้าเหล้าขวดใหญ่ มหาภัยกินลงไปบ่มีเซาสิอยู่น่าจ้งใจได้ กระเป๋าเลยเฮให้หาเงินอยู่ว่อนๆ ใให้ท่อโคกะบ่ย่อนกระเป๋าแห่ง เกิดห่างเงิน^{๓๕}

^{๓๔} พระพรหมคุณาภรณ์(ป.อ.ปยุตฺโต), ธรรมนุญชีวิต, หน้า ๓๕ ., (อง.ปญจก.ไทย) ๒๒/๔๑/๔๘

^{๓๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๘.

ความหมาย: หาเงินมาได้ก็เอาไปใช้จ่ายไม่ถูกทางเงินก็หมดไปกระเป๋าก็แห้ง ไม่มี**ความเพียรพยายาม**ในการเก็บเงินเอาไว้ใช้ในยามจำเป็น

ไผ่ลิวาแปงต่างขวางฮังให้หนูงอยู่ คันปากบักัดดินบ่ถิ้นสังสิได้ออยู่ฮู

ความหมาย คือ สอนให้เป็นคนพึ่งพาตนเอง อย่าหวังรอให้คนอื่นช่วยเหลือ ให้เป็นคนขยันขันแข็งในการทำงาน รู้จักใช้สิ่งที่ตนมีอยู่ช่วยในการสร้างฐานะความเป็นอยู่ของตน อย่ามัวแต่โทษว่าสิ่งนั้นไม่มีสิ่งนี้ไม่ ไม่มีใครช่วยเหลือ ตนเองพอมีอะไรก็ทำสิ่งที่ตนมีอยู่ให้ดีที่สุดก็จะประสบผลสำเร็จในที่สุด เปรียบ เหมือนกับหนูไม่มีใคร ไปสร้างรังให้หนู หนูไม่มีจอมไม่เสียมมีมิลดแทรกเตอร์ แบคโฮว์ มันอาศัยปากกัดดินถึบมันก็ยังสามารสร้างรขนาดใหญ่อสำหรับเป็นที่อยู่อาศัยของมันได้ เหมือนกับคนที่ไม่มีเงินก็ให้เอา**ความขยันหมั่นเพียร**และการประหยัดคอดออมในการใช้จ่าย สักวันหนึ่งก็จะพบกับความสำเร็จได้

“บ้านใกล้บ่ออิดเกลือ ไปทางเฮืออิดน้ำ”^{๖๖}

ความหมาย คือ สอนให้คนมีความกระตือรือร้น ให้มีความ**ขยันหมั่นเพียร**รู้จักหาทรัพย์ แม้ว่าจะมีมากอยู่แล้ว ไม่ใช่อยู่อย่างประมาทว่าทรัพย์สินหรือสิ่งต่างๆอยู่รอบตัวเรามีเยอะเยะ แต่มันมีวันหมดหาก ไม่หาไม่รีบจกจวยหรือวางแผนนำมาใช้ก็จะได้รับความเดือดร้อนในภายหลัง อย่างเป็นคนเกียจคร้าน ซึ่งความมั่งคั่งร่ำรวยทำให้คนเกียจคร้านไม่หาทรัพย์แล้วก็จะกลายเป็นคนยากจนในอนาคตแม้เป็นลูกมหาเศรษฐีถ้าไม่รู้จักเสาะแสวงหารักษาทรัพย์สินที่มีมากมายพอไม่มีพ่อแม่ก็จะใช้จ่ายทรัพย์หมดไปโดยไร้ประโยชน์จะได้รับความเดือดร้อนในที่สุด

ของเฮเองเฮาควรเมี้ยน ออมเอาจั่งสิแม่น
ครั้นเฮาบ่เก็บบ่เมี้ยน บ่แพงไวกะบ่เหลือ
ได้แล้วซื้อ ได้แล้วซื้อ หายากแท้ดื้อเงิน
ไปซาอุๆ กลับมาเมีย เจ้าบ่มีอยู่ในบ้าน^{๖๗}

ความหมาย คือ ได้เงินมาแล้วควรรู้จักเก็บออมประหยัดซื้อประหยัดจ่าย ไปซาอุระวังกลับบ้านเมียหาย

การหาเงินเพื่อซื้หามาได้ มันแสนจนใจกายยากเอาหนี่
หาหมัดมือกะบ่ได้เค็งฮ้อย กินหอยด้มอ่อมกะปู

^{๖๖} www.p-esan.com/index.php?lay=show&ac=article&Id=539017419(๑๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๕)

^{๖๗} ลำดี รัตสุทธิ, ผญา, หน้า ๒๑๕

ช่างสิกินเฮากะได้ซื้อ จุคจีหล่อกะขุดขาย
เงินกะอีตพอแสงนอเอา ลูกแอ่วกินน้ำย้อย^{๖๘}

ความหมาย คือเงินทองของหายาก หาแต่ละวันได้ไม่ถึงร้อยมาขุดหอยขุดปูกินดีกว่า เงินเล็กน้อยเก็บออมไว้ให้ลูกได้อาศัยดีกว่า

เงินค้ำแก้ว หามาทางบ่อแม่่น
แม่่นสิก้อชาตุหุ้ม กวมไว้กะบั้ง^{๖๙}

ความหมาย คือเงินทองหามาได้ทาง ไม่สุจริตแม้จะเก็บไว้อย่างไรก็ไม่แน่นอน ต้องมีอันเป็นไป อย่างแน่นอนท่านถือว่าเงินทุจริตคือเงินร้อน

อยากกินเข้า ให้ปลูกใส่พะลานหิน

อยากมีสิล ให้เข้าพ่อตีแม่

อยากให้มีคนมาแว ให้เข้าหมู่เดียวกัน

อยากมีสิสัน ให้นอนเกลือกจีฝุ่น

ครั้นอยากอูน ให้อาบน้ำยามหนาว

อยากกินปลาขาว ให้แบกแหขึ้นโคก

อยากตกนรก ให้เข้าวัดฟังธรรม

อยากสู้สาวงาม ให้ถามพระในวัด

อยากสู้พระเคร่งครัด ให้ไปถามญาติโยม^{๗๐}

ความหมาย คืออยากมีอยู่มีกินต้องทำงานหนัก อยากมีสิลต้องเคารพพ่อแม่ อยากให้มีคนคน มีเพื่อนมากต้องฆ่าความตระหนี่ถี่เหนียว อยากมีสิสันต้องอ่อนน้อมถ่อมตนลดตัวลงมา อยากมีความ อบอวนให้มันทำความดีให้รางวัลแก่ตัวเอง อยากกินปลาให้ขยันหา อยากตกนรกให้ทำผิดศีลผิดวินัย อยากสู้คนงามให้ถามพระในวัด เพราะพระจะรู้ว่าความงามที่แท้จริงของหญิงเป็นอย่างไร อยากสู้พระ เคร่งครัดพระธรรมวินัยให้ถามญาติโยม

หนูหากหมากเหม็นเข้า แมวลีแหวะแห่งหน้า เป็นตา

มีแต่สิจอบเข้าใกล้ หาซ่อนหว่างหนู

หญ้าปากคอก อย่าได้เล่าเวียนกัถ

^{๖๘} ลำลี รักสุทธิ, เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๒๒.

^{๖๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๑๔.

^{๗๐} ลำลี รักสุทธิ, ผญา, หน้า ๑๒๖.

ให้ไปหากินไกล ป่าหญาคาเขียวอ้วน^{๘๑}

ความหมาย คือสินทรัพย์ที่มีอยู่แล้วจงเก็บออมเอาไว้ ควรหาเพิ่มให้มากจะดีกว่า เพราะที่มีอยู่แล้วจะจับจ่ายใช้สอยเมื่อใดก็ได้ (สอนให้ขยันหา)

ผมบ่หลาย ให้คุ้มช่อง
 พี่น้องบ่หลาย ให้คุ้มเสียว
 คำขอคหม้อ หาไว้ให้ใหญ่เต็ม^{๘๒}

ความหมาย คือ เมื่อรู้ว่าขาดแคลน มิได้มีไม่มากพอควรหาเพิ่ม เช่น พี่น้องไม่มากให้หาผูกมิตรให้มาก เงินทองมีน้อยให้หาเพิ่มเติม (สอนให้ขยันหา)

เชื้อชาติช้าง ทางยาวสนุกแกว่ง
 ชาติไก่กุ่ม ทางสั้นแกว่งบ่เป็น^{๘๓}

ความหมาย คือ คนร่ำรวยสนุกกินสนุกใช้ คนยากจนต้องอดๆ อยากๆ จะทำอะไรก็ไม่สะดวก (สอนให้เห็นฐานะที่แตกต่างกัน เป็นคติให้มีความขยันหาทรัพย์)

ง.เกียจคร้านการงาน

นอกจากผญาข้างคนได้สอนวิธีการแสวงหาทรัพย์และใช้จ่ายทรัพย์อย่างถูกต้องแล้ว ผญายังได้รับอิทธิพลจากพระพุทธศาสนาว่าด้วยเรื่องการเกียจคร้าน เนื่องจากการเกียจคร้านการงานนั้น มีโทษโดยทำให้ยากเหตุต่าง ๆ เป็นข้ออ้างผิดเพี้ยนไม่ทำโกะใหม่ก็ไม่เกิดขึ้น โกะที่มีอยู่ก็หมดสิ้นไป ความเกียจคร้านเป็นสิ่งที่ไม่ดีคนเกียจคร้านไม่คิดทำอะไร เอาแต่กินดื่มและนอนไม่ได้ทำตัวเป็นประโยชน์และคนเกียจคร้านสกปรกทั้งภายในและภายนอก ในการทำงานหนานักแล้วก็ไม่ทำงาน ร้อนนักแล้วก็ไม่ทำงาน ยังเข้าอยู่ก็ไม่ทำงาน พอหิวก็ไม่ทำงาน อิ่มนักก็ไม่ทำงาน ถือเป็นข้ออ้างของคนเกียจคร้านในการทำงาน ทำงานนิดหน่อยก็เหนื่อยเมื่อยล้าและไม่อยากทำงาน ความเกียจคร้าน คือความขลาดและความเกียจขังที่ทำให้ละเลย การทำหน้าที่ของเราแทนที่จะสู้ทนทำงานเพื่อตนเอง คนเกียจคร้านไม่ชอบการออกแรงเหนื่อยง่าย ไม่สู้งาน หนักไม่เอาเบาไม่สู้ในการทำงานหากล่าช้าจนเกินไปก็จะไม่เกิดประโยชน์ไม่ให้เกิดผลเสีย กลับทำให้เสียหาย เพราะความเกียจคร้าน ดังผญาที่ว่า

^{๘๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑๔.

^{๘๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๘.

^{๘๓} ลำลี รักสุทธิ, ผญา, หน้า ๘๘, หน้า ๔๖.

นกเจ้าคั่ง เลียบลางอยสา เห็นปลามา อยากกินแต่คืน^{๘๔}

คือ คนที่เกียจเชื่องช้าทำอะไรก็ไม่ทันกาล ควรใช้หลักความเพียรในการดำเนินชีวิตดัง
สุภาษิตที่ว่า โกงชช ภัยโต ทิสวา วิริยารมมภณจ เขมโต อารททวิริยา โทถ เอสาพุทฺธาสาสนี^{๘๕}
ความว่า ท่านทั้งหลายจงเห็นความเกียจคร้านเป็นภัย และเห็นการปรารภความเพียรเป็นความปลอดภัย
และปรารภความเพียร ในการทำงานต้องอาศัยความเพียรเป็นหลัก

“ชาติที่เงินค่าแก้วม้นบ่เหม่นของไฟ ผู้ใดมีใจเพียรหากสิทธิหลงหลอนพ้อ
ไฟผู้มัวเมาคร้านการทำงานตั้งต่อ บมีวันสิพบพ้อเงินล้านค่าแพง”

ความหมายคือ ขึ้นชื่อว่าเงินนั้นไม่ใช่ของใคร โดยกำเนิด ถ้าใครขยันหมั่นเพียรไม่เกียจ
คร้านก็จะหาได้ แต่คนขี้เกียจนั้นไม่สามารถที่จะหาได้

ลูกเอ๋ย เงินค่าแก้วบ่ห่อนมาหาสิบมาเสียเลยคนผู้ใดขี้คร้าน
เงินบ่หาญมาใกล้ สิหนีไกลบ่ได้อยู่ เพราะว่าเจ้าขี้คร้านเงินแก้วจ้งบมี
เพราะว่าเงินค่านี้ มีตายแต่ผู้หมั่น ผู้ขี้คร้านเงินค่าแก้วบ่อยู่นำ ลูกเอ๋ย

ความหมายคือ เงินไม่ใช่สิ่งที่จะมาหาเรา ถ้าเราเกียจคร้านก็ไม่มีหวังที่จะได้เงินมาต้องมี
ความ ขยันหมั่นเพียรทำงานจึงจะได้เงินมา ควรใช้หลักความเพียรในการดำเนินชีวิตดังสุภาษิตที่ว่า
ปฎิรูปการ ชุรวา อฎฐาตา วินุเต ธน^{๘๖} คือคนมีธุระหมั่นทำงานให้เหมาะเจาะย่อมหาทรัพย์ได้ ใน
การทำงานต้องอาศัยความเพียรเป็นหลัก

จ. หลักอริบาทธรรม ๔

ความเพียรในการดำเนินชีวิตได้นำเอาหลักอริบาท ๔ คือ ฉันทะ ความพอใจรักใคร่ใน
งานที่ทำ วิริยะ ความขยันหมั่นเพียรในงานที่ทำอย่างไม่ทอดอถย จิตตะ เอาจิตรับรู้ในสิ่งที่ทำและทำสิ่ง
นั้นด้วยความคิด เอาจิตฝึกฝึในงานที่ทำ วิมังสา ความไตร่ตรอง ทดลอง หมั่นใช้ปัญญาพิจารณา
ใคร่ครวญในงานที่ทำอย่างมีเหตุผล ซึ่งบุคคลเมื่อประกอบด้วย คุณธรรม ๔ อย่างนี้แล้ว ย่อมประสบ
ความสำเร็จในสิ่งที่ไม่เหลือวิสัยของมนุษย์ และการดำรงชีวิตอย่างมีความสุขจะต้องถึงพร้อมด้วยความ
ขยันหมั่นเพียรในการทำงาน ซึ่งหลักธรรมข้อนี้ได้ส่งอิทธิพลต่อผลหลายสำนวน เช่น

^{๘๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๒

^{๘๕} ข.จริยา, ๒๒/๕๕๕.

^{๘๖} ต.ศ.๑๕/๓๑๖., ป.ศ.๒๕/๓๖๑.

๔.๒.๒ ผนวความเพียรเกี่ยวกับการทำความดี (บุญบาป)

ชาวอีสานเป็นกลุ่มชาติพันธุ์หนึ่งที่ดำเนินชีวิตตามหลักคำสอนของพระชนนุรุษคือมีความเชื่อดั้งเดิมเกี่ยวกับเรื่องบุญบาป คุณโทษ ดีชั่ว ซึ่งความเชื่อนี้ได้รับอิทธิพลอีกทอดหนึ่งจากคำสอนทางพระพุทธศาสนา ศาสนาพราหมณ์ และประเพณีความเชื่อดั้งเดิม ผสมปะปนเข้ากัน จนแยกไม่ออกไม่ว่าอะไรคือพุทธอะไรคือพราหมณ์ และสองศาสนานี้ก็กันไปด้วยกันอย่างไม่ชัดเจนแต่ประการใด โดยเฉพาะอิทธิพลทางพระพุทธศาสนาก็คือการสอนให้คนเชื่อมั่นในการกระทำความดี ทุกคนต้องลงมือสร้างบุญกุศลเอง เพราะใครทำ ใคร ได้ และบุญเป็นที่พึ่งของคนที่ทำเท่านั้น ดังผลว่า

ครันลิกอย ตั้งแต่บุญมาค่า
 ครันบ่ทำ กะบ่แม่นคอกดี
 คอยแต่บุญส่งให้ มันสิได้บ่อนได้
 คือจั่งเฮามีอาหารไว้ บ่เอามากินมันบ่อิม
 มีลาบครันบ่เอาข้าวค้อย ทางท้อบอิมเต็มได้แล้ว^{๙๐}

ความหมาย-บุญกรรมเราต้องทำเองจึงจะได้เอง จะให้คนอื่นทำให้ไม่ได้ เหมือนอยากกินข้าวต้องกินเอง

บุญเป็นอริยทรัพย์ที่ประเสริฐที่สุด ผู้กระทำบุญหรือความดีย่อมได้รับผลทั้งในปัจจุบัน และอนาคต ที่สำคัญคือความสุข ดังผลว่า

“จงให้พากันฟ้าวกรองบุญให้ตั้งต่อ สู้คนแห้ว
 บุญนี้เป็นแก่นแท้ พากันสู้สวรรค์แท้แล้ว”

ความหมาย: ให้ตั้งใจเพียรพยายามต่อการทำบุญหรือทำความดีกันทุกๆ คน เพราะบุญนั้นเป็นแก่นแท้ของชีวิต ย่อมสามารถพาขึ้นสู่สวรรค์ได้

การกระทำใด ๆ ย่อมได้รับผลเสมอ ผลมากหรือน้อยอยู่ที่การกระทำ แล้วหากว่าถ้ากระทำในสิ่งที่ไม่ถูกต้อง สร้างความเดือดร้อนหรือก่อปัญหาให้ตนและสังคม ผลที่ตามมาคือความทุกข์ ส่วนการกระทำความดี ๆ ซึ่งเป็นกรรมดี โดยกายกรรมก็ดี โดยวาจากรรมก็ดี โดยใจก็ดี ผลที่ได้รับมาคือความสุข ดังนั้นกรรมดีชั่ว สุขหรือทุกข์อยู่ที่ผู้กระทำ ดังผลว่า

^{๙๐} คำลือ รักษุทธิ, ผนว, หน้า ๒๑๐.

“อันว่ากรรมดีช้าย ทั้งสองบุญบาป
ไฟผู้สร้างก่อไว้ผลเสียได้แก่เขา”

ความหมาย: กรรมดี กรรมชั่ว อยู่ที่บุญและบาป ใครทำเอาไว้ผลก็จะเกิดแก่บุคคลนั้น เข้า
ทำนองว่า ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว

การกระทำคุณงามความดี หรือทำบุญนั้น เราไม่เพียงแต่ไปทำที่วัดวาอาราม หรือทำกับ
พระสงฆ์ หรือ ทำประโยชน์เพื่อส่วนรวมแก่สังคม แต่บุญที่ยิ่งใหญ่ที่สุดนั้นคือพ่อแม่ เพราะพ่อแม่เป็น
พระอรหันต์ของลูก ดังนั้น เราควนทำความดีตอบแทนด้วยการดูแลทั้งด้านร่างกาย และทางใจ คือให้ท่าน
ทั้งสองได้รับความสุขทางกายและใจ ดังพรรณว่า

“อันว่าบุญคุณนั้นพ่อแม่หากมีหลาย
ยามเพิ่นตาย ไปเสียดอย่าได้ลืมคุณเฒ่า
ขอให้เอาความมั่นหั้นมารักษาฮิต
บุญคุณจึงสิค้ำ เมื่อน้ำให้ฮ้ำเพียร”

ความหมาย คือ พ่อแม่เป็นผู้มีพระคุณแก่บุตร ขอให้บุตรธิดาทั้งหลายอย่าได้ลืมพระคุณ
ขอให้ยึดถือคำสอนที่พ่อแม่ได้พร่ำสอน ไปข้างหน้าให้เพียรพยายามรักษา

การทำความดี ต้องตั้งใจทำความดีอย่างเดียว สิ่งที่ไม่ได้ หรือก่อความเดือดร้อนให้แก่
ตนและส่วนร่วมควรหลีกเลี่ยง ดังพรรณว่า

“สังจามันอธิฐานตั้งเที่ยง บ่เบี่ยงขวาและซ้ายเพียรตั้งค่อบุญ”

ความหมาย คือ ขอให้มึจิตใจตั้งมั่นในความเพียรที่จะสร้างคุณงามความดีเพื่อความสงบ
สุขเพื่อความร่มเย็น

เมื่อรู้ว่าตนกำลังที่เดินผิดจากคลองธรรม อาจจะเนื่องด้วยหลงผิดในคำพูดของคนอื่น หรือ
รู้ไม่ถึงทัน ควรหันกลับมาสร้างความคิดคือคิดดี ทำดี คบแต่คนดี ๆ ดังพรรณว่า

“ตั้งแต่องค์กุลีมาลเจ้า ผู้ใจคำสาโทค
บาดเห็น โทษแท้ๆ ยังเพียรสร้างเปลี่ยนนิสัย”

ความหมาย คือ แม้แต่องค์กุลีมานผู้หลงผิดในคำพูดของคนอื่น แต่เมื่อมีความเห็นที่
ถูกต้องแล้วก็มีความอดทนเพียรสร้างบารมีที่จะบรรลुकุณธรรมสามารถเปลี่ยนตัวเองได้

การประกอบอาชีพนั้น ควรประกอบอาชีพที่สุจริต ถูกต้องตามคลองธรรม คือเป็นการ
ดำเนินชีวิตตามหลักสัมมาอาชีพะ ผลย่อมเกิดมี ดังพรรณว่า

“เจ้าจงหวนหาคำ คุณธรรมทางชอบ
บุญกอบเกื้อ เพียรสร้างจึงเจริญ”

ความหมาย คือ ให้เราเพียรพยายามแสวงหาคุณธรรม มาค้าชู มาอุดหนุน มาช่วยเหลือ
ในการประกอบสัมมาอาชีพจึงจะมีความสุขความเจริญก้าวหน้า

บาป ถึงแม้ว่าเราไม่ได้ทำ หรือเพราะคนอื่น แต่สิ่งหนึ่งที่เราจำเป็นต้องทำคือพยายามหลีกเลี่ยงให้ได้ หากว่าหลีกเลี่ยงไม่ได้ ควรให้วิธีแก้กันอย่างเร่งด่วน เพราะบาปไม่เข้าข้างกับใคร ยิ่งปัจจุบัน ดังผลว่า

“บ่อยากทำบาปฮ้ายเวรหากเหล่ามาเถิง
คัมภ์มีความเพียรบาปกรรมลีน่าต้อง”

ความหมาย คือ ไม่อยากทำบาปแต่กรรมเวรอันไม่เป็นมงคลก็ตามถึง ถ้าไม่มีความเพียร
พยายามหลีกเลี่ยง บาปกรรมนั้นก็จะมาตักถึงตัวเรา

คนที่มั่งมีทรัพย์สินเงินทองควรรู้จักการบริหารจัดการให้คนที่ขาดแคลน หรือเพื่อประโยชน์
ส่วนรวม ไม่ควรมีความตระหนี่ถี่เหนียว เพราะความตระหนี่หรือ การใช้ทรัพย์สินไม่ถูกต้อง จะพบบแต่
ความพินาศ ดังนั้น ควรรู้จักวิธีการบริหารทรัพย์สินคือแบ่งแจกใช้สอยอย่างถูกต้อง ทั้งการเพื่อลงทุน การ
เลี้ยงครอบครัว การเก็บเพื่อป้องกันเหตุอาจจะเกิดขึ้น และเพื่อเป็นทุนทรัพย์สินในโลกข้างหน้า ดังผลว่า

“แสนสิมีเงินล้นเต็มถังล้น ไถ่กะตามถ่อน
หลอนว่าบุญบ่ค้าความเพียรเจ้าบ่มี
มันก็เสียหายเสี่ยงบ่ยังเหลือจักสะหน้อย
ปล่อยความเพียรละถิมกะสูญฮ้ายเปล่าค้าย”

ความหมาย คือ จะมีเงินแสนเงินล้านก็ตาม ถ้าหากว่าไม่มีบุญบารมีและความ
ขยันหมั่นเพียรแล้ว ก็จะทำให้ทรัพย์สินที่มีอยู่ค่อยๆ ทยอยหายไป เพราะไม่มีความเพียรพยายามรักษาทรัพย์สินที่
หามาได้ จึงทำให้ทรัพย์สินสูญหายไป

การกระทำความดี ควรทำอย่างต่อเนื่อง เพราะความดีจะส่งผลให้ทั้งในปัจจุบัน และ
อนาคต ดังผลว่า

“คนใดทำบุญสร้างความเพียรให้มันเที่ยง
เป็นเสียบึงต่อท้ายไปหน้าลือยู่เย็น”

ความหมาย คือ ผู้ใดได้สร้างบุญบารมี ตั้งมั่นอยู่ในความเพียรพยายาม ในกายภาคน้ำจะ
ได้อยู่เย็นเป็นสุข

สังขารของสรรพสัตว์เกิดขึ้น ตั้งอยู่ แล้วดับไป หรือ เกิด แก่ เจ็บ ตาย คือตกอยู่ในห่วงแห่งไตรลักษณ์ มีความเปลี่ยนแปลงไม่มีที่สิ้นสุด ดังนั้น ควรรีบทำความดีเอาไว้ ดังผลญาว่า

ควรเฮานี้ คือกันทั้งโลก

เกิดแล้วกลับตัวปลิ้น ตายเหมือนคู่ชู้คน^{๕๒}

ความหมาย คือ คนเราเหมือนกันหมดคือ เกิด แก่ เจ็บ และตายเหมือนกัน

การจะรักษาศีล ไม่จำเป็นแต่สำหรับพระ แต่สำหรับคนทั่วไป เพียงแต่รู้จากการละ ลด เลิก อบายมุขทั้งหลายทั้งปวง หรือเพียรรักษาศีล รู้จากควบคุมอารมณ์ทั้งภายใน และภายนอก ยิ่งเป็นพระแล้ว ยิ่งต้องกิเลสคือเอาชนะใจเจ้าของให้ได้ ดังผลญาว่า

มีศีลทีละ เป็นพระทีใจ^{๕๓}

ความหมายคือ คนมีศีลต้องเพียรละ ลด เลิกอบายมุข คนที่เป็นพระต้องชนะใจตัวเอง

การรักษาศีลหรือทำความดี เป็นสิ่งที่ายไม่ได้ลงทุนซื้อหาด้วยเงิน เพียงแต่พยายามรักษาศีล คือควบคุมอารมณ์ให้ตั้งมั่นในกุศลจิต เจริญภาวนาในหังกรม จนปัญญาเห็นจริงซึ่งสังขารม ดังผลญาว่า

ฮักษาศีลเอาไว้ ภาววันนาฮัดใจเที่ยง

สสิ่งเดียวกะบได้ซื้อ เสียเงินจ่าจ้งแม่นบุญ

สมณะวิปัสสนาพร้อม เป็นการ ไกลกิเลส

ละให้หลุดลดให้เกลี้ยง ผลได้แม่นนิพพาน^{๕๔}

ความหมาย คือ ควรเพียรรักษาศีลภาวนาทำใจให้คืออยู่ในธรรม เพราะไม่ได้ลงทุนซื้อหาด้วยเงินอะไร และควรทำวิปัสสนาให้ใจเย็นเป็นสุข ห่างไกลจากกิเลส ให้หลุดพ้นจนถึงนิพพาน

จากกล่าวข้างต้น พบว่า ผลญาอีสานได้กล่าวถึงความเพียรในพระพุทธศาสนาเป็นค่อนข้างมากทีเดียว ที่สำคัญคือการทำความดี หรือสร้างกุศลกรรม เนื่องจากปราชญ์อีสานมีความเข้าใจซึ่งสังขารของชีวิตตามกฎธรรมชาติคือเกิด แก่ เจ็บ ตาย หรือ เกิดขึ้น ตั้งอยู่ แล้วดับไป ซึ่งสภาวะธรรมนี้ มีการเปลี่ยนแปลงไม่หยุดนิ่ง เป็นทุกข์ และไม่มีตัวตน ดังนั้น สิ่งแรกก็คือเพียรพยายามหลีกเลี่ยง

^{๕๒} สาลี รักรุทธิ,ผลญา,หน้า ๒๑๒

^{๕๓} เรื่องเดียวกัน,หน้า ๒๑๑.

^{๕๔} สาลี รักรุทธิ,ผลญา,หน้า ๒๑๖.

อบายมุขซึ่งเป็นเหตุแห่งความพินาศ^{๕๕} แล้วดำเนินชีวิตตามหลักบุญกิริยาวัตร ซึ่งเป็นเหตุที่ตั้งแห่งการ
ทำบุญ หรือทำความดีสามอย่าง คือแบ่งปันสิ่งของแก่คนที่ขาดแคลน หรือบริจาคสิ่งของแก่ผู้ประสบภัย
การรักษาควบคุมพฤติกรรมของตน หรือรักษาศีล อยู่ในกฎเกณฑ์ของวินัย หรือกฎหมายของบ้านเมือง
ไม่เบียดเบียนหรือก่อความเดือดร้อนเสียหาย แต่เป็นการอยู่ร่วมกับผู้อื่นด้วยดี มีการเกื้อกูลแก่กัน และ
การฝึกอบรมจิตใจเจริญปัญญา ให้รู้เข้าใจสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง รู้เท่าทันเห็นแจ้ง โลกและชีวิต
ตามสภาวะ สามารถทำจิตใจให้เป็นอิสระ ทำตนให้บริสุทธิ์จากกิเลสและหลุดพ้นจากความทุกข์ พร้อม
ทั้งแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นได้ด้วยปัญญา^{๕๖} นอกจากนี้ได้กล่าวถึงพุทธโอวาท ๓ อย่างคือ ไม่ทำความชั่วทั้ง
ปวง ทำแต่ความดี และทำใจให้บริสุทธิ์^{๕๗} ขณะเดียวกัน ฃญา ก็ได้ให้ความสำคัญการปฏิบัติต่อมารดา
บิดา โดยจัดท่านทั้งสองว่าเป็นพระที่มีพระคุณอันยิ่งใหญ่ เป็นพระอรหันต์ของลูก เป็นบุคคลที่หายาก^{๕๘}
ดังนั้น ฃญาจึงสอนให้เป็นคนดีอย่าลืมหักพระคุณของท่าน พยายามดูแลเอาใจใส่ท่าน ให้มีความสุขทางกาย
และใจ

๔.๒.๓ ฃญาความเพียรเกี่ยวกับการศึกษา

ฃญาเกี่ยวกับการศึกษาคือกระตุ้นส่งเสริมให้ผู้คนเห็นความสำคัญของการศึกษา เนื่องจาก
เป็นเส้นทางทำให้คนเป็นคนดี มีชีวิตที่ดี และสะดวกสบายมากกว่าคนที่ไร้การศึกษา แต่คงไม่ใช่เป็น
การเอาเปรียบกัน ตามความเป็นจริงแล้ว คนอีสานสมัยก่อนเห็นความสำคัญของการศึกษามาก แต่ฐานะ
ทางครอบครัวยากจน โอกาสที่จะได้เรียนสถาบันการศึกษาที่ดัง ๆ ดี ๆ มีน้อยมาก คนที่ได้เป็นใหญ่เป็น
โตมีหน้าที่การงานในสมัยก่อนมักจะมาจากการบวชเรียน ซึ่งเป็น โอกาสและทางเดียวที่คนยากจนในยุค
นั้นจะทำได้

คงเป็นเพราะคนอีสานได้อาศัยร่วมเงาของศาสนาแสวงหาความรู้ตัวเอง จึงทำให้พวกเขาเป็นผู้
ที่มีลักษณะอ่อนน้อมถ่อมตน มีคุณธรรม โอบอ้อมอารี ประพฤติตนอยู่ตามกรอบศีลธรรมตามคำสอน
ของศาสนา ส่งผลให้สังคมอีสานมีความร่วมเย็นเป็นสุขมีน้ำใจที่ดีต่อกันตลอดมา

^{๕๕} อัง.อุบลรุก. (ไทย) ๒๓/๑๔๔/๒๕๒. ที.ป.(ไทย) ๑๑/๑๓๘-๑๔๔/๑๕๖-๑๕๘.

^{๕๖} ที.ป. (ไทย) ๑๑/๒๒๘/๒๓๐., ชุ.อิติ. (ไทย) ๒๕/๒๓๘/๒๓๐., (ไทย) อัง.ปณฺจก.๒๒/๕๓/๑๒๑.

^{๕๗} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๕๔/๕๔., ชุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๒๔/๓๕.

^{๕๘} อัง.ทุก (ไทย) .๒๐/๓๖๔/๑๐๘.

คนที่ไร้การศึกษาบางคน นอกจากพฤติกรรมไม่น่าชื่นชมแล้ว ยังก่อความเดือดร้อนอีกด้วย บางครั้งเป็นคนที่ซื่อ ๆ ซึ่งตรงข้ามกับคนที่มีการศึกษา ดังนั้นจึงควยาเป็นส่วนมากกระตุ้นส่งเสริมให้มีการศึกษา ดังผลว่า

เกิดเป็นคน ให้ฮีบหาความฮู้

จ้งบ่เป็นซูลู คือความยไถนา^{๕๕}

ความหมาย คือ เกิดเป็นคนให้เพียรพยายามศึกษาหาความรู้ จึงจะไม่เป็นคนโง่ หรือ ซื่อป้อเหมือนควาย

คนมีความรู้ ย่อมมีคนทีเกรงขาม ถึงแม้ว่ารูปลักษณะ หน้าตาไม่สวย ไม่หล่อ แต่ความรู้ และ พฤติกรรมดียอมให้คนเป็นความสำคัญได้ ดังผลว่า

มีความฮู้ คนได้เกรงขาม

ฮูปบ่งาม ความฮู้ซูลู^{๕๖}

ความหมาย คือ มีความรู้แม้ไม่หล่อไม่สวยก็มีเสน่ห์และมีคนเกรงขาม คนทีประสงค์จะเรียนรู้ศิลปะวิชาต่าง ๆ จำเป็นอย่างยิ่งในการออกแสวงหาความรู้ หาประสบการณ์แก่ชีวิต เพราะหากว่าไม่ทำอย่างนั้นคงไม่ต่างจากกบในบ่อน้ำ ดังผลว่า

ครั้งบ่อออกจากบ้าน บ่เห็นด้านแดนไกล

ครั้งบ่ไปฮ้อฮียน กะบ่มีความฮู้^{๕๗}

ความหมายคือ ถ้าไม่ออกจากบ้านหาศึกษาเล่าเรียน ก็จะไม่เห็นที่ไกลและไม่มีความรู้ การมีความรู้จัดเป็นเป็นสิ่งที่คืออยู่แล้ว แต่อีกสิ่งหนึ่งทีจะต้องควบคู่กันไปนั่นคือพฤติกรรมดี ซึ่งหมายถึงศีลธรรม คือรู้จักวางตัว และควบคุมอารมณ์ของตนเอง หรือทีเรียกว่าสามารถสอนตัวเองได้ ดังผลว่า

ครั้นแม่นมีความฮู้ เต็มพุงเพียงปาก

สอนโตยังบ่ได้ ไผลีย่อนว่าดี^{๕๘}

ความหมายคือมีความรู้มากมายแต่สอนตัวเองไม่ได้ก็ไม่เป็นประโยชน์

^{๕๕} คำลี้ รักสุทธิ,ผลญา,หน้า ๑๕๗.

^{๕๖} อ้างแล้ว,เรื่องเดียวกัน.

^{๕๗} เรื่องเดียวกัน,หน้า ๑๕๗

^{๕๘} คำลี้ รักสุทธิ,ผลญา,หน้า ,หน้า ๑๕๗

วิชา ปราชญ์อีสานจัดว่าเป็นสมบัติที่ล้ำค่ามหาศาล เพราะสมบัติตัวนี้ติดตัวเปรียบเหมือนดั่งเงา สามารถเอาไปใช้ได้ตลอดเวลา ถึงแม้อยู่ในสถานการณ์ไหนก็ตาม ดังคำว่า

มีข้าวเต็มภาชนะ บ่อที่มีวิชาเต็มพุง^{๑๐๓}

ความหมายคือ มีวิชามีค่ามากกว่าทรัพย์

การจะทำอะไร ก็ต้องตั้งใจทำอย่างแน่วแน่ การศึกษาก็เช่นเดียวกัน ถ้าไม่ถึงที่สุด ก็ไม่ยอมถอย ตั้งใจศึกษาหาความรู้จนกว่าจะจบระดับชั้นที่คิดว่าสามารถเอาตัวรอดได้ หรือเลี้ยงตัวเอง และครอบครัวได้ ดังคำว่า

เรียนให้สุด บุคให้ถึง

เบ่งให้สู้ คู่ให้ดี^{๑๐๔}

ความหมาย คือเรียนต้องเรียนให้ถึงที่สุด บุคต้องบุคให้ถึง (เลิกจนถึงที่หมาย) คู่ต้องคู่ให้แข็งแกร่ง

เมื่อมีความรู้แล้ว เอาความรู้นี้ไปประกอบอาชีพที่สุจริต ทำการงานที่ถูกต้องตามหลักสัมมาอาชีพะ และหลีกเลี่ยงเอาเปรียบคนอื่น ความรู้ที่มีอยู่จะไปใช้ได้ตลอดกาลงานจนชีวิตจะหาไม่ ดังคำว่า

เมื่อมีความรู้แล้ว

ให้เจ้าเอาความฮู้ หากินทางชอบ

ความฮู้มีอยู่แล้ว กินได้ชั่วชีวิต^{๑๐๕}

ความหมายคือ ขอให้นำความรู้ไปหากิน ทำมาหากินในทางที่ดี มีความรู้หากินได้ตลอดชีวิต จากกรกล่าวข้างต้น พบว่า ปราชญ์อีสานได้ประยุกต์ใช้หลักความเพียรในพระพุทธศาสนา เข้ากับผลของการศึกษาเป็นอย่างมาก ที่สำคัญคือหลักไตรสิกขา^{๑๐๖} คือเรียนรู้ความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม ทั้งทางกายภาพ และทางสังคมด้วย ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ วาจา เป็นด้านที่ติดต่อกับข้างนอก โดยพฤติกรรมภายนอกเชื่อมโยงกับเจตจำนง มีความตั้งใจ ซึ่งมีแรงจูงใจและคุณสมบัติต่าง ๆ อยู่เบื้องหลัง นอกจากนี้ที่มีความสำคัญเช่นเดียวกัน คือความรู้แห่งปัญญา โดยร่วมแล้วการศึกษาคือทำความเข้าใจ หลักการ ๓ อย่างคือ แคนติดต่อสัมพันธ์กับโลกภายนอก แคนของจิตใจที่ออกทางเจตจำนง และแแดง

^{๑๐๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕๕

^{๑๐๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕๕

^{๑๐๕} คำติ รักษุทธิ, ๑๕๕, หน้า ๑๕๕

^{๑๐๖} ที.ป. (ไทย) ๑๑/๒๒๘//๒๓๑๑, ๑๑/๒๒๘, ๑๑/๒๒๘, ๑๑/๒๒๘

แห่งความรู้ความเข้าใจ^{๑๑๑} ดังนั้น เราสามารถย่อลงได้ว่าอีกทอดหนึ่ง เป็นกระบวนการเรียนรู้ตามหลัก ไตรสิกขา คือ สิด หมายถึงกระบวนการที่เรียนรู้ทั้ง โลกภายนอกและภายในคือมีความประพฤติที่ดี และการดำเนินชีวิตอยู่ในหลักสัมมาอาชีวะ สมาริคือกระบวนการเรียนรู้ภายในโดยสร้างความเชื่อมั่น หนักแน่น มั่นคง และกระบวนการสุดท้ายคือปัญญา คือมีความรู้ความเข้าใจเหตุผล รู้ความจริงของโลก และชีวิต กระบวนการทั้งสามคือเป็นกระบวนการที่ฝึกฝน^{๑๑๒}

๔.๓ การประยุกต์ใช้ความเพียรในพระพุทธศาสนา

๔.๓.๑ การประยุกต์ใช้ความเพียร

จากข้อมูลลงภาคสนาม ประชาชนชาวลำโตน้อย อำเภอสิรินธรมีความเข้าใจในการดำรงชีวิตของสังคมทุกวันนี้คือต้องมีความอดทนในการทำงาน^{๑๑๓} อดทนอดกลั้น คิดก่อนทำ ไม่มัวเมาในกิเลสตัณหา^{๑๑๔} ความเพียรในการสนใจธรรมะ เพียรในการปฏิบัติธรรมด้วยตนเองเป็นที่ตั้ง^{๑๑๕} มีสติรู้ตัวตลอดเวลา ฝึกสมาธิ ทำจิตใจให้สงบ รู้จักการให้อภัย ไม่จองเวรแค้น^{๑๑๖} การทำงาน การดำเนินชีวิตประจำวันการปฏิบัติตนในครอบครัวในสังคม^{๑๑๗} สอนให้คนมีความขยันขันแข็งและมีความกระตือรือร้นในการทำเลี้ยงชีพตน^{๑๑๘} พระพุทธศาสนาสอนให้รู้จักความเพียรในด้านความประพฤติปฏิบัติ และอดทน^{๑๑๙} การรักษาศีล การมีความรู้ รักษาระเบียบวินัยของสงฆ์ มีความอดทน มีความพราถเพียร สนใจศึกษา^{๑๒๐} เพียรในการทำงาน เพียรในการใช้ชีวิตประจำวัน^{๑๒๑}

^{๑๑๑} พระธรรมปิฎก(ป.อ.ปยุตฺโต), *สู่การศึกษาแนวพุทธ*, ปชช. หน้า ๑๓๐ -๑๓๓.

^{๑๑๒} พระพรหมคุณาภรณ์(ป.อ.ปยุตฺโต), *สามไตร*, พิมพ์ครั้งที่ ๓. (กรุงเทพมหานคร พิมพ์ที่บริษัทสวัยจำกัด, ๒๕๕๐), หน้า ๔๑ - ๔๓.

^{๑๑๓} สัมภาษณ์, นางสาวสุกัญญา บุญไทย, ๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๕.

^{๑๑๔} สัมภาษณ์, นางปรัชญา ญาณเพิ่ม, ๑๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๕.

^{๑๑๕} สัมภาษณ์, นายสมาน อุ่นวงศ์, ๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๕.

^{๑๑๖} สัมภาษณ์, นางกาญจนา สีหมอก, ๑๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๕.

^{๑๑๗} สัมภาษณ์, นายอากาศ ผ่างคำ, ๒๘ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๔.

^{๑๑๘} สัมภาษณ์, นายวิโรจน์ ละคาดก, ๑๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๕.

^{๑๑๙} สัมภาษณ์, นายณัฐวุฒิ ชินชะวัน, ๑๐ กุมภาพันธ์, ๒๕๕๕.

^{๑๒๐} สัมภาษณ์, พระนพดล เดชปญโญ, เลขาเจ้าคณะตำบลนคมเขต, ๑๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๕.

^{๑๒๑} สัมภาษณ์, นางนงพะงา กุลวงศ์, ๘ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๕

ด้านจิตใจ เมื่อได้เพียรจะเลิกอกุศลเพื่อทำตนให้พ้นทุกข์ และการใช้ชีวิตความเป็นอยู่ เพื่อให้ใช้ชีวิตในการประกอบอาชีพเลี้ยงตน ให้พร้อมด้วยโภคทรัพย์^{๑๙๘} การต่อสู้ชีวิตไม่ให้ยอมแพ้ต่ออุปสรรคต่าง ๆ การศึกษาเล่าเรียนให้สำเร็จ^{๑๙๙} พระพุทธศาสนาสอนให้รู้จักความเพียรในหลายด้าน แต่ที่เป็นหัวใจหลัก ก็คือสอนให้รู้จักความเพียรในการดับทุกข์ คือถึง นิพาน^{๒๐๐} พระพุทธศาสนา สอนให้รู้จักความเพียรในการเกิด แก่ เจ็บ และตาย^{๒๐๑}

พระพุทธศาสนาสอนให้รู้ในด้านการศึกษาริเริ่มรู้ ในด้านการประพฤติปฏิบัติ อยู่ในความไม่ประมาท รู้จักรับผิดชอบหน้าที่ของตน รู้จักรักษาศีลธรรมของตน ใช้จ่ายอย่างประหยัด^{๒๐๒} พระพุทธศาสนาสอนให้รู้จักความเพียรในด้านการศึกษา และการดำเนินชีวิต^{๒๐๓} ในด้านการดำรงชีวิต การประกอบอาชีพการอยู่ร่วมกันกับสังคมอย่างมีความสุข^{๒๐๔} มีจิตสำนึกในการครองตนและปฏิบัติตนต่อพระพุทธศาสนา^{๒๐๕} การทำงานในสิ่งที่ตนมุ่งหวังให้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี เมื่อเรามีความเพียรพยายาม อุตุน อุตคณ มุมานะ^{๒๐๖} รู้จักความเพียรในการปฏิบัติตนในทางที่ถูกที่ควร รู้จักความเพียรในการทำมาหาเลี้ยงชีพอย่างถูกต้องและสุจริต รู้จักความเพียรในการเป็นแบบอย่างที่ดีในสังคม^{๒๐๗} ด้านการดำเนินชีวิต ได้แก่ การดำรงอยู่เป็นหมู่คณะ ความเป็นญาติพี่น้อง การช่วยเหลือเกื้อกูล การรักษาวัฒนธรรมขนบธรรมเนียมประเพณี การมีระเบียบวินัย การรักษาความเป็นไทย และการมีจิตสาธารณะ^{๒๐๘} และสอดคล้องกับพุทธภาษิตว่า คนล่วงทุกข์ได้เพราะความเพียร^{๒๐๙}

^{๑๙๘} สัมภาษณ์, พระมหาณรงค์ฤทธิ์ อานนโท, เจ้าคณะอำเภอสิรินธร, ๘ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๕

^{๑๙๙} สัมภาษณ์, พระมหาบุญเฮ็ง ปญญาสิริ, เจ้าคณะอำเภอสิรินธร ๑๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๕.

^{๒๐๐} สัมภาษณ์, พระมหากิตติศักดิ์ ส่วโร, ๑๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๕.

^{๒๐๑} สัมภาษณ์, นายวิเชียร แก่นคำ, ๑๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๕.

^{๒๐๒} สัมภาษณ์, พระอธิการจำปี อธิปญโญ, ๑๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๕.

^{๒๐๓} สัมภาษณ์, พระอานาจ กตธมโม, ๑๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๕.

^{๒๐๔} สัมภาษณ์, นาย สมัย ตราชู, ๒๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๕.

^{๒๐๕} สัมภาษณ์, นาย ไบพร แสนอ้วน, กำนันตำบลนิคม, ๒๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๕.

^{๒๐๖} สัมภาษณ์, นางสาวจันทร์จิรา บุษราคัม, ๒๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๕.

^{๒๐๗} สัมภาษณ์, นางคำพันธ์ ละดาดก, ๒๘ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๕.

^{๒๐๘} สัมภาษณ์, นางสุภาณี ศาคี, ๑๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๕.

^{๒๐๙} พุ.สุ. ๒๕/๓๖๑

สรุป พระพุทธศาสนาสอนให้รู้จักความเพียรเกี่ยวกับการดำเนินชีวิต การประกอบอาชีพ การปฏิบัติธรรม ความเพียรในการบำเพ็ญกุศล ละความชั่วทางกาย ละเว้นความชั่วประกอบกรรมดี

๓.๓.๒ การดำเนินชีวิตตามหลักธรรมความเพียร

ผู้ให้สัมภาษณ์ส่วนมากได้ให้สัมภาษณ์เกี่ยวกับการดำรงชีวิตที่มีแต่ความสุข จิตผ่องใส เบิกบาน มีความเมตตา กรุณา ต่อเพื่อนมนุษย์ และสรรพสัตว์ทั้งหลาย ปราศจากทุกข์ ไม่มีเวร ไม่มีภัย^{๑๑๐} คือ สอนให้ศาสนิกชนรู้จักการใช้เหตุผล และการดับเหตุที่ทำให้เกิดทุกข์ สอนให้ดำรงชีวิต โดสยทางสายกลาง เพื่อชีวิตจะได้มีความสุขและไม่เบียดเบียนผู้อื่น ทำให้ดำรงชีวิตอยู่ในหลักคุณธรรม^{๑๑๑}

ในการดำรงชีวิตของคนทุกคนในสังคมต้องมีความเพียรในหลักพระธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนา^{๑๑๒} อยู่อย่างพอเพียง อยู่อย่างมีเหตุผล ดำรงชีวิตอยู่บนทางสายกลาง มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่^{๑๑๓} เพียรในการดำรงชีวิตสอดคล้องในพระพุทธศาสนาการดำรงตนในสังคม^{๑๑๔} ความเพียรช่วยให้เรามีความอดทนอดกลั้นและมีความมั่นใจในการทำงานและการดำเนินชีวิต^{๑๑๕} ทำให้การดำรงชีวิตดีขึ้น เพราะการที่เรามีความเพียรนั้นจะทำให้เรามีความสุข และความอดทนอดกลั้น มีความมั่นใจในการดำรงชีวิตต่อไป^{๑๑๖}

ในด้าน การดำรงชีวิตให้รู้จักอดออม ใช้ เช่น แบบอย่างเศรษฐกิจพอเพียง พออยู่พอกิน^{๑๑๗} ให้คำแนะนำ เทศนาสั่งสอน ศาสนปฏิบัติ ชักชวนญาติโยมมาทำบุญ ให้สติแก่ญาติโยม^{๑๑๘} เป็นผู้ที่มีศีลมีธรรม ประกอบอาชีพด้วยความขยันหมั่นเพียร เพื่อความก้าวหน้าของตนเอง รู้จักประหยัด อดออม มีเหตุผลหลีกเลี่ยงอบายมุข^{๑๑๙} และเพียรประกอบในสัมมาอาชีพไม่ให้เกิดความเดือนร้อนทั้ง

^{๑๑๐} สัมภาษณ์, นางกาญจนา สีมอก, ๑๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๕.

^{๑๑๑} สัมภาษณ์, นางสาวประภาวิสิทธิ์ ราชนิคม, ๑๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๔.

^{๑๑๒} สัมภาษณ์, นายสมาน อุนวงศ์, ๒๘ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๕.

^{๑๑๓} สัมภาษณ์, นางปรัชญา ญาณเพิ่ม, ๒๘ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๕.

^{๑๑๔} สัมภาษณ์, นางสาวสุกัญญา บุญไทย, ๒๘ ธันวาคม ๒๕๕๔.

^{๑๑๕} สัมภาษณ์, นายอากาศ ผางคำ, ๑๕ กุมภาพันธ์, ๒๕๕๕.

^{๑๑๖} สัมภาษณ์, นายวิโรจน์ ละดาดก, ๑๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๔๕

^{๑๑๗} สัมภาษณ์, นายณัฐวุฒิ ชินชะวัน, ๑๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๕.

^{๑๑๘} สัมภาษณ์, พระนพดล เตชธรมโม, ๑๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๕.

^{๑๑๙} สัมภาษณ์, นายรัชชานนท์ วงศ์จันทร์, ๑๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๕.

แก่ตนเองและส่วนรวม ไม่ฝืดเคืองจารีตประเพณีอันดั่งงาม เมื่อเป็นเช่นนี้ ก็จะทำให้ชีวิตประสบแต่ความสุข ทั้งแก่ตนเองและส่งผล^{๑๔๐} การดำรงชีวิตอย่างอดทน บากบั่น รู้จักจังหวะ ช่วงระยะเวลาในการดำรงชีวิต ไม่ประมาท ประคับประครองตนอย่างระวัง เพราะรู้ว่าทุกสิ่งไม่ได้มาโดยง่าย^{๑๔๑} การต่อสู้ชีวิต ไม่ให้ยอมแพ้ต่ออุปสรรคต่าง ๆ การศึกษาเล่าเรียนให้สำเร็จ^{๑๔๒} ให้ยึดมั่นในสิ่งที่ถูกต้องไม่ฝืดเคืองธรรม ยึดมั่นในหลักคำสอนต่างๆ ตามพระพุทธศาสนาในแนววิถีอาชีพอหิ^{๑๔๓} มีความสามัคคี รู้จักแบ่งปัน รู้จักประหยัด รู้จักคุณค่าที่เกิดขึ้นมนุษย์^{๑๔๔} สอดคล้องในความอดทน มานะ บากบั่น เพื่อชีวิตที่ดีในวันข้างหน้า และศาสนา สอนให้รู้บาปบุญคุณโทษ^{๑๔๕} ให้รู้หลักแห่งความเป็นจริงของชีวิต รู้หลักในการครองตน และบุคคลในครอบครัว รู้หลักในการอยู่ร่วมกับสังคมอย่างมีความสุข^{๑๔๖} ให้รู้จักอดทน อดกลั้น ในสิ่งที่ชั่วอยู่ในทางที่ไม่ดี เช่น ไม่ดื่มสุราเมรัย ไม่เล่นการพนัน^{๑๔๗} ศาสนิกชนมีความพร้อมในการดำรงชีวิตประจำวันอย่างมีสติไม่ประมาท รู้จักอยู่อย่างพอเพียง รู้จักแบ่งปัน และรู้จักให้อภัย ตลอดจนการมีชีวิตอยู่อย่างมีความสุข^{๑๔๘} การทำความดี ละเว้นความชั่ว ทำจิตใจให้ผ่องใส^{๑๔๙}

สรุป การยึดหลักความเพียรสอดคล้องกับหลักพระพุทธศาสนา สอนให้บุคคลในสังคมต้องมีความเพียรในการดำเนินชีวิตให้มีความสุข ความเป็นอยู่อย่างพอเพียง ดำเนินชีวิตตามทางสายกลางอย่างมีเหตุผล ให้รู้จักความอ่อนน้อมถ่อมตน และเป็นไปตามหลักธรรมทางศาสนา เป็นต้น

๓.๓.๓ การประยุกต์ใช้ผลเพียรในการทำงาน

ผลของการสัมภาษณ์ส่วนมากจะนำความเพียร ไปใช้กับการดำเนินชีวิต ซึ่งถือว่าเป็นคติชักนำให้บุคคลรู้จักความพากเพียร ตั้งตนอยู่ในความดี เป็นคติคำสอนให้มีความซื่อสัตย์ อดทน กตัญญู

^{๑๔๐} สัมภาษณ์, พระมหาณรงค์ฤทธิ์ อานนุโท, ๑๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๔.

^{๑๔๑} สัมภาษณ์, พระมหาบุญเฮ็ง ปญญาสิริ, ๑๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๕.

^{๑๔๒} สัมภาษณ์, พระมหากิตติศักดิ์ สิวโร, ๑๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๕.

^{๑๔๓} สัมภาษณ์, นายสุรินทร์ จันทร์สมาน, ๒๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๕.

^{๑๔๔} สัมภาษณ์, พระอธิการจำปี อธิปญโญ, ๒๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๕.

^{๑๔๕} สัมภาษณ์, พระอานาจ กตมโม, ๒๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๕.

^{๑๔๖} สัมภาษณ์, นายสมัย ทรายู, ๑๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๕.

^{๑๔๗} สัมภาษณ์, นางสาวจันทร์จิรา บุญราศี, ๑๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๕.

^{๑๔๘} สัมภาษณ์, นางคำพันธ์ ละดาต, ๑๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๕.

^{๑๔๙} สัมภาษณ์, นางสุภาณี ผาดี, ๑๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๕.

และสอนให้บุคคลไม่หลงไหลในอำนาจ หน้าที่ของตนเอง^{๕๐} เมื่อเรารู้จักวิธีที่จะดำรงชีวิตอยู่ในทางสายกลางก็จะสามารถทำให้เรานั้นสามารถนำมาปรับใช้กับการทำงาน^{๕๑} การใช้ศรัทธาความเพียรในการทำงานทุกคนจะต้องปรับตัวในการทำงาน ผนวกระยุกต์ใช้ในการปฏิบัติตน^{๕๒} ศรัทธาความเพียรในการประยุกต์ใช้ในการทำงาน เพื่อใช้ในการดำรงชีวิตการอยู่กับผู้คนในสังคม^{๕๓}

หลักการใช้ศรัทธาเรื่องความเพียรสามารถใช้ประยุกต์กับการทำงานได้ทั้งในเรื่องความอดทน ความพยายาม ความขยันหมั่นเพียร^{๕๔} มีความกระตือรือร้น ในการทำงานมากขึ้น^{๕๕} สามารถประยุกต์ใช้กับการทำงานตามหลักพระพุทธศาสนา เช่น ฉันทะ ความพอใจรักใคร่ในสิ่งนั้น วิริยะ เพียร ประกอบสิ่งนั้น จิตตะ เอาใจฝักใฝ่ในสิ่งนั้น วิมังสา หมั่นตรองเหตุผลในสิ่งนั้น^{๕๖} ต้องมีความรู้สึกรู้สึกลดเวลา ต้องมีความรู้ชัดในสิ่งที่ทำ มีจิตใจหนักแน่นอยู่เสมอ ศึกษาให้รู้จักความจริง อาชีพที่จะต้องสุจริต ต้องมีความซื่อสัตย์ ต้องมีความอดทน มีความเพียร^{๕๗} ศรัทธาคือว่าเป็นคำสอนที่โบราณอีสานที่ได้แต่งไว้เพื่อให้หลักคิด แนวทางปฏิบัติให้สังคมดำเนินไปเพื่อความเป็นระเบียบเรียบร้อย ปรชญา การดำเนินชีวิตอันล้ำค่าของชาวอีสาน คือนำ ศรัทธาใช้เพร่านักปราชญ์อีสานโบราณนั้น แต่งขึ้นมาครบทุกด้าน เช่นภายิตสอนคน ศญาจีบสาว,ศญาขบขัน, เป็นต้น เมื่อทำงานอยู่ก็นำศญาภายิตที่เกี่ยวกับงานนั้นมาใช้ได้^{๕๘} ปรับประยุกต์ใช้กับงานในเรื่องของความอดทนให้ขยันหมั่นเพียรมีความรักงานที่ตัวเองชอบผลงาน หรือชิ้นงานที่ที่ออกมาก็จะดีสามารถออกสู่สายตา^{๕๙} มีใจหนักแน่น อดทนต่อสู้ หาแนวทางแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นกับชีวิต ต้องอาศัยความเพียร^{๖๐} รู้จักประมาณรู้เขารู้เรา และรักในงานที่ตนทำ^{๖๑} การนำเอาคำสอนมาปฏิบัติตนตามหลักของ

^{๕๐} สัมภาษณ์, นางกาญจนา สีมอก, ๑๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๕.

^{๕๑} สัมภาษณ์, นางสาวประภาวิสิทธิ์ ราชนิยม, ๑๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๕.

^{๕๒} สัมภาษณ์, นายสมาน อุนวงศ์, ๑๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๕.

^{๕๓} สัมภาษณ์, นางสาวสุกัญญา บุญไทย, ๑๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๕.

^{๕๔} สัมภาษณ์, นายอากาศ ฝางคำ, ๒๘ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๕.

^{๕๕} สัมภาษณ์, นายวิโรจน์ ละดาดก, ๒๘ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๕.

^{๕๖} สัมภาษณ์, นายณัฐวุฒิ ชินชนะวัน, ๒๘ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๕.

^{๕๗} สัมภาษณ์, นายรัชชานนท์ วงศ์จันทร์, ๒๘ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๕.

^{๕๘} สัมภาษณ์, พระมหากิตติศักดิ์ สิวโร, ๒๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๕.

^{๕๙} สัมภาษณ์, นายสุรินทร์ จันทร์สมาน, ๒๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๕.

^{๖๐} สัมภาษณ์, พระอธิการจำปี อธิปญโญ, ๑๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๕.

^{๖๑} สัมภาษณ์, นายสมัย ทรายู, ๑๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๕.

พระพุทธศาสนาให้คิดดี ทำดี และพูดดี^{๑๖๒} ฃญาเป็นคติเตือนใจของชาวอีสานให้มีความเป็นอยู่อย่างเรียบง่าย ไม่พุ่มเฟิอຍไม่ประมาทและเฟื่อแผ่ไม่ลืมตัว^{๑๖๓}

สรุปล การประกยुकต์ฃญาความเฟียรไปใช้กับการทำงานที่เป็นคติธรรมชักนำให้เกิดความเฟียรในการทำงาน และการทำงานต้องมีความอดทนเป็นพื้นฐาน พร้อมทั้งมีจิตมั่นคง ฃญายังสอดแทรกคติธรรม หลักธรรม ฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา สอนให้ปฏิบัติตนตามคำสอนทางพระพุทธศาสนา เป็นต้น

๓.๓.๔ การประกยुकต์ความเฟียรในพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในฃญาอีสาน

ผู้ให้สัมภาษณ์ส่วนมากได้กล่าวถึงการปฏิบัติตนเกี่ยวกับความเฟียรก็คือ การพยายามทำในสิ่งที่ดีที่ถูกที่ควร และมีความสุขรวมทั้งทำให้คนอื่นมีความสุขด้วยไม่เบียดเบียนผู้อื่น^{๑๖๔} ฃญาอีสานกล่าวถึงความเฟียรในพระพุทธศาสนาในการทำงานการดำรงชีวิตของคนที่ดีควรปฏิบัติ^{๑๖๕} ฃญาอีสานความเฟียรในพระพุทธศาสนา ความเฟียรในการครองตน การดำรงชีวิต^{๑๖๖} ฃญาได้กล่าวถึงความเฟียรในพระพุทธศาสนาไว้ว่า ผู้ใดที่มีความเฟียรพยายามแล้ว ผู้นั้นย่อมบรรลุเป้าหมาย ประสพผลสำเร็จในชีวิตได้^{๑๖๗} ฃญาที่ว่า

“ฝ่าวบวชให้ฝ่าวศึก ฝ่าวเอาเมีย ให้ฝ่าวป่า” หมายความว่า เมื่อบวชแล้วให้รับศึกษาเล่าเรียนทำความเฟียรให้ถึงที่สุด หมายความว่า รับผิดชอบให้รับหย่าทุกอย่างที่เคยกระทำมาในสิ่งที่ไม่ดี^{๑๖๘} ให้มุ่งทำในสิ่งที่ตั้งใจไว้จนกว่าจะประสพผลสำเร็จ เช่น เทียวทางบ่อสุดเส้นอย่างลือยหลังให้เขาเหยียบ ตายให้ตายหน้าพันเอาว่าดี เป็นต้น^{๑๖๙} ใจประสงค์สร้าง กลางดงกะว่าท่ง ใจจี้คร้าน กลางบ้านกะว่าดงใจประสงค์แล้ว เมืองแคว กะคั่นสอด และหลาย ๆ ฃญา ล้วนกล่าวถึงความเฟียร คือ

^{๑๖๒} สัมภาษณ์, นางสาวจันทร์จิรา บุษราคัม, ๑๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๕.

^{๑๖๓} สัมภาษณ์, นางคำพันธ์ ละคาดก, ๑๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๕.

^{๑๖๔} สัมภาษณ์, นางสาวประภาวิสิทธิ์ ราชนิคม, ๒๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๕.

^{๑๖๕} สัมภาษณ์, นายสมาน อุนวงศ์, ๒๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๕.

^{๑๖๖} สัมภาษณ์, นางสาวสุกัญญา บุญไทย, ๒๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๕.

^{๑๖๗} สัมภาษณ์, นายอากาศ ฝางคำ, ๒๘ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๕.

^{๑๖๘} สัมภาษณ์, นายณัฐวุฒิ ชินชะวัน, ๒๘ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๕.

^{๑๖๙} สัมภาษณ์, พระมหาณรงค์ฤทธิ์ อานนุโท, ๒๘ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๕.

ความบากบั่นไม่ท้อถอย สู้จนกว่าจะประสบความสำเร็จ^{๑๑๐} ฌญาอีสานได้กล่าวถึงความเพียรในพระพุทธศาสนา ความเพียรในการดำรงชีวิต และความเพียรในการดับทุกข์ หรือสอนให้รู้จักผู้ให้ทาน^{๑๑๑} ความอดทนอดกลั้นเท่านั้นที่ทำให้มนุษย์สำเร็จผลและความขยันหมั่นเพียรเท่านั้นทำให้บรรลุธรรมได้^{๑๑๒} ถ้าบุคคลใดมีความขยันหมั่นเพียรที่สอดคล้องกับหลักพระพุทธศาสนาทั้งปรับในชีวิตประจำวันและหลักของอาชีพต่างๆ ได้^{๑๑๓} ใช้ในความเพียร เช่น เพียรในการเรียนรู้ เพียรในการศึกษา เพียรในการดำรงชีวิต^{๑๑๔} ใช้เป็นคติสอนใจในเรื่องของความเพียร^{๑๑๕} ฌญาที่ว่า

“ใจประสงค์แล้วเมืองแก้วจะค้นหอด ใจประสงค์ต่อยอดแก้วอยู่ในถ้ำลึกค้นหาแท้แล้ว”^{๑๑๖} มีความเพียรเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจในการดำเนินชีวิต^{๑๑๗}

สรุป ฌญาที่กล่าวถึงความเพียรตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ความเพียรต้องเน้นตามความถูกต้องในการดำเนินชีวิต การประกอบสัมมาชีพ และความขยันพากเพียรในการจะบรรลุผลสัมฤทธิ์ในหน้าที่การงานหรือการบรรลุธรรม ความเพียรยังเน้นคุณธรรมน้อมนำจิตใจให้ประสบความสำเร็จ ความสันติสุข

สรุปท้ายบท

ฌญาความเพียรได้รับแนวคิดจากพระพุทธศาสนาเป็นอย่างมาก ที่สำคัญคือหลักการดำเนินชีวิต โคนเน้นการแสวงหาทรัพย์ที่ถูกต้อง รู้จักทำมาหาเลี้ยงชีพ ขยันหมั่นเพียรในการปฏิบัติหน้าที่การงาน การประกอบอาชีพที่สุจริต ฝึกฝนให้มีความชำนาญและรู้จริง รู้จักใช้ปัญญาหาวิธีการจัดการที่ดีและดำเนินการให้ได้ผลดี รู้จักคุ้มครอง เก็บ รักษาโภคทรัพย์และผลงานที่ตนได้ทำไว้ด้วยความขยันหมั่นเพียรโดยชอบธรรมด้วยกำลังงานของตน รู้จักเสวนาและคบหากัน เลือกคบหาผู้รู้ ผู้ทรงคุณ ผู้มีความสามารถ ผู้นำเคารพนับถือและมีคุณสมบัติเกื้อกูลแก่อาชีพการงาน รู้จักกำหนดรายได้และรายจ่าย เป็นอยู่พอดีสมรายได้ มิให้ฟุ่มเฟือย รู้จักประหยัดเก็บออมไว้ การที่เพียรพยายามแสวงหา รักษา

^{๑๑๐} สัมภาษณ์, พระมหาบุญเฮ็ง ปญญาสิริ, ๒๘ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๕.

^{๑๑๑} สัมภาษณ์, พระมหากิตติศักดิ์ สิวโร, ๒๘ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๕.

^{๑๑๒} สัมภาษณ์, พระไพฑูริย์ โสภิต, ๒๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๕.

^{๑๑๓} สัมภาษณ์, นายสุรินทร์ จันทร์สมาน, ๒๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๕.

^{๑๑๔} สัมภาษณ์, พระอธิการจำปี อธิปญโญ, ๒๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๕.

^{๑๑๕} สัมภาษณ์, พระอำนาจ กตธมฺโม, ๒๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๕.

^{๑๑๖} สัมภาษณ์, นายสมชัย ตรีราชู, ๒๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๕.

^{๑๑๗} สัมภาษณ์, นางสาวจันทร์จิรา บุษราคัม, ๒๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๕.

และครอบครองโภคทรัพย์ไว้ นั่น ก็เพื่อใช้ให้เป็นประโยชน์ทั้งแก่ตนและคนอื่น ผู้ประพฤติดี ปฏิบัติชอบ ผู้ไม่ประมาทมัวเมา วิธีการแสวงหาทรัพย์และใช้จ่ายทรัพย์อย่างถูกต้องแล้ว หลีกหนีภัยความเกียจคร้านการ และรู้จักประยุกต์ใช้หลักอิทธิบาท ๔ กักับการดำเนินชีวิต สร้างคุณงามความดีตามหลักบุญกิริยาวัตถุ มีความเชื่อเรื่องบุญบาป คุณ โทษ ดีชั่วและผลกรรม ส่วนผลญาณความเพียรเกี่ยวกับการศึกษานั้น เป็นการ กระตุ้นส่งเสริมให้ผู้คนเห็นความสำคัญของการศึกษา คือคนมีการศึกษาส่วนมากมีลักษณะอ่อนน้อม ถ่อมตน มีคุณธรรม โอบอ้อมอารี ประพฤติตนอยู่ตามกรอบศีลธรรมตามคำสอนของศาสนา ส่งผลให้ สังคมอิสลามมีความร่วมเย็นเป็นสุขมีน้ำใจที่ดีต่อกันตลอดมา

แนวความคิดของพญาดังกล่าว ชาวลัวะ โคม่น้อม อำเภอสิรินคร จังหวัดอุบลราชธานีรู้จักวิธี ประยุกต์ใช้เป็นอย่างดี จนมีเจตนารมณ์ที่ดีต่อคุณค่าของพญาที่มีต่อสังคมภาคอิสลาม



บทที่ ๕

สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

การศึกษาวิจัยเรื่อง “ศึกษาความเพียรในพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในผญาอีสาน” นี้ ผู้วิจัยมีวัตถุประสงค์ ๓ ประการดังต่อไปนี้

๑. เพื่อศึกษาความเพียรในพระพุทธศาสนา
๒. เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาและคุณค่าของผญาอีสาน
๓. เพื่อศึกษาความเพียรในพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในผญาอีสาน

ทั้งนี้ การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) โดยการศึกษา ค้นคว้าจากเอกสาร ตำราวิชาการ หนังสือ งานวิทยานิพนธ์ งานวิจัยต่าง ๆ รวมทั้งทำการวิจัยภาคสนาม (Field Research) โดยการลงพื้นที่เก็บข้อมูลทั้งเป็นการสัมภาษณ์ซึ่งสามารถสรุปผล การศึกษา และข้อเสนอแนะดังนี้

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

จากผลการศึกษา ผู้วิจัยมีข้อสรุปที่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ ดังต่อไปนี้

ความเพียรในพระพุทธศาสนา

ความเพียรคือความบากบั่น ความกล้า ความพยายาม ความขะมักเขม้น ความหมั่น ความก้าวไปอย่างไม่ห้อถอย ความไม่ทอดทิ้งกันทะ กระจือรือร้น ยกจิตไว้ได้จากความหุดหู่ ถดถอยหรือท้อแท้ ความเพียรเพื่อละอกุศลธรรม และทำกุศลธรรมให้ถึงพร้อม ไม่ทอดธุระในกุศล ธรรม โดยทั่วไปแล้วความเพียรนี้ เป็นคำกลางๆ อาจจะใช้ในทางที่ผิดก็ได้ เช่น เพียรพยายามจะฆ่า คน เพียรพยายามจะลักขโมย อาจจะใช้ในทางที่ถูกก็ได้ เช่น เพียรศึกษาเล่าเรียน เพียรทำมาหากิน เพียรทำลายกิเลส ถ้าเพียรในทางที่ถูกที่ชอบ เรียกว่า สัมมาพยายามะ เพียรชอบ แต่ถ้าเพียรในทางที่ผิด ที่ไม่ชอบ เรียกว่า มิจฉาวายามะ เพียรผิดในการศึกษานี้ จะศึกษาเฉพาะความเพียรในทางที่ถูกที่ ชอบเท่านั้น ความเพียรมีปรากฏในหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้ามากมายหลายหมวด เช่น อปัณณกปฏิบัติทา ๓ เวสาร์ชกรณธรรม ๕ พละ ๕ โภชนงค์ ๗ สัทธรรม ๗ มรรคมีองค์ ๘ นาลกรณธรรม ๑๐ บารมี ๑๐

ประวัติความเป็นมาและคุณค่าของผญาอีสาน

ผญาเป็นถ้อยคำ หรือคำพูดของบรรดานักปราชญ์และบัณฑิตชาวอีสานแต่โบราณ ซึ่งท่านได้กลั่นกรองรจนาน่าและสั่งสมไว้ในรูปแบบต่าง ๆ เช่น เป็นคำฉันท์ กาพย์ กลอน และนิทานวรรณคดีต่างๆ ซึ่งเป็นภูมิปัญญาที่เกิดจากความคิด ความฉลาด ที่ใช้ในการอบรม สั่งสอน แนะนำ ตักเตือน โดยผ่านผู้หลักผู้ใหญ่ ครูอาจารย์ พระสงฆ์ นำมาอบรมสั่งสอนลูกหลาน ลูกศิษย์ และบุคคลต่างๆ ไป ตลอดจนหนุ่มสาวใช้เกี่ยวพาราสักัน ทั้งนี้ ก็เพื่อผลต่อการศึกษา เศรษฐกิจ ศาสนา วัฒนธรรม ตลอดจนการแสดงกิจกรรมในชีวิตจริงของคนอีสาน แต่ก็ยังไม่มีหลักฐานระบุชัดเจนว่าผญาเกิดขึ้นตั้งแต่เมื่อไร มีปราชญ์บางท่านกล่าวว่าเกิดขึ้นที่จังหวัดภาคอีสานของประเทศไทย ผญาอีสานเกิดจากเหตุ ๓ ประการคือ ๑) เกิดจากขนบธรรมเนียมประเพณีโบราณ ได้แก่ ประเพณีการลงแขก การลงแขก การอ่านหนังสือผูก และการเล่นหมอลำ ๒) เกิดจากการเผยแพร่ศาสนาซึ่งผูกหลักธรรมให้เป็นบทผญาไว้สำหรับเป็นสื่อในการสอน และ ๓) เกิดจากการอบรมสั่งสอนสมาชิกในสังคมโดยใช้ภาษาเป็นสื่อ

ผญามีลักษณะสำคัญเฉพาะตัวซึ่งมากไปด้วยคุณค่าต่อสังคมและคนในสังคมนั้นๆ ในฐานะที่เป็นเครื่องมือในการสื่อสาร ถ่ายทอดความรู้ของคนรุ่นก่อน สะท้อนสภาพสังคม ตลอดจนให้ความบันเทิงใจ ประเทืองอารมณ์ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นกลุ่มชนในระดับชาวบ้าน เป็นผู้ใช้และรับรู้คุณค่าเหล่านั้น ผญายังสะท้อนให้เห็นถึงสุนทรียภาพทางภาษาของคนอีสาน ในการใช้ภาษาของตน ผู้ร้อยถ้อยคำให้ฟังดูไพเราะและมีศิลปะชั้นเชิง อีกทั้งแฝงด้วยความหมายที่ล้ำลึก เมื่อพินิจพิจารณาตามแล้ว ก็จะเห็นจริง และสามารถนำไปเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตได้ จึงถือได้ว่าผญาเป็นภูมิปัญญาและความชาญฉลาดของคนโบราณบัณฑิตอีสาน โดยแท้จริง จากการศึกษาวิเคราะห์คุณค่าของผญา พบว่ามีหลายประการ เช่น เป็นสื่อในการถ่ายทอดความรู้สึก การอบรมสั่งสอน การโน้มน้าวจิตใจ เป็นมรดกที่คุณค่าทางภาษา เป็นภาพสะท้อนของสภาพทางสังคม และให้ความบันเทิงใจ

ความเพียรในพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในผญาอีสาน

๑. ผญาความเพียรในการดำเนินชีวิต

ปราชญ์ชาวอีสาน ส่วนมากเป็นผู้ที่ได้ผ่านการอบรมขัดเกลาจากพระพุทธศาสนา บางคนได้บวชเรียนเขียนอ่านจนแตกฉานทั้งในหลักธรรม และวรรณกรรม ที่สำคัญคือผญา ซึ่งประยุกต์ใช้หลักธรรมเข้ากับเหตุการณ์นั้น ๆ โดยใช้ภาษาท้องถิ่นอันไพเราะ และเข้าใจง่าย แต่เป้าหมายหลักคืออบรมสั่งสอนผู้คนในสังคมอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข ไร้ความขัดแย้งกัน จากการศึกษาพบว่า ปราชญ์อีสาน ประยุกต์ใช้หลักธรรมความเพียรในพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในผญาอีสาน โดยจำแนกเป็น ๓ ประการ คือความเพียรในการดำรงชีวิตคือเน้นการแสวงหาทรัพย์ และ

การใช้ทรัพย์สินอย่างถูกต้องคือ ๑ ส่วน เลี้ยงตัว เลี้ยงครอบครัว ดูแลคนที่เกี่ยวข้อง ทำความดี ๒ ส่วน ใช้ทำหน้าที่การทำงานประกอบกิจการอาชีพ อีก ๑ ส่วน เก็บไว้เป็นหลักประกันชีวิตและกิจการคราวจำเป็น นอกจากนี้ ได้กล่าวถึงประโยชน์ ๓ อย่าง เช่น ประโยชน์ปัจจุบัน คือ สุขกายและจิตใจแข็งแรง มีอาชีพสุจริต พึ่งตนเองได้ทางเศรษฐกิจ มีสถานภาพดี เป็นที่ยอมรับนับถือในสังคมมีครอบครัวผาสุก ทำวงศ์ตระกูลให้เป็นที่น่าเชื่อถือ ทั้ง ๔ นี้ พึงให้เกิดมีโดยธรรม และใช้ให้เป็นประโยชน์ ทั้งแก่ตนและผู้อื่น ประโยชน์อนาคตคือ มีความอบอุ่นสบายซึ่งสุขใจด้วยศีลทาน และการมีน้ำใจเสียสละเพื่อประโยชน์คนอื่น พร้อมด้วยมีความมั่นใจอย่างแน่วแน่ต่อความดี มีการรักษาศีล และ ทำปัญญาให้แจ้ง นอกจากนี้ ฌณายังสอนให้คนหลีกเลี่ยงความเกียจคร้าน อีกด้วย

๒. ความเพียรในการทำความดี

พบว่า ฌณาอโศกาน ได้กล่าวถึงความเพียรในพระพุทธศาสนาค่อนข้างมากที่สำคัญคือ การทำความดี เนื่องจากปราชญ์อโศกานมีความเข้าใจซึ่งสังขธรรมของชีวิตตามกฎธรรมชาติคือเกิด แก่ เจ็บ ตาย หรือ เกิดขึ้น ตั้งอยู่ แล้วดับไป ซึ่งสภาวะธรรมนี้ มีการเปลี่ยนแปลงไม่หยุดนิ่ง เป็นทุกข์ และไม่มีตัวตน ดังนั้น สิ่งแรกก็คือเพียรพยายามหลีกเลี่ยงอบายมุขซึ่งเป็นเหตุแห่งความพินาศ แล้วดำเนินชีวิตตามหลักบุญกิริยาวัตถุ ซึ่งเป็นเหตุที่ตั้งแห่งการทำบุญ หรือทำความดีสามอย่าง คือ แบ่งปันสิ่งของแก่คนที่ขาดแคลน หรือบริจาคสิ่งของแก่ผู้ประสบภัย การรักษาควบคุมพฤติกรรมของตน หรือรักษาศีล อยู่ในกฎเกณฑ์ของวินัย หรือกฎหมายของบ้านเมือง ไม่เบียดเบียนหรือก่อความเดือดร้อนเสียหาย แต่เป็นการอยู่ร่วมกับผู้อื่นด้วยดี มีการเกื้อกูลเกื้อกัน และการฝึกอบรมจิตใจเจริญปัญญา ให้รู้เข้าใจสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง รู้เท่าทันเห็นแจ้ง โลกและชีวิตตามสภาวะสามารถทำจิตใจให้เป็นอิสระ ทำตนให้บริสุทธิ์จากกิเลสและหลุดพ้นจากความทุกข์ พร้อมทั้งแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นได้ด้วยปัญญา นอกจากนี้ ได้กล่าวถึงพุทธโอวาท ๓ อย่างคือ ไม่ทำความชั่วทั้งปวง ทำแต่ความดี และทำใจให้บริสุทธิ์ ขณะเดียวกัน ฌณา ก็ได้ให้ความสำคัญการปฏิบัติต่อมารดา บิดา โดยจัดท่านทั้งสองว่าเป็นพระที่มีพระคุณอันยิ่งใหญ่ เป็นพระอรหันต์ของลูก เป็นบุคคลที่หายาก ดังนั้น ฌณาจึงสอนให้เป็นคนดีอย่าลืมพระคุณของท่าน พยายามดูแลเอาใจใส่ท่านให้มีความสุขทางกายและใจ

๓. ความเพียรในการศึกษาหาความรู้

ฌณาเกี่ยวกับการศึกษาคือกระตุ้นส่งเสริมให้ผู้คนเห็นความสำคัญของการศึกษา เนื่องจากเป็นเส้นทางทำให้คนเป็นคนดี มีชีวิตที่ดี และสะดวกสบายมากกว่าคนที่ไร้การศึกษา ฌณาความเพียรนี้ ปราชญ์อโศกานได้ประยุกต์ใช้หลักความเพียรในพระพุทธศาสนาเข้ากับฌณาการศึกษา ที่สำคัญคือหลักไตรสิกขา ๓ อย่างคือ แคนติดต่อสัมพันธ์กับโลกภายนอกเรียกว่าศีลสิกขา แคนของจิตใจที่ออกทางเจตจำนงเรียกว่าจิตสิกขา และแคนแห่งความรู้ความเข้าใจเรียกว่าปัญญาสิกขา

จากข้อมูลลงภาคสนาม ชาวบ้านตำบลนิคมสร้างตนเองลำโดมน้อย อำเภอสิริธร จังหวัดอุบลราชธานี รู้จักวิธีการประยุกต์ใช้หลักความเพียรหลักพระพุทธศาสนาที่ปรากฏ ในพญาอีสาน คือเพียรในดำเนินชีวิตตามหลักสัมมาอาชีวะ โดยความอดทน การเพียรในการทำความดี และการศึกษา

๕.๒ ข้อเสนอแนะของการวิจัย

การวิจัยเรื่องการศึกษาความเพียรที่ปรากฏในพญาอีสาน ผู้วิจัยขอเสนอแนะเชิงนโยบายและเชิงวิจัยต่อ ดังนี้

๕.๒.๑ เหนียงนโยบาย

๑. ควรอนุรักษ์บทบาทของพญาเอราวัณให้คงอยู่เป็นคู่กับสังคมอีสาน ทั้งนี้เพราะพญาอีสานเป็นที่มาของขนบธรรมเนียมประเพณีจรรยา จริยธรรม วัฒนธรรมอีสาน

๒. ควรจัดให้มีศูนย์ศึกษาส่งเสริมพญาอีสานในสถาบันศึกษาท้องถิ่นแล้วเผยแพร่ทางวิทยุ โทรทัศน์ หอกระจายข่าวในชุมชน และวารสารในท้องถิ่น

๓. ควรมีการประกวดบทกลอนพญา ประเภทของพญาที่นำมาใช้ในบางโอกาส ในการเทศนา การกล่าวอวยพรในเทศกาลต่างๆ

๕.๒.๒ ข้อเสนอแนะเชิงวิจัยต่อ

๑. ควรศึกษามโนทัศน์ที่มีต่อพญาอีสาน เพื่อให้ทราบถึงคุณค่าและนำไปเป็นคติพจน์ไปปรับใช้ในสังคมอีสาน

๒. ควรศึกษาเปรียบเทียบการอนุรักษ์ การศึกษาการพัฒนาและการประยุกต์ใช้ในท้องถิ่น

๓. ควรศึกษาวิจัยที่มีผลกระทบต่อความเสื่อมและความเจริญของพญาอีสานในสังคมอีสานในปัจจุบัน

บรรณานุกรม

๑. ภาษาบาลี-ไทย

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาบาลี. ฉบับมหาจุฬาลงกรณปี ๒๕๐๐.
กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕
_____. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณ
ราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ

ขุนสรรพกิจ โสภณ (โกวิท ปัทมะสุนทร). **ลักษณะทิวศุภะแห่งปริมตอธรรม**. กรุงเทพมหานคร:
บริษัท คัลเลอร์ โฟร์ จำกัด, ๒๕๓๗.
คณะกรรมการแผนกตำรา, **อภิธรรมมัตถสังคหบาลี และอภิธรรมมัตถวิภาวินีฎีกา**, กรุงเทพมหานคร:
โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๒๕.
จารุบุตร เรื่องสุวรรณ. **ของดีอีสาน**. กรุงเทพมหานคร: กองวัฒนธรรม กรมการศาสนา
กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๒๐.
จารุวรรณ ชรรณวัตร. **ผญา บทกวีของชาวบ้าน**. กภาพสินธุ์: โรงพิมพ์จินตทัศน์การพิมพ์, ๒๕๒๖.
ปรีชา พิณทอง. **ผญา ไชยชาติโบราณอีสาน**. อุบลราชธานี: โรงพิมพ์ศิริธรรม, ๒๕๒๘.
จิรภัทร แก้วภู. **ภาพย์กลอนอีสาน: ว่าด้วยรูปแบบวรรณกรรมประชาชน**. ขอนแก่น: คลังนานาวิทยา,
๒๕๔๑.
บุปผา ทวีสุข. **คติชาวบ้าน**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๒๐.
บุญนาถ พิณจพล. **พ่อแม่สอนลูก**. สำนักพิมพ์ลูก ส.ธรรมภักดี, ๒๕๕๐.
บุญเกิด พิมพ์วรมะชากุล. **พะหยานภูมิปัญญาท้องถิ่นชาวอีสานและคนลาวล้านช้าง**.
ขอนแก่น: บริษัท ขอนแก่นคลังนานาธรรม จำกัด, ๒๕๔๔.
บุญมี แทนแก้ว. **จริยศาสตร์**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ไอเอ พรินต์เฮาส์, ๒๕๒๕.
ประมวล พิมพ์เสน. **อธิบายผญา ๑**. ขอนแก่น: ขอนแก่นการพิมพ์, ๒๕๔๕.
ปรีชา พิณทอง. **ไชยชาติโบราณอีสาน**. อุบลราชธานี: โรงพิมพ์ศิริธรรม, ๒๕๒๘.
_____. **ผญา ไชยชาติโบราณอีสาน**. อุบลราชธานี: โรงพิมพ์ศิริธรรม, ๒๕๒๘.

- พันตรี ป. หลงสมบุญ, พจนานุกรม มคอ-ไทย. กรุงเทพมหานคร: อักษรการพิมพ์, ๒๕๔๐.
- พรทิพย์ ชังธาดา. วรรณกรรมท้องถิ่นอีสาน. กรุงเทพมหานคร: สุวีริยาสาส์น, ๒๕๔๐.
- พรชัย ศรีสารคาม. เรียงถ้อยร้อยผญา. มหาสารคาม: วิทยาลัยครูมหาสารคาม, ๒๕๓๖.
- _____. ผญาอีสาน. มหาสารคาม: โรงพิมพ์อักษรทองการพิมพ์, ๒๕๒๒.
- พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหลวงชินวราลงกรณ. พระคัมภีร์อภิธาน์ปีที่ปีกา หรือ พจนานุกรมภาษา
บาฬีแปลเป็นไทย, กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, ๒๔๕๖.
- พระพุทธโฆสเถระ. คัมภีร์วิสุทธิมรรค. แปลและเรียบเรียงโดย สมเด็จพระพุทธาจารย์ (อาจ อาสภ
มหาเถร). พิมพ์ครั้งที่ ๖. กรุงเทพมหานคร: บริษัท ธนาเพรส จำกัด, ๒๕๔๘.
- พระเทพสิทธิมุนี (ญาณสิทธิเถร, โชคก. ป.ธ.๕). โภธิปักขิยธรรม ๓๗ ประการ. พิมพ์ครั้งที่ ๒,
กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองการวิปัสสนาธุระ คณะ ๕ วัดมหาธาตุ, ๒๕๒๑.
- พระสัทธัมมโชติกะ ธรรมจาริยะ. ปรมัตถโชติกะ ปริเฉทที่ ๑-๒-๓ จิต เจตสิก รูป นิพพาน
หลักสูตรชั้นอนุอาภิธรรมมิกะตรี, กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สุวรรณภูมิ, ๒๕๔๗,
- พระมหาสมปอง มุทิโต (แปลและเรียบเรียง). คัมภีร์อภิธาน์วรรณนา, พิมพ์ครั้งที่ ๒,
กรุงเทพมหานคร: บริษัท ประยูรวงศ์พรินต์ติ้ง จำกัด, ๒๕๔๗.
- พระเมธีธรรมภรณ์ (ประยูร ธรรมจิตโต). พุทธศาสนากับปรัชญา, กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์
อมรพิมพ์ พรินต์ติ้ง กรุ๊ป จำกัด, ๒๕๓๓.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์. พิมพ์ครั้งที่ ๑๑.
กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.
- _____. พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม. พิมพ์ครั้งที่ ๑๒. กรุงเทพมหานคร:
โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.
- _____. คุณธรรมและจริยธรรม สำหรับเด็กและเยาวชนรุ่นใหม่, กรุงเทพมหานคร: โรง
พิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๘.
- _____. ธรรมบุญชีวิต. ปพข. ๒๕๔๐.
- _____. สามไตร. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร: บริษัทพิมพ์สวย จำกัด, ๒๕๕๐.
- _____. ผู้การศึกษาแนวพุทธ. กรุงเทพมหานคร: วัฒนาแวศวัน, ๒๕๔๖.
- พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช). คำวัด. พิมพ์ครั้งที่ ๒, กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เลี้ยงเชียง,
๒๕๔๘.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). พุทธธรรม ฉบับขยายความ, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑.
กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๕.

พระราชทานเพลิงศพ พระธรรมราชานุวัตร, กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ไทยรายวัน
กราฟฟิค เพลท, ๒๕๔๖.

ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒**. กรุงเทพมหานคร: ศิริวัฒนา
อินเตอร์พริ้นท์, ๒๕๔๖.

วศิน อินทสระ. **จริยศาสตร์**, กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์บรรณาคาร, ๒๕๑๘.

วิทย์ วิศทเวทย์ และเสถียรพงษ์ วรรณปก, **จริยธรรมกับบุคคล**, กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์อักษร
เจริญทัศน์, ๒๕๒๕.

สีน้ำ จันทร์เพ็ญ. **“มูมั่งตั่งเดิม”**. กรุงเทพมหานคร: ม.ป.ป.

สวิง บุญเจิม. **ผญา**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๗.

_____. **ปรัชญาเมธีอีสาน**. อุบลราชธานี: สำนักพิมพ์มรดกอีสาน ๒๕๔๑.

_____. **ปูสอนหลาน หลานสอนปู่**. อุบลราชธานี: สำนักพิมพ์มรดกอีสาน, ม.ป.ป.

สำนักงานส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยขอนแก่น. **พิมพ์กวีศรีอีสาน ดร.พิมพ์ รัตนคุณ
สาส์น**, ขอนแก่น: ขอนแก่นการพิมพ์, ๒๕๔๐.

ลำลี รักสุทธิ. **ปรัชญาการดำเนินชีวิตอันล้ำค่าของชาวอีสาน**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์พัฒนา
ศึกษา, ๒๕๔๑.

สมเด็จพระสังฆราชเจ้ากรมหลวงวชิรญาณวงศ์. **ระโอวาทธรรมบรรยาย เล่ม ๑**, กรุงเทพมหานคร:
โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๑๕.

สมเด็จพระมหาธีรวงศ์ (ติสุสมหาเถระ). **พจนานุกรมภาคอีสาน-ภาคกลาง**, กรุงเทพมหานคร: ไทย
วัฒนาพานิชย์, ๒๕๑๕.

สมภพ ชีวรัฐพัฒน์, **มงคลธรรมกับคุณภาพชีวิต**, พิมพ์ครั้งที่ ๑, กรุงเทพมหานคร: นานาส์พิมพ์,
๒๕๔๐.

สุระ อุณวงศ์. **ผญา**, พิมพ์ที่บริษัท ขงสวัสด์อินเตอร์กรุ๊ป จำกัด ๒๕๕๑.

ไสว มาลาทอง. **คู่มือการศึกษาจริยธรรม**. กรุงเทพมหานคร: พิมพ์ที่โรงการศาสนา, ๒๕๔๒.

อดิศร เพ็ญเกษ. **วัฒนธรรมอีสาน**. ขอนแก่น: ห้างหุ้นส่วนจำกัดขอนแก่นการพิมพ์, ๒๕๓๙.

อุดม บัวศรี. **ผญาอ้อม ปรัชญาชีวิตชาวอีสาน**. ขอนแก่น: โรงพิมพ์พระธรรมจันทร์, ๒๕๔๐.

_____. **วัฒนธรรมอีสาน**. ขอนแก่น: โรงพิมพ์คลังนานาวิทยา, ๒๕๔๖.

(๒) วิทยานิพนธ์

- นางสาวสุวรรณณี เลื่องยศสื่อชากุล.การศึกษาความเพียรของพระโสณาเถรีที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. สาขาวิชาพระพุทธศาสนา: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๕๐.
- นิตยา กักดีบัณฑิต. ญาณายิต: การศึกษาเชิงวิเคราะห์.วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต. มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม, ๒๕๓๒.
- บุญส่ง สิ้นธุ์นอก.การศึกษาเปรียบเทียบจริยธรรมชาวบ้านที่ปรากฏในวรรณกรรมท้องถิ่นของชาวไทยภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคเหนือ.วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต. สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ: มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๓๒.
- บุญส่ง สิ้นธุ์นอก.การศึกษาเปรียบเทียบจริยธรรมชาวบ้านที่ปรากฏในวรรณกรรมท้องถิ่นของชาวไทยภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคเหนือ. วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ: มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๓๒.
- พิศิษฐ์ ฤทธิช.การศึกษาวรรณกรรมพะพะญาของชาวอีสาน”. วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: วิทยาลัยครูนครราชสีมา, ๒๕๒๑.
- พระครูอภิรักษ์ชัยมงคล.การศึกษาศึกษาผญาเชิงจริยธรรมที่พระสงฆ์อีสานนำไปใช้สอน”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต.บัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕,
- พระมหาบรรยง สุรปลโย (สันทอด).พุทธจริยธรรมที่ปรากฏในสุภายิตผญาอีสาน.วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑.
- พระมหาประหยัด ปญญาธโร (สุนนท์).จริยธรรมที่ปรากฏในลำกลอน.วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต.บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔.
- พระวิเชียร สารโท.การศึกษาเชิงวิเคราะห์ปริศนาธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏใน “ผญาอีสาน”.วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาพระพุทธศาสนาและปรัชญา: มหาวิทยาลัยมหา มกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒ .
- สมปอง จันทอง. “วัฒนธรรมภาษาอีสานจากผญา : ศึกษากรณีบ้านหนองเรือ ต.สิงห์ อ.เมือง ยโสธร.” วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม, 2530.

สมปอง จันทอง. “วัฒนธรรมภาษาอีสานจากผญา: ศึกษากรณีบ้านหนองเรือ ตำบลสิงห์ อำเภอเมือง จังหวัดยโสธร”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, ๒๕๔๓, หน้า ๔๒.
 อติสรเพียงเกษ. หลักระบวนทางพระพุทธศาสนาเรื่องบุญ-บาปที่ปรากฏในผญาอีสาน. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย:มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔.

(๓) สื่ออิเล็กทรอนิกส์

<http://www.eduzones.com/knowledge-2-1-1915.html>.
<http://www.eduzones.com/knowledge-2-1-1915.html>.
<http://www.eduzones.com/knowledge-2-1-1915.html>.
<http://www.eduzones.com/knowledge-2-1-1915.html>.
http://www.isangate.com/word/paya_01.html
www.eduzones.com/knowledge-2-1-1915.html.
www.esanclick.com/news.php?category=&No=7017
www.esanclick.com/news.php?category=&No=7018
www.esanclick.com/news.php?category=&No=7019
www.isangate.com/word/paya_05.html
www.esanclick.com/onsorn/?t=poe&s=grl
http://www.mcu.ac.th/site/articlecontent_desc.php?article_id=842&articlegroup_id=61
<http://www.baanmaha.com>
www.p-esan.com/index.php?lay=show&ac=article&Id=539017419
www.kaotommud.com/thread-2665-1-1.html
http://www.khonkaenlink.info/khonkaen_info/paya.html.
www.nanongthum.com/12345.DOC.
http://www.isangate.com/word/paya_06.html.

(๔) สัมภาษณ์

- สัมภาษณ์ นางสาวสุกัญญา บุญไทย, ๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๕.
- สัมภาษณ์ นางปรัชญา ญาณเพิ่ม, ๑๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๕.
- สัมภาษณ์ นายสมาน อุ่นวงศ์, ๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๕.
- สัมภาษณ์ นางกาญจนา สีหมอก, ๑๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๕.
- สัมภาษณ์ นายอากาศ ฝางคำ, ๒๘ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๔.
- สัมภาษณ์ นายวิโรจน์ ละคาดก, ๑๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๕.
- สัมภาษณ์ นายฉัฐวุฒิ ชินชะวัน, ๑๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๕.
- สัมภาษณ์ นางนงพะงา กุลวงศ์, ๘ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๕.
- สัมภาษณ์ พระมหากิตติศักดิ์ สัวโร, ๑๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๕.
- สัมภาษณ์ นายวิเชียร แก่นคำ, ๑๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๕.
- สัมภาษณ์ นาย สมัย ทรายู, ๒๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๕.
- สัมภาษณ์ นาย ไบพร แสนอ้วน, กำนันตำบลนิคม, ๒๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๕.
- สัมภาษณ์ นางสาวจันทร์จิรา บุญรำกิม, ๒๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๕.
- สัมภาษณ์ นางคำพันธ์ ละคาดก, ๒๘ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๕.
- สัมภาษณ์ นางสุภาณี ผาดี, ๑๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๕.
- สัมภาษณ์ นางกาญจนา สีหมอก, ๑๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๕.
- สัมภาษณ์ นายรัชชานนท์ วงศ์พันธ์, ๑๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๕.
- สัมภาษณ์ นายสุรินทร์ จันท์สมาน, ๒๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๕.
- สัมภาษณ์ นายสมัย ทรายู, ๑๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๕.
- สัมภาษณ์ นางสาวประภาวิสิทธิ์ ราชนิยม, ๑๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๕.
- สัมภาษณ์ พระไพฑูริ์ โสภิต, ๒๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๕.
- สัมภาษณ์ พระมหาณรงค์ฤทธิ์ อานนุโท, ๑๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๔.
- สัมภาษณ์ พระมหากิตติศักดิ์ สัวโร, ๑๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๔.
- สัมภาษณ์ พระอธิการจำปี อธิปญโญ, ๑๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๕.
- สัมภาษณ์ พระอานาจ กตธมฺโม, ๑๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๕.
- สัมภาษณ์ พระมหาณรงค์ฤทธิ์ อานนุโท, เลขาเจ้าคณะอำเภอสิรินธร, ๘ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๕.
- สัมภาษณ์ พระมหาบุญเฮ็ง ปญญาสิริ, เจ้าคณะอำเภอสิรินธร ๑๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๕.
- สัมภาษณ์ พระนพดล เตชปญโญ, เลขาเจ้าคณะตำบลนิคมเขต, ๑๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๕.

ประวัติผู้วิจัย

- ชื่อ-สกุล(ฉายา) : พระครูศิริบุญญาคม (พระคำสอน สิริบุญโญ/จุมทอง)
- วัดเกิด : วันที่ ๕ มีนาคม ๒๕๐๑
- สถานที่อยู่ปัจจุบัน : วัดศรีอุดม บ้านประชาสมบูรณ์ ตำบลนิคมสร้างตนเองลำไผ่น้อย
อำเภอสิรินธร จังหวัดอุบลราชธานี
- ตำแหน่งหน้าที่การงาน
- พ.ศ. ๒๕๓๕ : เจ้าอาวาสวัดศรีอุดม ตำบลนิคมสร้างตนเองลำไผ่น้อย
อำเภอสิรินธร จังหวัดอุบลราชธานี
- พ.ศ. ๒๕๔๔ : เป็นพระอุปัชฌาย์ ตำบลนิคมสร้างตนเองลำไผ่น้อย
อำเภอสิรินธร จังหวัดอุบลราชธานี
- พ.ศ. ๒๕๔๕ –ปัจจุบัน : เจ้าคณะตำบลนิคมสร้างตนเองลำไผ่น้อย อำเภอสิรินธร
จังหวัดอุบลราชธานี และผู้จัดการโรงเรียนพระปริยัติธรรมศรีอุดมวิทยา
จังหวัดอุบลราชธานี ๓๔๓๕๐
เบอร์โทร. ๐๘๕-๕๘๑๖๖๔๔
- การศึกษา
- พ.ศ. ๒๕๔๔ : ปริญญาพุทธศาสตรบัณฑิต (พธ.บ.) คณะสังคมศาสตร์ สาขาวิชา
รัฐศาสตร์ (บริหารรัฐกิจ) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาเขตอุบลราชธานี (มจร.วช.อบ.) อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี